

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336+336,4+336,46+347,73 (575,3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ҚУРБОНОВ ВАФО НАМОЗАЛИЕВИЧ

**ТАВАРРУМ ВА РОҲҲОИ ПЕШГИРИИ ТАЪСИРИ МАНФИИ ОН БА
РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050900 – Молия (6D050901
- Молия, муомилоти пулӣ ва қарз)

ДУШАНБЕ-2025

Диссертатсия дар кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Махшулов Саидхуча Ҷумъаевич - номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. дотсенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Умаров Хоҷамахмад – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, сарҳодими илмии шуъбаи таҳқиқоти сайёҳии Институти илмию таҳқиқоти сайёҳӣ ва соҳибқории Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқории Тоҷикистон.

Қурбонова Фирӯза Алиҷоновна - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи қори бонкии МТД «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров».

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ

Ҳимояи диссертатсия рӯзи «15» сентябри соли 2025 соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионӣ 6D.КОА-014 дар назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад, 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru, телефони котиби илмӣ: +992 935730010.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (www.tgfeu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» _____соли 2025 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф.К.

Мукаддима

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар ҷомеаи иқтисодӣ таваррум ҳамчун ҳодисаи номатлуби пулӣ хусусияти таърихӣ дошта, дар ташаккули муносибатҳои пулӣ зоҳир гардида, як қатор мушкилотро ба миён меоварад. Таҳаввулоти бузурги муносибатҳои пулӣ дар ҷомеаи иқтисодӣ боиси ба миён омадани шаклҳои нави пул гардида, бо мурури замон дар натиҷаи нобаробар рушд кардани иқтисодиёт ва душвор гардидани сатҳи зиндагии як табақаи аҳоли, нобаҳрасозон ва дигар ашхосе пайдо гардид, ки ба болоравии таваррум боис гардиданд. Таърих гувоҳи он аст, ки сабабҳои сар задани таваррум хосиятҳои гуногуни обективӣ, субъективӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ дошта, ҳар гуна омил метавонад боиси ба миён омадани он гардад. Сатҳи фарогирии таваррум фарохмачро буда, асосан пайдоши он ба давлатҳои пешрафта ва хусусияти тамаддуни қадимадошта рост меояд. Новобаста аз он ки иқтисодиёти давлат дар кадом сатҳ қарор дорад ва он агар ба муҳити беруна алоқаманд бошад, таъсири таваррум ва ё пайдо шудани таваррум дар он имконпазир аст.

Агар ба таърихи таваррум ё беқурбшавӣ аҳаммият диҳем, ин ду мафҳум умумиятҳои гуногунро доро мебошанд. Зеро беқурбшавӣ метавонад ҳам дар сатҳи муносибатҳои пулӣ ва ҳам дар сатҳи муносибатҳои молӣ ба вучуд ояд. Дар сатҳи муносибатҳои пулӣ барзиёдии пул боиси беқурбшавӣ мегардад ва дар сатҳи муносибатҳои молӣ баръакс, камшавии мол боиси пайдоиши таваррум мегардад. Албатта, аз он хотире ки таваррум, қабл аз ҳама дар давлатҳои пешрафта ба вучуд омада бошад ҳам, сониян он дар давлатҳои рӯ ба рушд низ ба вучуд омадааст. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки Тоҷикистон низ таҷрибаи шадиди таваррумиро дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ аз сар гузаронида, то ҳол ҷиҳати гирифтани пеши роҳи оқибатҳои манфии таваррум мубориза мебарад. Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза, ба андешаи мо, таваррум хосиятҳои зоҳиршавии худро қомилан дигар намуда, тарзи таъсир расонидани худро бо шароитҳои имрӯза ҳамчун организми зинда мутобиқ намудааст. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза ҳаракати равандҳои таваррумӣ ба воситаи организмҳои зинда ба иқтисодиёт ворид гардида, дар як давраи муайян сохторҳои муҳимми иқтисодиро ғалаб қардонда, иқтисодиётро ба душвории зиёд мувочах мегардонад. Тоҷикистони тозаистиклол дар марҳалаи расидан ба як суботи сартосарӣ на танҳо бухронҳои шадиди иҷтимоӣ, балки як бухрони сарбастаи иқтисодиро аз сар гузаронид, ки дар он нишондиҳандаҳои таваррумӣ ба дараҷаи баланди идоранашавандагӣ ё аз нуқтаи назари меъёрӣ, қомилан берун баромада буд.

Ҳамаи ин зарурат боиси он мегардад, ки ҷиҳати ба танзим даровардани мувозинатҳои нархӣ, ки бо таварруми шадид анҷом меёбанд, моро ба он водор месозад, то роҳҳои самараноки идоракунии онро дарёфт намуда, таъсири манфии онро ба иқтисодиёт ва ҷомеа коҳиш диҳем. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки дар сатҳи таваррум андеша ва баҳсу мунозираҳои гуногун ҷой дорад ва сабабҳои бавучудоии он дар ҳар давлат гуногун мебошад. Албатта, ин масъала дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ ба мо имкон медиҳад, ки чунин заминаи бавучудоиро

ҳамчун таҷриба истифода намуда, равиши идоракунии таваррумро бо усулҳои муносиб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозӣ намоем. Рушди муназзами иқтисодӣ ва сатҳи монетизатсияи дуруст, ки мутаносибан мувозинатҳои нархиро таъмин менамояд, моро ба он водор месозад, ки ҷиҳати давомдор кардани чунин мувозинатҳои муҳимми иҷтимоӣ иқтисодӣ таҳлилҳо анҷом дода, мушкилоти ҷойдоштаро ошкору бартараф намоем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ таваррум ва нарх аз зумраи он масъалаҳои мебошанд, ки пайваста дар маркази диққати давлату Ҳукумат ва сохторҳои марбутаву таҳқиқотгарон қарор дошта, ба назорати он аҳамияти доимӣ медиҳанд. Масъалаи танзими таваррум ҳамчун ҳодисаи нгувори иқтисодӣ на танҳо дар таҳқиқоти олимони хориҷӣ, балки дар таҳқиқоти олимони дохилӣ ҳамчун масъалаи меҳварӣ ва асосӣ мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба масъалаҳои устувори қурби пули миллий бо роҳи ҷимоятҳои иқтисодӣ ва гирифтани пеши роҳи болоравии нархҳо талошҳои пайваста менамояд. Ҳамчунин, қайд кардан зарур аст, ки вобаста ба таърихи қадима доштани таваррум нуқтаи назари олимони машҳури иқтисодӣ аз давраи қадим то ба имрӯз атрофи ин масъала зиёд ва муҳим мебошад. Ақидаҳои асосӣ ба олимони ба монанди: К. Маркс, Ҷ.М. Кейнс, Й. Шумпетер, П. Самуэлсон, А.Н. Шарковский, О.И. Лаврушин, Г. Белоглазова таалуқ дорад.

Ҳамчунин, ин масъала дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ба даст овардани истиқлолияти комил дар маркази диққати олимони соҳаи иқтисодӣ қарор гирифта, дар ин масъала олимони зерин ба монанди Т. Назаров, Раҳимов Р.К, Ш. Раҳимзода, Ҳ. Умаров, Л.Ҳ. Саидмуродов, Б.М. Шарифзода, Ҳикматов У.С, И.Р. Иброҳимзода, Ғ.Ҷ. Ҷурабоев, Шаҳриёри Н.Т. С.Ҷ. Махшулов, Қ. Муқимов ва дигар олимони тоҷик дар ин самт таҳқиқоти сатҳӣ ва ҷиддӣ намудаанд, ки ҳар кадоми инҳо афзорҳои идоракунӣ ва оқибатҳои таваррумро дар шаклҳои гуногун баён намуда роҳҳои ибораи босамари онро низ дар шаклҳои гуногун пешниҳод намудаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти анҷомдодаи мо ба як қатор Стратегия ва барномаҳои муҳимми соҳавӣ ҳамбастагӣ дошта, муҳимияти ин масъала ба банду бобҳои ҳуҷҷатҳои мазкур: “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, “Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025”, “Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026”, “Стратегияи сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025”, Асосҳои сиёсати макропруденсиалии Бонки миллии Тоҷикистон, ки бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 12 июли соли 2016, №95 тасдиқ шудааст, Паёмҳои ҳамасолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» рост омада, ба бандҳои алоҳидаи ин ҳуҷҷатҳои муҳим мутобикат менамояд.

ТАВСИФИ ТАҲҚИҚОТИ ДИССЕРТАТСИОНӢ

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионии моро дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ таҳқиқи амиқи масъалаҳои муҳимтарини таваррум ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ки бо таваррум

ҳамбастагии зиёд доранд ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, таҳлили нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки ба мувозинати сатҳи нархҳо ва ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагон, сатҳи содироту воридоти молҳо ва дигар масъалаҳои ба ин баробар метавонад таъсир расонад, қисмати дигари таҳқиқоти илмӣ моро ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар сатҳи арзёбӣ ва баррасиҳои илмӣ, ки боиси роҳҳои ҳалли як қатор масъалаҳои аҳамияти умумииктисодидошта мегарданд, заруратеро ба миён меорад, то дар сатҳи воқеӣ ҳамаи онҳо баррасӣ шуда, мушкилоти ҷойдошта ошкор ва роҳи ҳалли самараноки онҳо аз рӯй ҳосиятҳои ба воқеият наздик пешниҳод гарданд. Аз ин лиҳоз, ҷиҳати мушаххас намудани ҷанбаҳои дурусти самти таҳқиқ ва ошкору пешниҳод намудани роҳи ҳалли мушкилоти ҷойдошта мо дар назди худ вазифаҳои зеринро гузоштаем:

1. Таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ ва методии заминаҳои пайдоиши таваррум ва дар заминаи ин муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба сатҳи нархҳо бо дарназардошти алоқамандии онҳо бо нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ ва бахшҳои воқеии иқтисодиёт, ки дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ гардидааст. Илова бар ин, ҷанбаҳои муҳимми ҳосиятҳои илмӣ таваррум ва чи тавр тавсиф гардидани он ҳамчун ҳодисаи иқтисодӣ муайян ва пешниҳод гардидааст.

2. Вобаста ба дигар шудани таркиби иқтисодиёт ва вайрон шудани мувозинатҳои иқтисодӣ, инчунин, таъсири омилҳои дохилию берунӣ ба таваррум коркард ва роҳҳои танзими меъёри он пешниҳод гардидааст. Қайд кардан зарур аст, ки шаклгирӣ ва шиддатёбии таваррум низ бо назардошти таъсири афзорҳои макроиктисодӣ баррасӣ ва коркард гардидааст.

3. Таҳқиқи ҳаматарафаи заминаҳои бавучудоии таваррум ва раванди босамари идоракунии он дар давлатҳои хориҷа ва дар заминаи ин муайян намудани ҳосиятҳои зоҳиршавии таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ғайр аз ин бо баррасии дурусти нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ ва сатҳи таъсирасонии онҳо муайян намудани сатҳи муътадили нархҳо ва таваррум бо назардошти таъсири камтарини он ба иқтисодиёт.

4. Бояд вобаста ба зарурият таҳлил ва арзёбии дурусти сиёсати пулиро қарзӣ дар ҳамбастагӣ бо нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ ва динамикаи тағйирёбии васеи ҳаҷми пул дуруст ба роҳ монда шуда дар натиҷа, суръати афзоиши ҳаҷми пули нақд ва таъсири мусбату манфии он, ки дар таркиби он сатҳи таваррум ва тамоили болоравиаш мавқеи асосӣ дорад, муайян гардида, роҳҳои самаранок идора кардани он мушаххас ва таъсири оқибатҳои иҷтимоию иқтисодии он дар сатҳи зарурӣ муайян гардад.

5. Механизмҳои дурусти сиёсати таваррумӣ ва дигар меъёрҳои ба ин баробар таҳлил ва коркард гардида, дар натиҷа, меъёри мувофиқашудаи мувозинати таваррумӣ ва ҳадафи ниҳии миёна ва муқаррариву сатҳи болоии он муайян ва пешниҳод мегардад. Илова бар мушаххасот ва андешаҳои боло сатҳи муқоисавии дуруст ва амиқсанҷидашудаи таваррум дар як қатор кишварҳои ҷаҳон бо назардошти нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои бехатарии иқтисодӣ ва сохтори муносири он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имконияти зоҳиршавиаш ҳар гуна мебошад, бояд муайян гардад.

6. Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ ва имконияту иқтидорҳои иқтисодии давлат масъалаҳои асосии идоракунии таваррум ва сиёсати дурусти пулию қарзӣ муайян ва пешниҳод гардида, роҳҳои дар амал татбиқ намудани он бо як қатор меъёру нақшаҳои мушаххас пешниҳод мегардад. Ҳамчунин, таъсири иқтисодии лаппишҳои қурбӣ, сатҳи зоҳиршавии таваррум ва идоракунии он ва дигар меъёрҳои ба ин баробар низ арзёбӣ ва пешниҳод гардидаанд.

Объекти таҳқиқотро масъалаҳои назариявӣ амалии таваррум ва ҳамбастагии он бо як қатор нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқотро таърихи ташаккулёбии таваррум, таъсир ва оқибатҳои иҷтимоӣ иқтисодии он дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бар гирифта, роҳҳои муосири идоракунии он, тартиби зоҳиршавӣ, таъсиррасонӣ, коркарди чораҳои муосири танзимнамоӣ ва дигар механизмҳои ба таваррум вобастаро дар бар мегирад. Ҳамчунин, таҳлил ва арзёбии сатҳи таваррум ва дигар нишондиҳандаҳои меъёрии таъсиррасон ва назорату танзими он қисмати дигари мавзӯи таҳқиқоти мо мебошад.

Фарзияи таҳқиқотро дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ оқибатҳои иҷтимоӣ иқтисодии таваррум ва таъсири он ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар бар гирифта, дар ин масъала ҳади ниҳии идоракунии таваррум ва танзими он бо шароити тағйирёбанда будани иқтисодӣ миллӣ дар заминаи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба сатҳи таваррум дар бар мегирад. Вобаста ба таҳлилу баррасии нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва нигоҳ доштани мувозинати таваррум ва истифодаи васеи афзорҳои истифодашаванда, чунин натиҷахоро интизор шудан мумкин аст;

1. Баланд гардидани ҳавасмандии истехсолкунандагони дохилӣ ва дар як давраи муайян маҳдуд шудани молу маҳсулоти воридотӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. Дар як ҳолати мутавозин нигоҳ доштани мувозинати меъёрӣ ва мувофиқашудаи таваррум дар сатҳи минималии таваррум 4% ва дар сатҳи максималии он 5%;

3. Ба ҳисоби миёна дар сатҳи 5 то 10% зиёд намудани сатҳи монетизатсияи иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Навгониҳои илмӣ.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро коркардҳо ва таҳқиқотҳои назариявӣ ва методии олимони дохилию хориҷӣ дар бар гирифта, дар ин қисмат заминаҳои бавучудоии таваррум ва дигар тафсирҳои ба ин баробар мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор гирифта, ҳамчун натиҷа ошкорнамоии назариявии заминаҳои бавучудой ва дигар тарзҳои самараноки идоракунии таваррум муайян ва пешниҳод гардидаанд. Ҳамчунин, дар мушаххасот асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва дигар сарчашмаҳои ба ин баробар мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Асосҳои амалии таҳқиқотро коркардҳои натиҷавии заминаҳои бавучудоии таваррум ва дигар нишондиҳандаҳои ба ин баробар дар бар гирифта, воқеияти онро як қатор омилҳои таъсиррасон ва асосӣ ташкил медиҳад. Илова ба ин, қайд кардан зарур аст, ки асосҳои амалии таҳқиқоти

моро дар сатҳи дигар маълумотҳои расмии Бонки миллии Тоҷикистон, Бюллетенҳои омили бонкӣ, сомонаҳои расмии бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ташкил медиҳад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар солҳои 2021-2024 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ диссертатсия. Ҳама он масъала ва пешниҳодҳое, ки дар самти идораи босамари таваррум бо нигоҳ доштани тамоми меъёрҳои ҳавасмандгардонии бахши воқеии иқтисодиёт ва аҳоли зарур мебошад ва аз тарафи мо қарқард ва пешниҳод гардидаанд, навгони илмӣ диссертатсияи моро ташкил медиҳад. Ҳамзамон бо ин, қайд қардан зарур аст, ки дар бахши навгониҳои илмӣ мо таҳлили амиқи нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, нишондиҳандаҳои васеи ҳаҷми пул, ҳаҷми пули дармуомилотбуда, сатҳи монетизатсия, меъёри фоизи қарз ва дигар нишондиҳандаҳои ба таваррум вобаста, ки аз тарафи мо қарқарду пешниҳод гардидаанд, масъалаи меҳварӣ мебошанд ва навгониҳои илмӣ инҳоро ташкил медиҳанд:

1. Вобаста ба таҳаввулоти замони гузашта ва муосир ҷанбаҳои назариявӣ ва методии заминаҳои пайдоиши таваррум вобаста ба сарчашмаҳои илмӣ аз рӯи асарҳои олимони дохилию хориҷӣ таҳлилу баррасӣ гардида, дар доираи онҳо тафсир, шаклгирӣ, ҳосияти зоҳиршавӣ, омилҳои таъсиррасон ва як қатор масъалаҳои дигари марбут ба таваррум таҳлилу баррасӣ гардида, як қатор алоқамандиҳои таъсиррасони равишҳои таваррум дар шароити муосир ва мувофиқ ба ҳолати имрӯза пешниҳод гардидаанд. Ғайр аз ин, сохтори омилҳои таваррум ба тври муҳаххас пешниҳод гардида, бо нуқтаи назари олимони асоснок қарда шудааст.

2. Дар шароити тағйирёбанда будани таркиби иқтисодӣ ва бо печидагиҳои раванди ҷаҳонишавӣ, ки он аксаран боиси вайроншавии мувозинатҳои иқтисодӣ мегардад, таъсири омилҳои маҷмуии таъсиррасон ба вазъи таваррум бо пайваस्ताгии иқтисодиёт таҳқиқ, қарқард ва ошқор гардидааст. Ҳамчунин, дар таҳқиқи шаклгирӣ ва шиддатёбии таваррум низ таъсири афзорҳои макроиқтисодӣ ва идораи босамари онҳо ошқор ва пешниҳод гардидааст.

3. Вобаста ба ҳосиятҳои зоҳиршавии таваррум дар давлатҳои пешрафта заминаҳои бавучудоии он ошқор гардида, тартиби идоракунии он вобаста ба иқтидорҳои иқтисодӣ ва имкониятҳои дар даст доштаи онҳо баррасӣ ва дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ гардида, роҳҳои имконпазири истифодаи ин таҷриба дар Тоҷикистон пешниҳод гардидааст. Ҳамчунин, тавассути нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ муайян намудани сатҳи муътадили нархҳо ва таваррум дар сатҳи иқтисодиёт муайян гардидааст.

4. Вобаста ба имкониятҳои иқтисодии Тоҷикистон аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ баъди ислохотҳои пай дар пайи пулӣ, сиёсати пулиро қарзӣ дар ҳамбастагӣ бо нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дигар сохторҳои ёрирасони он, ки ба рушди иқтисодиёт ва сатҳи таваррум таъсир мерасонад, таҳлилу арзёбӣ гардида, ҳамчун тағйирёбии васеи ҳаҷми пул, суръати афзоиши пули нақд сатҳи болоравии нархҳо ва дигар омилҳои таъсиррасон таҳқиқ гардидаанд.

5. Вобаста ба имкониятҳои иҷтимоӣ иқтисодии давлат чараёнҳои амалии сиёсати идоракунии таваррум вобаста ба нигоҳ доштани мувозинати рушди иқтисоди иқтисодиёти Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод гардидаанд, ки онҳо дар ҳолатҳои тағйирёбанда будани вазъияти иқтисодиёти ҷаҳон сиёсатҳои гуногуни боздорандагии таваррумро истифода намуда, таъсири манфии онро ба иқтисодиёт коҳиш медиҳанд. Дар баробари ин, дараҷаи тағйирёбии таваррум дар сатҳи меъёри пешбинишуда ва эҳтимолӣ муайян ва пешниҳод гардидааст, ки аз рӯйи он имкониятҳои мутавозин нигоҳ доштани таваррум имконпазир мегардад. Ҳамчунин, роҳҳои татбиқи сиёсати идоракунии таваррум дар доираи имкониятҳои мавҷуда дар асоси имкониятҳои имконпазир пешниҳод гардидаанд.

6. Бо баланд гардидани имкониятҳои мавҷудаи кишвар, ки асоси муваффақиятҳои онро дар ҳама ҳолат иқтидорҳои иқтисодии давлат ва дигар имкониятҳои дар дастдоштаи онҳо ташкил медиҳад, раванди идоракунии сиёсати таваррумӣ дар алоқамандӣ бо сиёсати пулию қарзӣ муайян гардида, он бо як қатор коркардҳои муаллифӣ асоснок карда шудааст. Ҳамчунин дар доираи ин масъала таҳлили лаппишҳои қурбӣ ва дигар меъёрҳои бо пул вобаста пешниҳод гардидаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Низомҳои асосие, ки ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқоти моро дар сатҳи воқеият баён менамоянд, ин нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда мебошанд. Дар ин масъала коркардҳои илмӣ, баррасии масъалаҳои таваррум, сиёсати пулию қарзӣ ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ба таври асоснок таҳлил гардида, натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шудааст. Бо ин мақсад дар таҳқиқоти мо нуктаҳои зерин ба ҳимоя пешниҳод карда мешаванд:

1. Таҳқиқи заминаи бавучудой, шаклгирӣ ва тағйирпазирии таваррум дар низомии иқтисодӣ маҳсуб ёфта, он тавассути асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва як қатор коркардҳои методӣ асоснок карда шудааст.

2. Вобаста ба зиёд шудани тамоюлҳои манфии раванҳои ҷаҳонишавӣ ҳангоми ба ҳам омезиш ёфтани чараёнҳои иқтисодӣ, ки дар онҳо масъалаи таваррум низ шомил мебошад механизмҳои танзими таваррум коркард гардида вобаста ба зарурият омилҳои таъсиррасон ошкор ва методикаи идоракунии он пешниҳод дар шакли эҳтимолӣ.

3. Таҷрибаи таваррум дар як қатор давлатҳои ҷаҳон таҳқиқ шуда, дар он мувозинати таваррум вобаста ба иқтидори иқтисодии давлатҳои ҳисобшуда пешниҳод гардидааст.

4. Дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дигар нишондиҳандаҳои пулие, ки ба болоравии таваррум дар муддатҳои таҳқиқшуда таъсир мерасонанд, ошкору пешниҳод гардидаанд.

5. Ҷиҳати нигоҳ доштани мувозинати таваррум ва истифодаи сиёсати зиддитаваррумӣ, новобаста аз тағйирёбанда будани вазъияти иқтисодии давлат, усулҳо ва сиёсатҳои муосири танзимнамоии таваррум дар шароити имрӯза истифода гардидаанд.

6. Дар шароити имрӯза чихати гирифтани пеши роҳи таъсири манфии таваррум як қатор алоқамандихо, ба монанди сиёсати пулию қарзӣ, ҳаҷми пули нақд ва як қатор масъалаҳои меъёрии коркардшуда кашф гардидаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Вобаста ба баррасии мавзуи диссертатсия натиҷаҳои бадастовардашуда ҳангоми таҳлил, пеш аз ҳама, аз воқеияти таҷрибаи Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолӣ, ислоҳоти сохторӣ, ислоҳоти пулию қарзӣ ва бонкӣ, инчунин, натиҷаҳои бадастовардаи маълумотҳои оморӣ ва сохторҳои дахлдори соҳавӣ иборат мебошад. Ҳамчунин, маълумотҳои таҳлилгардида ва натиҷаҳои бадастовардашуда бо адабиёти илмӣ, оммавӣ, оморӣ ва ҳисоботӣ асоснок карда шудаанд.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳрасти ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 6D050900 – Молия (6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз): 8.4. Механизми гардиши пули нақдӣ ва ғайринақдӣ, 8.6. Ташкил ва танзими чараёнҳои пулӣ дар иқтисодиёт, 8.7. Эмиссия ва сиёсати зиддитаваррумӣ дар иқтисодиёти бозорӣ, 8.10. Проблемаҳои таваррум (дефлятсия) ва беқурбшавии асъори миллӣ, 8.11. Ташаққули талабот ба пул ва пешниҳоди пул; тамоюлот ва дурнамои таъмини мувозинати зарурӣ барои мутавозин будан, 8.12. Асосҳои назариявии таҳқиқоти равандҳои таваррумӣ дар иқтисодиёт, афзоиши даромадҳои воқеӣ ва пулӣ, пасандозҳо ва дигар омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, 11.9. Стратегия ва тактикаи истифодаи афзорҳои танзими пулию қарзӣ. Низомии назорати бонкӣ ва унсурҳои он.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар таҳия ва татбиқи чораҳо чихати баррасӣ ва таҳқиқи дурусти диссертатсия аз тарафи муаллиф як қатор меъёрҳои илман асоснок риоя шудаанд: таҳия ва баррасии мавзуи илмӣ, арзёбӣ ва баҳодихии сатҳи мубрам будани мавзуи таҳқиқот, мақсадгузорӣ ва вазифагузорӣ дар чараёни дурусти таҳқиқот, инчунин, интишорҳо ва дигар пешниҳодҳо аз тарафи муаллиф истифода шудаанд. Инчунин, як қатор коркардҳои муаллиф масъалаҳои мубрами таваррумро дар сатҳи самаранок истифода намудааст.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Вобаста ба амсилаҳои арзёбӣ ва мушаххассозӣ, асосноккунии таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки пурра фарогирии мавзуи баррасишавандаро инъикос менамояд, ҳамчун натиҷа дар конференсия ва семинарҳои илмӣ сатҳи ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ ва байналмилалӣ дар солҳои 2021-2024 муҳокима шудаанд. Ғайр аз ин, натиҷаҳои таҳқиқот ва коркардҳои илмиро дар чараёни таълим ва дигар таҳқиқотҳои илмӣ васеъ истифода бурдан мумкин аст. Ҳамзамон бо ин, бояд гуфт, ки ин натиҷаҳоро на танҳо дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, балки дар дигар макотиби олӣ ва корхонаҳои соҳавӣ низ истифода бурдан мумкин аст.

Интишор аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Қайд кардан зарур аст, ки барои мушаххасоти чараёни пайдапайии таҳқиқоти илмӣ ва даврабандии таҳқиқот вобаста ба нашри маводи илмӣ, вобаста ба самти мавзуи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 14 мақолаи илмӣ, аз он ҷумла 6 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои

тақризшаванда КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия ва чоп гардидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Вобаста ба талабот ва стандартҳои таҳияи диссертатсияи илмӣ, соҳтори он инҳоро дар бар мегирад: диссертатсияи илмӣ аз муқаддима, феҳрасти ихтисорот, се боб, 9 зербоаб, хулоса, 11 расм, 9 диаграмма, 16 ҷадвал рӯйхати адабиёти истифодашуда дар ҳаҷми 151 ва ҳаҷми 171 саҳифаи матни компютерӣ таҳия гардидааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия масъалаҳои назариявӣ, методӣ ва сатҳи мубрами мавзӯи таҳқиқот бо коркарди асарҳои олимони дохилию хориҷӣ, сарчашмаҳои илмӣ, адабиёти таълимӣ, ҳисоботи расмӣ ва дигар ҳисоботи ба ин баробар, ки дар самти мавзӯи таҳқиқот мебошад, қисми муқаддимаро ташкил медиҳанд. Илова бар ин, дар сатҳи муқаддима мақсади таҳқиқот, вазифаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ, тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишор аз рӯи мавзӯи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия бандҳои меҳвари муқаддимаи диссертатсия мебошанд.

Дар боби якуми диссертатсия – «Асосҳои назариявӣ ва методологии марҳалаҳои бавучудоии таваррум», ва як қатор масъалаҳои зерин ба монанди: заминаҳои назариявӣ ва методологии пайдоиши таваррум дар иқтисодиёт, хусусиятҳо ва ҷараёнҳои тағйирпазирии таваррумӣ ва таъсири он ба сатҳи иқтимоию иқтисодӣ, механизмҳои танзими таваррум ва сиёсатҳои зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтаанд.

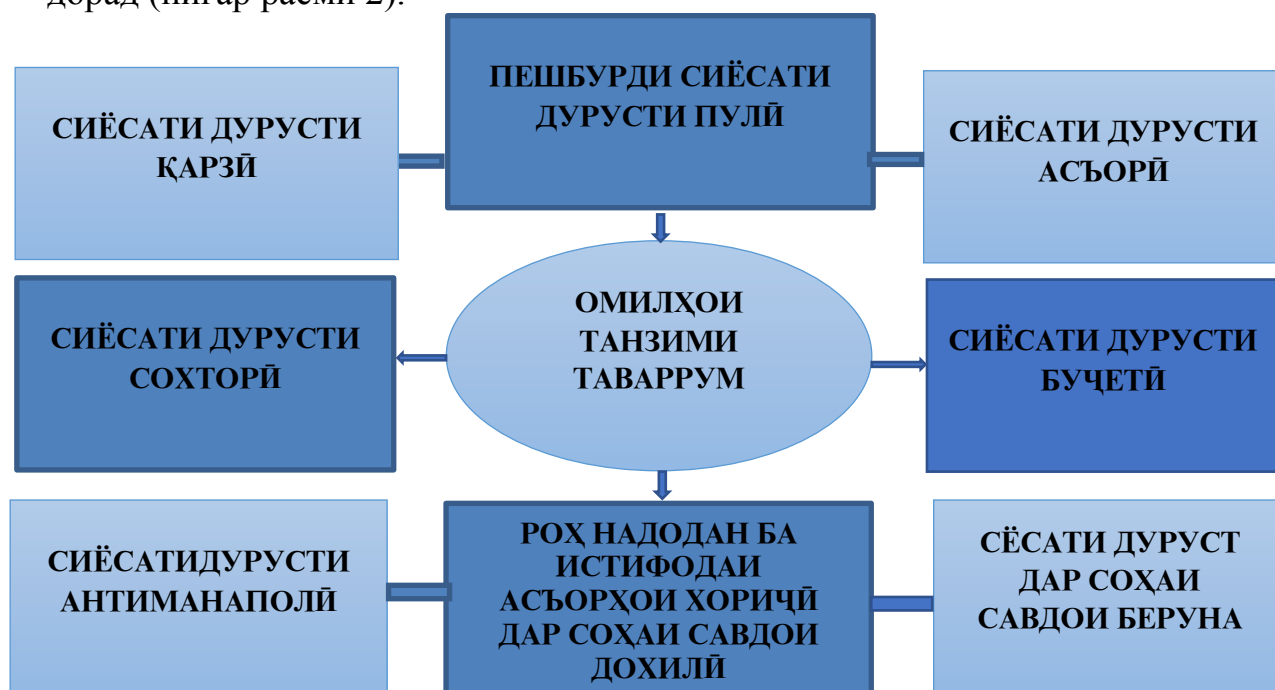
Иқтисодиёт ин муҳити васеи институтсионалӣ буда, ҳамчун системаи даврӣ дар худ элементҳои зиёдро дар бар мегирад, ки онҳо доимо дар ҳоли тағйирёбӣ қарор доранд. Дар ҳамин замина, пул ва муносибатҳои пулӣ фарогири хавфҳои зиёд мебошанд ва ҳама вақт ба равандҳои таваррумӣ ё беқурбшавӣ мувҷеҳ мегарданд. Таваррум ҳамчун ҳодисаи аҳамияти умумидоштаи иқтисодӣ, таърихи қадима дошта, он баробари пайдо шудани пул ва муносибатҳои пулӣ дар ҷомеа ба вуҷуд омадааст, ки заминаи асосии онро тижорат ташкил медиҳад. Тибқи мушоҳидаҳои таърихӣ, қабл аз ҳама, ба хавфҳои таваррумӣ ҳамоно давлатҳои мувҷеҳ гардидаанд, ки онҳо дар арсаи иқтисодӣ дар айни замон давлатҳои пешрафтаи дунё ба ҳисоб рафта, ҳамчун давлатҳои абарқудрат маҳсуб меёбанд. Вобаста ба ин ибраз доштан зарур аст, ки равишҳои идоракунии ва танзимнамоии таваррум низ гуногун буда буда ҳамчун таҷриба аз ин давлатҳо ба давлатҳои дигар гузаштааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон идоракунии таваррум ҳамчун таҷриба баъд аз соли 1991 аҳамият пайдо намуда онро бо баназар гирифтани роҳи равишҳои гуногун танзим менамоянд. Новобаста аз он, ки масъалаи танзими сатҳи нархҳо вазифаи бонкҳои марказӣ мебошад, ҳама вақт он бо роҳи як қатор меъёрҳои пулие, ки мувозинати сатҳи таваррумро дар иқтисодиёт нигоҳ медорад, танзим карда мешавад. (нигар расми 1)

Расми 1. Фишангҳои танзими сиёсати пули қарзӣ ва таваррум

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар сатҳи иқтисодиёти ҳар як давлат ҳаракати пул ва ба муомилот баровардани он аз ҷониби бонкҳои марказӣ танзим карда мешавад ва ҳаҷми он бо ба назар гирифтани меъёри минималии таваррум танзим карда мешавад. Илова бар гуфтаҳои дар боло зикргардида дар сатҳи иқтисодиёт механизмҳои зерини танзими таваррум ва паст кардани шиддати таъсири манфии он вуҷуд дорад (нигар расми 2).

Расми 2. Масъалаҳои асосии танзими таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Пайваст намудани занчираи равандҳои таъсири таваррум ба иқтисодиёт, истеҳсолот ва бучаҳои шахсони алоҳида аз танзими дурусти ҳаҷми пул ва дигар масъалаҳои ба пул ифодаёфта вобастагӣ дорад.

Дар ҳар як кишвар ҳукуматҳо кӯшиш менамоянд, тавассути мақомот ва сохторҳои марбутатаи худ бо роҳҳои гуногун сатҳи таваррумро танзим намуда, шиддати таъсири манфии онро дар иқтисодиёт паст намоянд. Ин масъаларо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита БМТ ба уҳда дорад, ки тавассути роҳу воситаҳои гуногун дар таъҷиб ба таҷрибаи хориҷӣ таваррумро дар сатҳи муайян нигоҳ медорад.

Ҳисобгирии сатҳи тағйирёбии таваррум маънои истифодаи роҳҳои муассири таваррумро дорад, ки дар заминаи он аз имкониятҳои мавҷуда барои паст кардани шиддат ва занчираи таваррум давлатҳо ва мақомотҳои дахлдор истифода мебаранд. Ҳамчунин, ҳар як давлат ба қадри имкон масъала ва механизмҳои танзими таваррумро истифода бурда, таъсири манфии онро дар сатҳи ҷомеа коҳиш медиҳад.

Дар шароити имрӯза ва раванҳои доимотағйирёбандаи иқтисодӣ пешбурди сиёсати дурусти пулӣ яке аз механизмҳои асосии танзими таваррум ба ҳисоб рафта, мувозинати он дар сатҳи ҳаматарафа нигоҳ дошта мешавад. Ғайр аз ин, дигар омилҳои ба танзими таваррум хос аз сиёсати дурусти пулӣ сарчашма мегиранд. Вобаста ба масъул будан ба ин масъала бонки марказӣ ва сохторҳои дахлдори ҳукумат дар чорҷӯбаи сиёсати иқтисодӣ ҳаҷми пул ва сохтори онро танзим менамоянд. Тибқи таҳлилҳо ва раванҳои таъсиррасонии таваррум, сиёсати дурусти пулӣ бо дарназардошти сатҳи монетизатсия бояд пеш бурда шавад. Вобаста ба ин, гуфтан мумкин аст, ки ба ҳисоби миёна бояд ҳаҷми пул тавре ба муомилот бароварда шгаад, ки боиси болоравии сатҳи нархҳо нагардад.

Дар шароити гузариш ба муносибатҳои иқтисоди бозорӣ давлат ва мақомотҳои марбутатаи тобеи он ҳамеша кӯшиш менамоянд, ки раванҳои таваррумро танзим намуда, шиддати таъсири манфии онро ба иқтисодиёт кам намоянд. Аз ҳамин хотир, дар масъалаи танзим ва беҳатаргардонии таъсири таваррум равишҳои гуногуни илмию методологӣ истифода мегардад, ки ҳар кадоми он ба қадри имкон вобаста ба имкониятҳои иқтисодии давлат ба роҳ монда мешавад. Ҳамчунин зухуроти таваррум ва стратегияҳои паст кардани он аз суи мақомотҳои дахлдор бо истифода аз фишангҳои амиқ санчидашуда танзим карда мешаванд. Бо ин мақсад дар сатҳи иқтисодиёт усулҳои гуногун ва сиёсатҳои амиқ санчидашударо истифода мебаранд, ки назорати иҷроии онро вазифаи худ қарор медиҳанд. Дар ҳошияи ин гуфтаҳо қайд кардан зарур аст, ки механизмҳои танзими таваррум ва сиёсатҳои зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд тавассути омилҳои зерин ҷорӣ карда шавад:

1. Васеъ кардани сатҳи содирот ва истеҳсоли молҳои ба воридот нигаронидашуда, ки сатандарт ва аҳамияти байналмилалӣ доранд;

2. Баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии давлат ва дар заминаи он коҳиш додани ҳамон намуд ва миқдори моле, ки аз хориҷи кишвар вориди Тоҷикистон мегардад;

3. Ба таври стратегӣ зиёд намудани манбаъҳои воридоти ашёи серталаби хориҷӣ ва бо ин роҳ нигоҳ доштани мувозинатҳо ва талаботҳои ашёӣ;

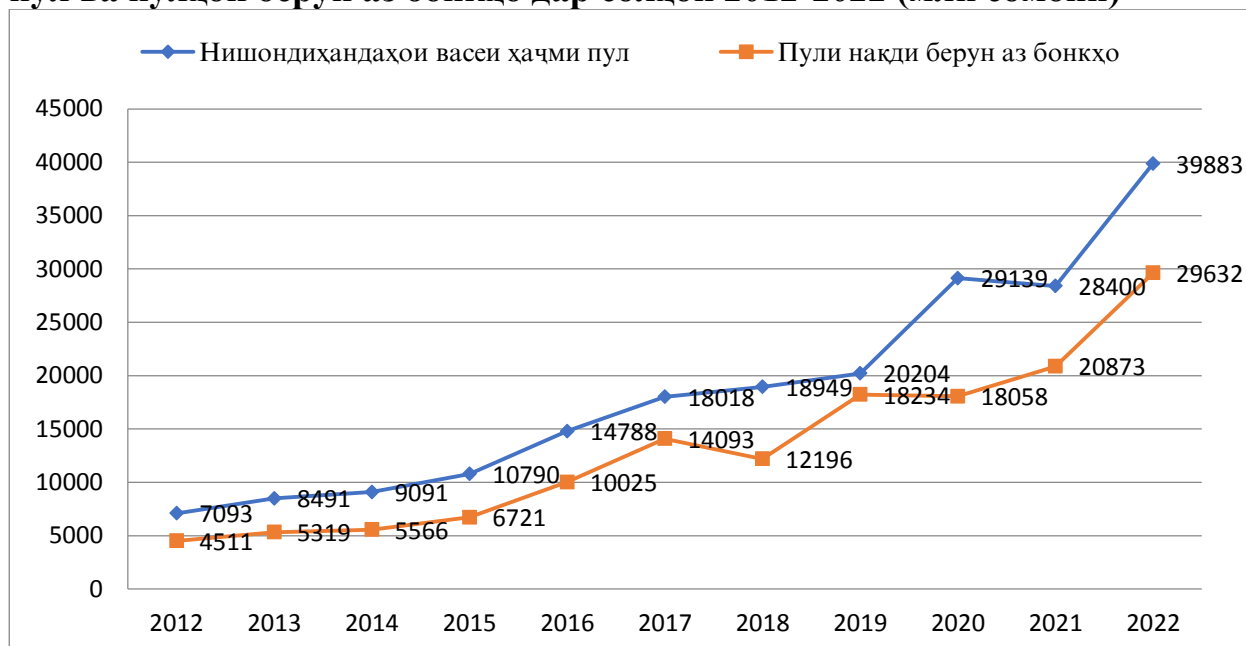
4. Диверсификатсия намудани муносибатҳои тичоратӣ дар заминаи ашёи шарикони стратегӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ин роҳ зиёд намудани манбаҳои ашёи хориҷӣ.

Дар боби дуюми диссертатсия – «Таҳлили таваррум ва таъсири он ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ», ки он ҳамчун қисмати таҳлилии рисолаи илмӣ аст, аз инҳо иборат мебошад: таҳлили вазъияти сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он, ҳадафҳои таваррум ва роҳҳои дар амал татбиқ намудани он таҳлил ва ҳулосабарорӣ шудааст.

Падидаҳои номатлуби равандҳои ҷаҳонишавӣ хусусиятҳои иқтисодӣ дошта, онҳо ҳамеша ба иқтисодиёти ин ё он давлатҳо таъсир мерасонанд. Дар сатҳи муносибатҳои иқтисодӣ таваррум ҳамчун падидаи иқтисодӣ доираи фарогирии васеъ дошта, он вобаста ба таркиби иқтисодиёти ҳар як давлат метавонад таъсири манфии худро ба таври шадид ва ё нарм расонад. Аз ин лиҳоз, дар аксар давлатҳои рӯ ба тараққӣ масъалаи нигоҳ доштани мувозинати таваррум ва нигоҳ доштани як меъёри муайяни он дар барномаҳои давлатии худ дар доираи барнома ва дурнамои сиёсати пулию қарзӣ нигоҳ медорад. Барномаи иқтисодии нигоҳ доштани сатҳи таваррум дар сиёсати макропридунсиалӣ ҳамчун масъалаи асосӣ нигоҳ дошта мешавад. Дар таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири манфии таваррум баъд аз соли 1991 ба худ аҳаммияти хоссаро пайдо намуда, ба ҷанбаҳои манфии он баъд аз соҳибистиклолӣ аҳаммият дода мешавад.

Дар сатҳи муносибатҳои пулӣ миқдори пули дармуомилотбуда ва сатҳи монетизатсияи иқтисодиёт вобаста ба масъалаҳои сатҳи таваррум зарурӣ буда, нигоҳ доштани мувозинати он вазифаи танзимгарони иқтисодиёт ва сохторҳои марбутаи пулӣ мебошад. Сатҳи пасти монетизатсияи иқтисодиёт ва зиёд шудани пулҳои нақдӣ берун аз бонкҳо, ки мақсади истифода надоранд, боиси ба миён омадани як қатор мушкилот мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки новобаста аз он ки ба таври ҳамасола соҳаҳои гуногуни истеҳсолот ғаёл мегарданд, ҳамоно аз ҳисоби норасоии як қатор молу маҳсулоти ниёзи аввал талбот ба пули нақд зиёд мегардад.

Диаграммаи 1. Динамикаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои васеи ҳаҷми пул ва пулҳои берун аз бонкҳо дар солҳои 2012-2022 (млн сомонӣ)

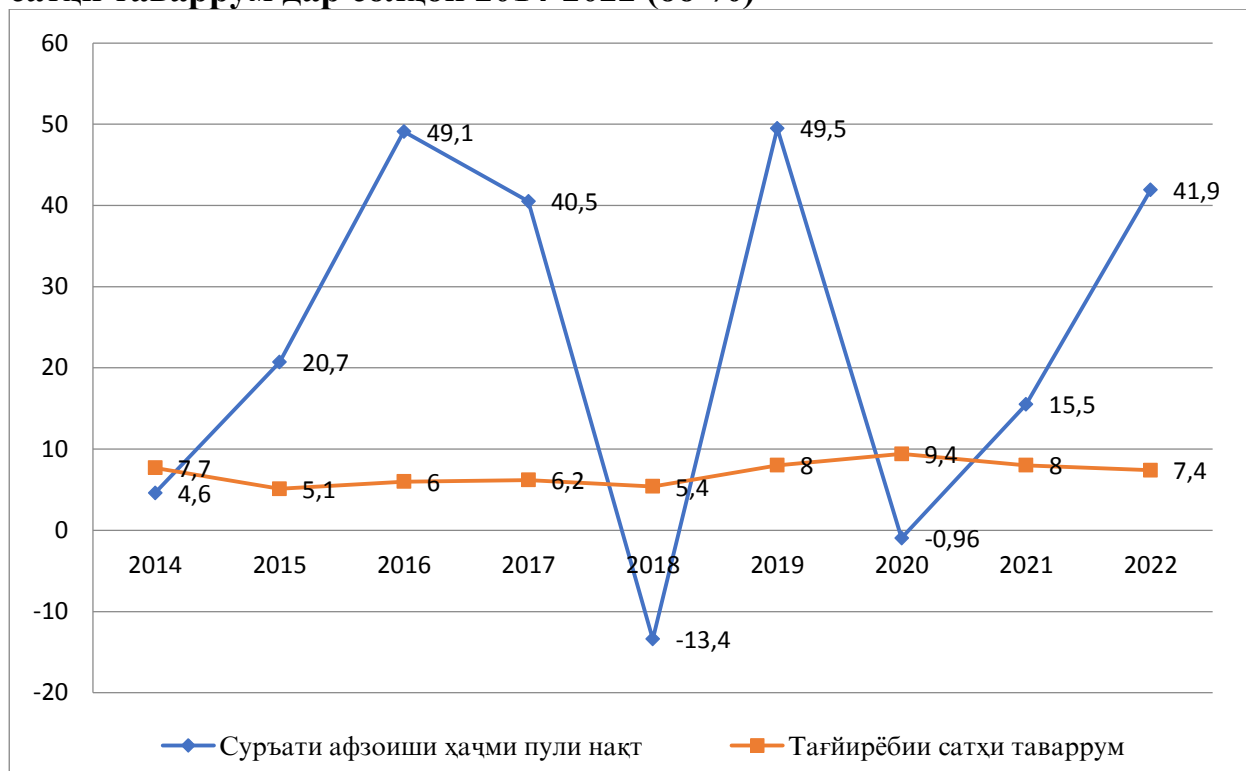

Сарчашма: дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305), 2021 №12 (316), 2022, №12 (329).

Таҳлили маълумотҳои диаграммаи мазкур нишон медиҳад, ки новобаста аз дастрасии аҳоли ба захираҳои пулӣ ва бамаротиб тағйир ёфтани талабот ба молу маҳсулотҳои гуногун, ҳаҷми пули дар муомилотбуда, аз он ҷумла пулҳои нақди берун аз бонкҳо, ки онҳо бидуни таъмини истехсолот мебошанд, ба сатҳи таваррум ва баланд гардидани нархи молу маҳсулотҳо мусоидат менамоянд. Аз динамикаи маълумотҳои диаграммаи мазкур бармеояд, ки вобаста ба маҳдуд кардани ҳиссаи воридоти молҳои дар дохили Тоҷикистон истехсолшаванда ва фаъол гардонидани соҳаҳои гуногуни аҳаммияти иқтисодидошта ва таъсири як қатор омилҳои дигар ҳаҷми пули дармуомилотбуда бамаротиб афзоиш ёфтааст, ки ин агар аз як тараф хусусияти мусбӣ дошта бошад ҳам, лекин як қатор мушкилотҳоро низ метавонад ба миён орад.

Ҷиҳати нигоҳ доштани мувозинати сатҳи таваррум дар шароити муосир дар баробари усулҳои татбиқи дурусти сиёсати пулию қарзӣ фаъолгардони бахшҳои гуногуни иқтисодӣ низ шартӣ зарурӣ мебошад. Таҷрибаи даврони соҳибистиклолӣ нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари бамаротиб зиёд шудани ҳаҷми пули дар муомилотбуда вайрон шудани мувозинат байни талабот ва тақлифот ҳангоми паст рафтани ММД буд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири ҳаҷми пули нақди берун аз бонкҳо ба сатҳи таваррум таъсири кам мерасонад (нигар. диаграммаи 2).

Диаграммаи 2. Тағйирёбии суръати афзоиши ҳаҷми пули нақд ва сатҳи таваррум дар солҳои 2014-2022 (бо %)

Сарчашма: дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305), 2021 №12 (316), 2022, №12 (329).

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки на дар ҳама ҳолат зиёд шудани ҳаҷми пул дар муомилот ба болоравии сатҳи таваррум таъсир мерасонад, зеро дар шароити доимотағйирёбандаи иқтисодиёт дар аксар маврид зиёд шудани ҳаҷми пул ба ҷанбаҳои психологӣ аҳоли марбут будан дар сатҳи иқтисодиёт аксар маврид таварруми интизориро ба вучуд меорад, ки ин ба тағйир ёфтани таркиби истеҳсолот ва нархи молу хизматрасониҳо дар дохил ва берун аз кишвар вобастагӣ надорад. Вобаста ба ин гуфтаҳо, диаграммаи мазкур нишон медиҳад, ки ба ҳисоби миёна, ҳаҷми пули нақди берун аз бонкҳо, ба ҳисоби миёна 32,1% боло меравад. Болоравии сатҳи таваррум бошад дар иқтисодиёти имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти ғайрипулӣ дошта, ба ҳисоби миёна дар давраи таҳлилӣ, ба ҳисоби миёна 6,7 %-ро ташкил медиҳад. Ғайр аз ин, аз таҳлили маълумотҳои мазкур бармеояд, ки агар суръати афзоиши ҳаҷми пули нақди берун аз бонкҳо дар соли 2014 4,6%-ро ташкил намуда бошад, пас, ин нишондиҳанда дар соли 2022 41,9%-ро ташкил намудааст, ки мутаносибан дар муқоиса ба соли 2014 37,3% афзоиш ёфтааст.

Хосияти таркибӣ доштани таваррум аз он лиҳоз мураккаб мебошад, ки он аз номгуи гуруҳи молу маҳсулотҳои хӯрокворӣ, ғайрихӯрокворӣ ва хизматрасони иборат мебошад ва ин номгӯ дар таркиби сабаи истеъмолии ҳар як давлати алоҳида ҳисоб карда мешавад. Сатҳи таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон айни замон дар таркиби сабаи истеъмоли аз зиёда 340 номгуи молу маҳсулотҳои ниёзи аввал ва зарурӣ ҳисоб карда мешавад. Дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон тамоили тағйирёбии сатҳи таваррум аз 3 самт ё соҳаи асосӣ вобаста буда дар доираи ин чораҳои зарурӣ андешида мешавад (нигар ҷадвали 1.).

Ҷадвали 1. Ҷараёни тағйирёбии сатҳи таваррум вобаста ба соҳа ва сохторҳо дар солҳои 2017-2022 бо %

Тамоили тағйирёбии таваррум вобаста ба номгӯи молҳо	Солҳо					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	6,7%	5,4%	8,0%	9,4%	8,0%	4,2%
Хӯрокворӣ	7,5	5,0	10,9	13,0	7,3	5,1
Ғайрихӯрокворӣ	4,4	6,0	4,2	5,8	7,5	3,2
Хизматрасонӣ	7,7	4,9	5,5	4,0	11,3	2,0

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон. Сомонаи <https://www.nbt.tj>, шарҳи таваррум, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сатҳи таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз номгӯи маҳсулотҳои пешниҳодшуда бештар ба маҳсулотҳои хӯрокворӣ рост меояд ва дар ин самт нисбат ба дигар самту соҳаҳо сатҳи таваррум балантар мебошад. Таҳлилҳои таъсиррасон ба сатҳи таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ҳисси омилҳои берунитаварруми низ зиёд мебошад ва ин то як андоза ба нархи маҳсулотҳои дохилӣ метавонад таъсири манфии худро расонад. (нигар ҷадвали 2).

Вобаста ба паст кардани ҳиссаи таваррум аз ҳисоби маҳсулотҳои воридотӣ, ба андешаи мо, дар айни замон андешидани чораҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

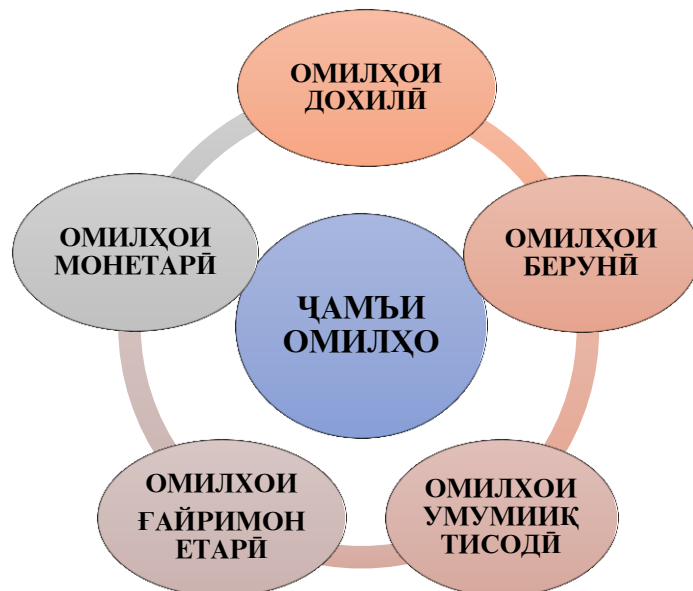
- бо роҳи додани афзалият ба маҳсулотҳои серталаби хориҷӣ дар дохили кишвар маҳдуд кардани ҳиссаи онҳо аз ҳисоби сарчашмаҳои дохила;
- додани бартарӣ ба маҳсулотҳои воридотивазкунанда дар номгӯи маҳсулотҳои дар сабади истеъмоли мавҷудбуда;
- ҷорӣ намудани омилҳои маҳдудкунӣ ба маҳсулотҳои воридотӣ бо истифода аз фишангҳои дар салоҳияти давлат мавҷудбуда;
- ташкил намудани равзанаи қарзӣ ба соҳаи кишоварзӣ ва корхонаҳои коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҷадвали 2. Сатҳи таваррум аз ҳисоби омилҳои алоҳида барои солҳои 2017-2022 бо фоиз (%)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Маҳсулотҳои воридотӣ	1,7	3,2	1,0	2,2	8	1,8
Маҳсулотҳои дохила	3,8	2,2	2,8	2,0	2,5	2,4

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкӣ, Сомонаи интернетии Бонки миллии Тоҷикистон <https://www.nbt.tj>, шарҳи таваррум 2017-2022.

Новобаста аз он ки таваррум дар заминаи баланд шудани сатҳи талабот аз ҳисоби нарасидани захираҳои истеҳсоли ба вучуд меояд, дар ин замина, таъсири омилҳои беруна вобаста ба воридоти маҳсулотҳои хӯрокворӣ ва ғайрихӯрокворӣ аз берун низ назаррас мебошад. Ҳамзамон бо ин, коркарди омилҳои, ки дар дохили онҳо омилҳои дигари таъсиррасон низ вучуд дорад, мувофиқи мақсад мебошад.

Расми 3. Омилҳои гурӯҳии бавучудони таваррум
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҳамвобастагии омилҳо дар шароити имрӯза боиси зуд ё дертар ба вучуд омадани таваррум мегардад ва аз рӯйи ҳосият сатҳи идоракунӣ вобаста ба ҳосиятҳои бавучудони онҳо гуногун мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба таваррум одатан ду сиёсати ба ҳам муқобил вучуд дорад, ки яке бо бартариҳои бештар нисбати дигар мубориза мебарад. Бо иловаи ин гуфтаҳо, иброз доштан зарур аст, ки дар танзими пасту баландшавии нархҳо ва таваррум низ ду сиёсати муқобил сиёсати иқтисодӣ ва сиёсати пулию қарзӣ вучуд дорад. Ба андешаи мо, дар сиёсати пулию қарзӣ, ки қисми асосии онро танзими таваррум ташкил менамояд, сиёсати дефлятсионӣ истифода мегардад, ки он ба сифати ваксина (моя) муқобили таваррум истифода бурда мешавад.

Дар таҷрибаи идораи босамари таваррум ва нарх сиёсати дефлятсионӣ бо сабабҳои гуногун ҷиҳати паст кардани сатҳи нархи молу хизматрасониҳо аз тарафи мақомотҳои дахлдоо ва вақолатдор истифода мегардад, ки онро дар илми иқтисодиёт дар дигар шакл дефлятсияи пул низ меноманд. Барои татбиқи сиёсати муваққатии дефлятсионӣ чораҳои зеринро андешидан мувофиқи мақсад мебошад:

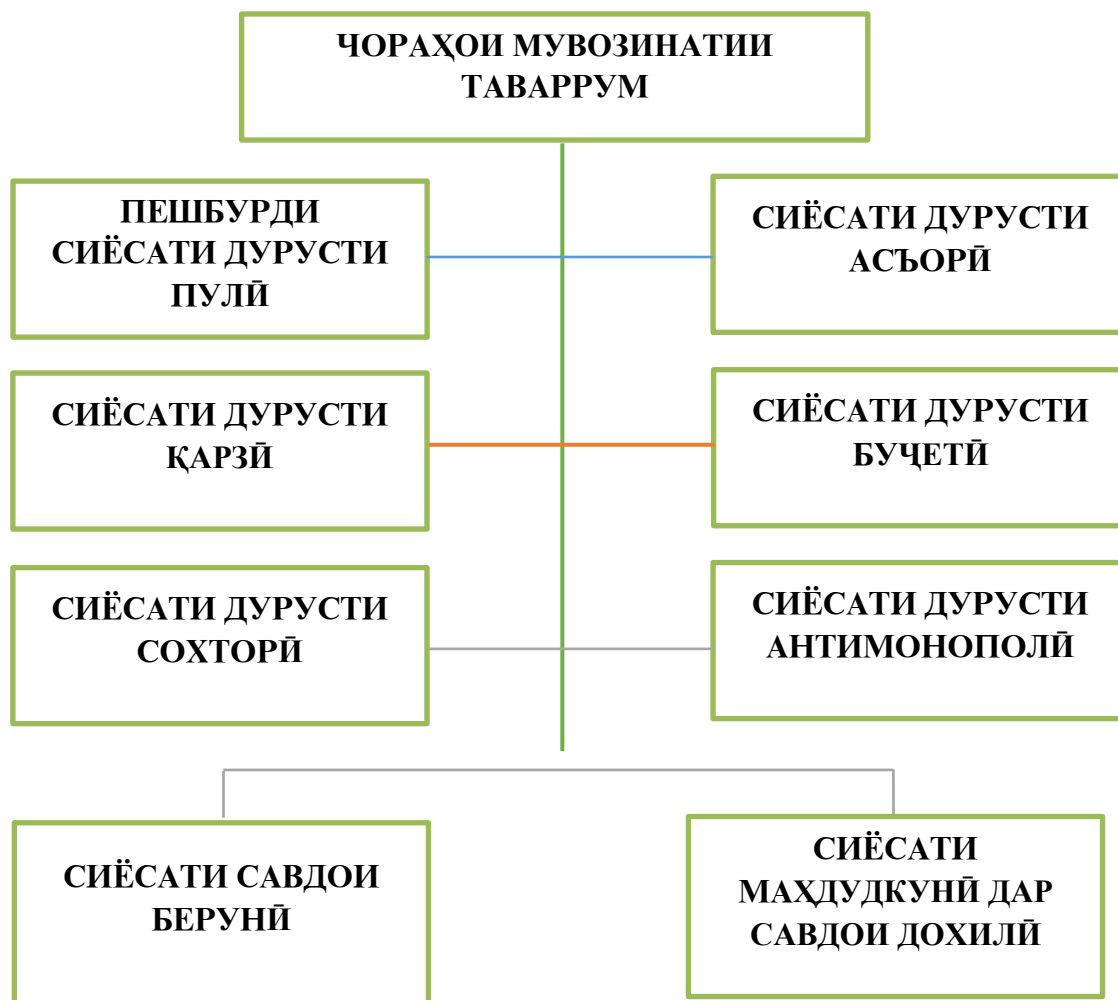
1. Пурзӯр намудани назорати нархҳо дар савдои дохилӣ ба таври муваққат то муътадил шудани вазъи истеҳсолот ва қонеи барзиёди талабот;

2. Аз ҳисоби тамоми сарчашмаҳои дохил, ки дар ихтиёри истеҳсолкунандагон ва давлат қарор доранд, таъмин намудани талаботи бозор бо молҳои ниёзи аввал;

3. Назорат аз рӯи баробарии истеҳсолот дар дохили давлат тавассути истеҳсолкунандагони дохилӣ;

4. Мақсаднок ва ба бахши воқеии иқтисодиёт зиёд намудани қарзҳои имтиёзнок дар сатҳи зарурӣ, лозима ва ғ.

Вобаста ба ҳамин, ба андешаи мо, дар айни замон, вобаста бо ҳолати ҷорӣ, хотирнишон намудан зарур аст, ки дар баробари истифодаи сиёсати дефлятсионӣ, ки он хусусияти бештари иқтисодӣ дорад, барои мувозинати сатҳи нархҳо ва таваррум як қатор масъалаҳои дигар низ истифода гарданд. (нигар расми 4)

Расми 4. Омилҳои таъмини мувозинати таваррум дар шароити имрӯза

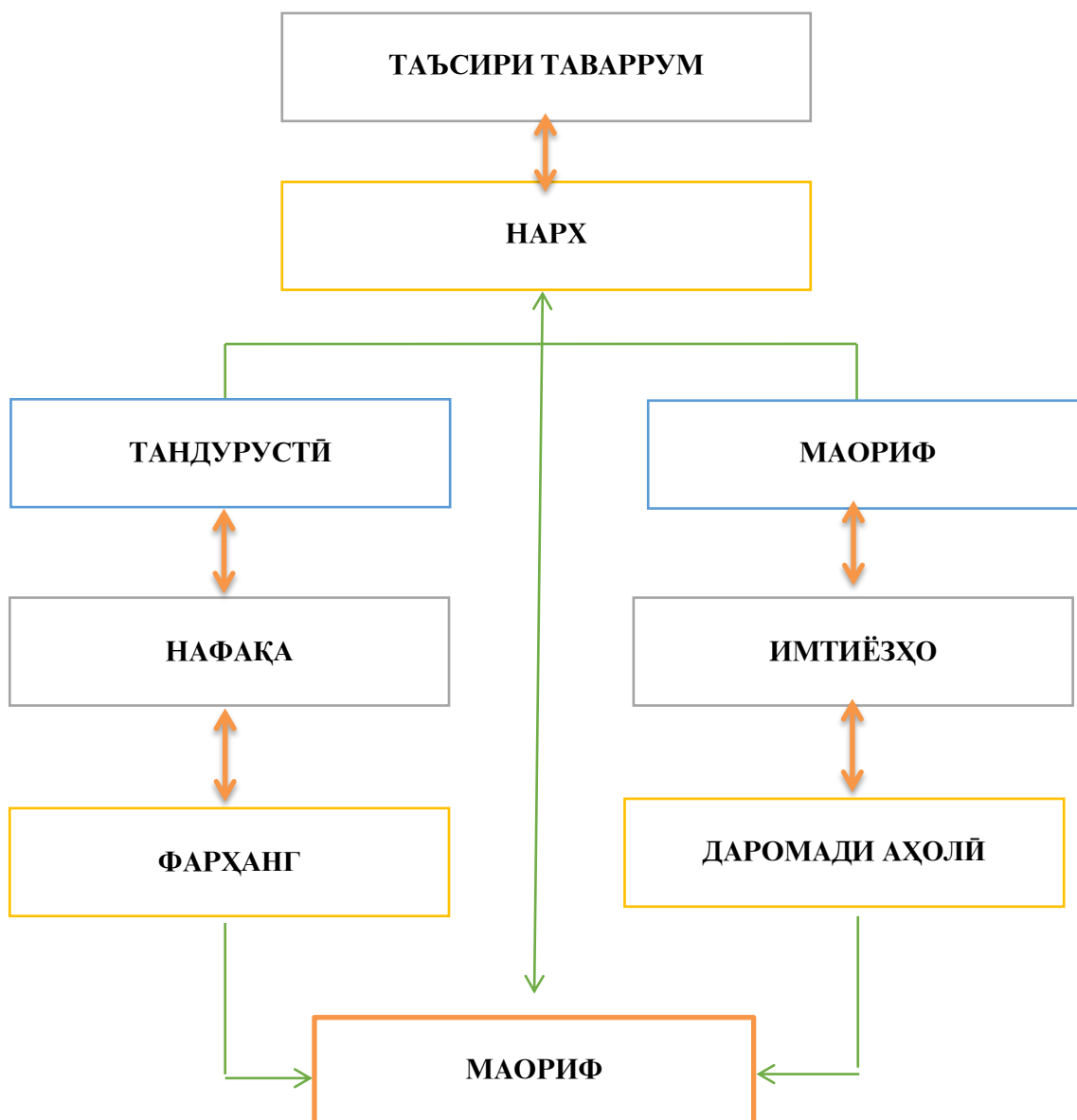
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ба андешаи мо, агар таркиби сиёсати иқтисодии давлат ва сиёсати таваррумиро мо таҳлил намоем, пас, маълум мегардад, ки ҳадафи ин ду сиёсат нигоҳ доштани мувозинати таваррум мебошад. Дар сиёсати иқтисодӣ бо таъмини талаботи рӯзафзуни ҷомеа дар бозори молу хизматрасонӣ мувозинати таваррум нигоҳ дошта мешавад.

Воқеияти имрӯзаи таваррумиро ба монанди рағҳои хунгузар, ки ба тамоми узвҳои организми инсон пайваستاгӣ доранд, дар сатҳи иқтисодиёти ҷамъиятӣ чунин ташбеҳ додан мувофиқи мақсад аст. Чӣ тавре ки таварруми пул дар сатҳи иқтисодиёт дар ҷараёни зоҳиршавӣ аз нуқтаи назари омилҳои нархӣ оғоз

меёбад, бо мурури замон, оқибатҳои иҷтимоии таваррум дар таркиби муносибатҳои пулӣ боиси дигаргун шудани вазъияти иқтисодии давлат мегардад, ки натиҷаи он ба масъалаҳои бӯхронӣ ва дигар мушкилотҳои бо пул алоқаманд боис мегардад, ки дар ин замина, масъалаҳои таваррумӣ низ ҷой доранд.

Ин гуфта бештар ба таварруми тезпарвоз монанд мебошад ва гирифтани пеши роҳи он аз нуқтаи назари тамоми иқтидорҳои давлатӣ муҳим ва зарурӣ мебошад, зеро дар сурати камтаваҷҷуҳӣ ба чунин суръати болоравӣ як қатор мушкилотҳои дигар низ ба вучуд меоянд (расми 5).

Расми 5. Таъсири иҷтимоию иқтисодии таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: аз тарафи муаллиф таҳия шудааст.

Таваррум дар таркиби нарх нобаробарии арзиши истеъмолии соҳаҳои алоҳидаро ба вучуд оварда, ба ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таъсири манфӣ мерасонад.

Ҳамбастагии таваррум ва ҳамвобастагии он дар шароити печида ва мураккабу хатарафзо гардидани вазъияти иқтисодиёти ҷаҳон дар давлатҳои ба монанди Тоҷикистон, ки дар роҳи рушди устувори иқтисодӣ бо фароҳам овардани шароитҳои нав пеш мераванд, метавонад мушкилотофар гардад. Бо иловаи ин бояд гуфт, ки тибқи андешаи мо, масоили мубрами идоракунии таваррум дар Тоҷикистон барои он муҳим ва зарурӣ мебошад, ки иқтисодиёти мо то ҳол ба муҳити беруни иқтисодӣ, аниқтараш ба молҳои хориҷӣ вобастагӣ дорад ва аз ин хотир, таъсири манфии таваррум тезтар эҳсос мегардад. Таваррум, албатта, қобилияти харидории аҳолиро кам карда, таъсири манфии худро ба самти нафақа, имтиёзҳо ва дигар масоили аҳамияти умумичамбиятидошта мерасонад.

Тибқи сарчашмаҳои дигар низ, таварруми пул, мувофиқи адабиёти муосири иқтисодӣ, ба ҳайси сабабҳои бавучудой ва амиқгардонандаи таваррум: омилҳои тавлидот, муомилот, омилҳои пулию ғайрипулӣ, суръати афзоиши нарх, ҳаҷми маҳсулот, тақозо, арза, хароҷот, воридоту содирот ва ғайра номбар карда мешаванд.

Дар боби сеюми диссертатсия – «Масъалаҳои асосии идоракунии таваррум бо роҳи сиёсати дурусти пулию қарзӣ дар Тоҷикистон», ки қисмати ниҳонии рисолаи илмиро ташкил медиҳад, аз муаммоҳои муосири сиёсати пулию қарзӣ ва алоқамандии он бо таваррум, роҳҳои баромадан аз вазъи ногувори таваррумӣ дар шроити номувозинатии талабот ва таклифот, масъалаҳои муҳимми зоҳиршавии таваррум, занҷираи таъсири он ба бахшҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад.

Таҳаввулотҳо ва тамоюлҳои зуд-зуд тағйирёбанда дар солҳои охир дар тамоми кишварҳои дунё як қатор тағйиротҳои кулиро ба миён оварда, вазъияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷаҳонро мураккаб намудааст. Дар таҷрибаи равандҳои умурӣ ва иқтисодӣ давлатҳои ҷаҳон як қатор марҳалаҳои мушкили иқтисодӣ, сиёсӣ ва молиявиро аз сар гузаронидаанд, ки ин то як андоза ба як қатор давлатҳо мушкилот ба давлатҳои дигар механизмҳои пешрафтро фароҳам овардааст. Дар таҷрибаи рушди иқтисодӣ давлатҳои дунё асосан бухронҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва молиявиро аз сар гузаронидаанд, ки ин масъалаҳо дар сатҳи нигоҳ доштани мувозинати суботи ҷомеа нақши муҳим ва зарурӣ доранд. Вобаста ба ин, давлатҳои алоҳида пайваста кӯшиш менамоянд, ки ба ин масъалаҳои муҳимми ҳаёти ҷомеа аҳамияти аввалиндараҷа дода, мувозинати рушди ҳаматарафаи худро барои суботи ҷомеа нигоҳ доранд.

Мусаллам аст, ки дар ҳар як давлати алоҳида як ё якчанд афзалияти хусусияти гуногундошта ҳукмфармост ва он давлат кӯшиш менамояд, ки дар доираи он имконияте, ки дар даст дорад, ба воситаи он ҳам фаъолияти худ ва ҳам муттаҳидонашро идора намояд. Аз ин нуқтаи назар, дар ҳар як давлати алоҳида як бартарият ва якчанд афзалият дида мешавад ва дар баъзе маворид ин афзалиятҳо метавонанд дар равандҳои тезутунди ҷаҳонишавӣ бар фоидаи он набошад ва ё онро аз мушкилоти фарогир берун кашида натавонанд. Проблемаи охири сайёра собит намуд, ки дар сурати баръакс авҷ гирифтани тамоюлҳои умумичаҳонӣ, ҳатто, давлатҳои тараққикарда низ аз вартаи таъсири манфии ин тамоюлҳои печида баромада наметавонанд ва як қатор зиёну

шокхоро ба худ қабул менамоянд. Агарчанде ки мушаххас намудани таъсири омилҳо ба сатҳи иқтисодиёт вобаста ба таъсири омилҳо душвор ва мураккаб бошад, лекин ин тамоюл ва таъсирро аз рӯйи нишондиҳандаҳои рушди иқтисодиёти давлатҳои пешрафта ва рӯ ба тараққӣ мушоҳида кардан имконпазир мебошад (нигар. ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. Рушди иқтисодиёти ҷаҳон дар солҳои 2017-2022 бо %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Иқтисоди ҷаҳон	3,8	3,5	2,4	-4,3	5,5	2,9
Давлатҳои тараққикарда	2,4	1,5	1,6	-5,4	5,0	3,0
Давлатҳои рӯ ба инкишоф	1,4	3,4	3,5	-2,6	6,3	3,4
Ҷумҳурии Тоҷикистон	7,1	7,3	7,5	4,6	9,2	8

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои сиёсати таваррумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017-2022

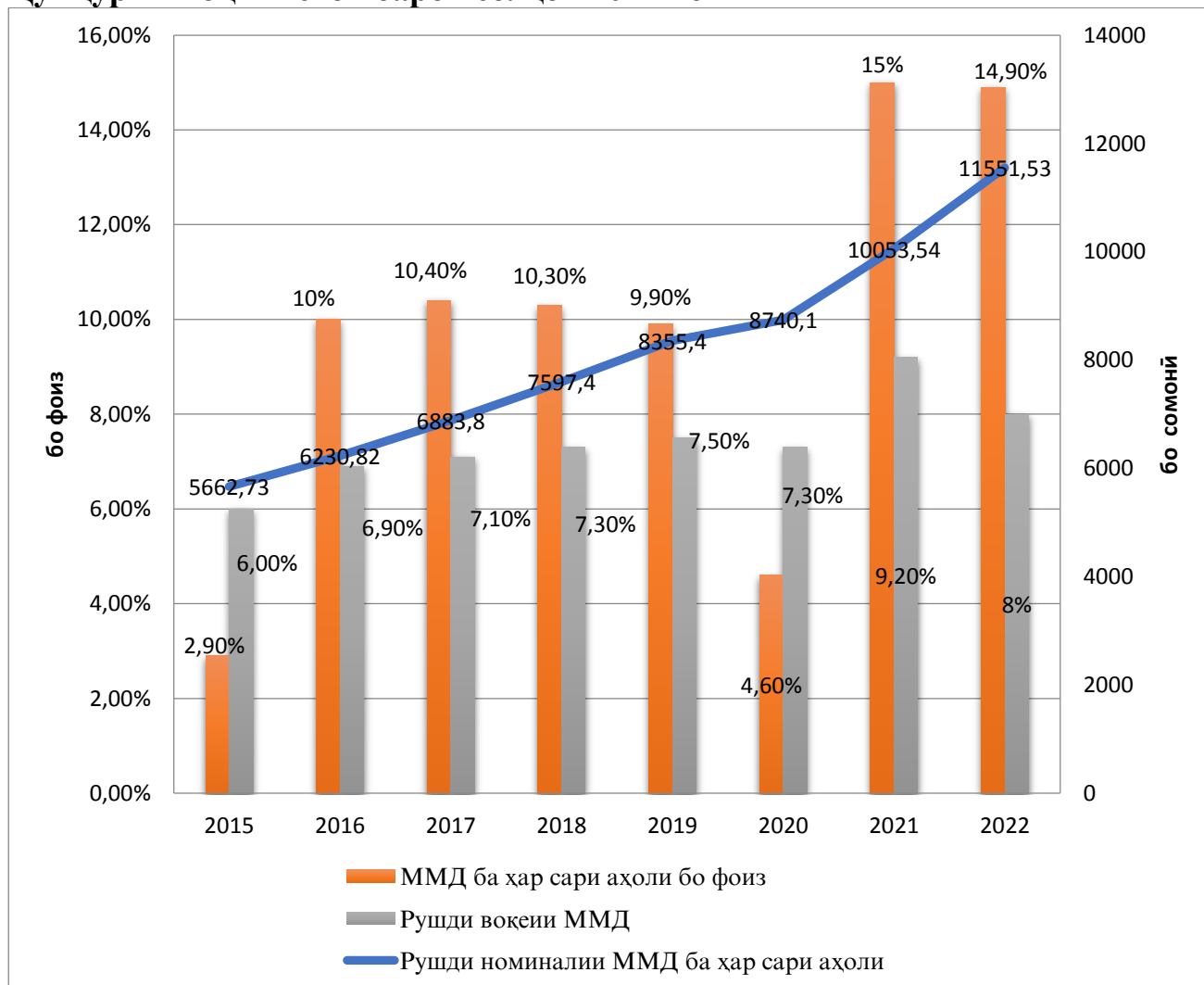
Аз таҳлили маълумотҳои ҷадвали мазкур бармеояд, ки сатҳи рушди иқтисодиёт дар давлатҳои тараққикарда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф гуногун буда, ҳиссаи афзалиятноки рушд бештар дар давлатҳои рӯ ба инкишоф ба назар мерасад. Чӣ тавре ки маълумотҳо нишон медиҳанд, рушди иқтисоди ҷаҳон дар соли 2017 агар 3,8%-ро ташкил намуда бошад, пас, ин нишондиҳанда дар соли 2022 2,9%-ро ташкил медиҳад. Таносуби рушд байни давлатҳои тараққикарда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф бештар ба давлатҳои рӯ ба инкишоф рост меояд. Тибқи маълумотҳои ҷадвали 11 рушди иқтисод дар давлатҳои рӯ ба инкишоф дар соли 2017 1,4% ва дар соли 2022 3,4%-ро ташкил намуд. Ин ҳисса дар давлатҳои тараққикарда дар соли 2017 2,4% ва дар соли 2022 3,0% ро ташкил медиҳад. Ҳол он ки ин нишондиҳанда дар соли 2020 рушди иқтисоди ҷаҳон – 4,3%, давлатҳои тараққикарда -5,4% ва давлатҳои рӯ ба инкишоф – 2,6% коҳиш ёфтааст.

Чунин тамоили коҳишёрӣ дар давлатҳои пасошуравӣ, аз он ҷумла Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон натиҷаи назаррас дошт, ки дар ҳадди 4,6% нигоҳ дошта шуд. Илова бар ин, қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза пеш бурдани сиёсати самараноки иқтисодӣ бо мақсади таъмини рушди босуботи иқтисодиёт, ба роҳ мондани идоракунии он дар асоси стратегияҳои миллии дарозмуддат, қабули қонуну қарорҳои ба талаботи замон ҷавобгӯ, ташкили шароити мусоид барои рушди истеҳсолот ва соҳибкорию сармоягузорӣ асоси рушди иқтисодиёти дилхоҳ давлат мебошад. Дар таркиби рушди иқтисодиёти ҳар як давлат ҳангоми муайян кардани рушди иқтисодиёт ҳама вақт мувозинати сатҳи нархҳо ва дастрасии аҳоли ба маводҳои ниёзи аввал масъалаи асосӣ мебошад. Зеро нигоҳ доштани мувозинати сатҳи таваррум дар таркиби рушди иқтисодиёт маънои истеҳсолоти барзиёд ва ба содирот нигаронидашуда

мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди ММД - қисми мураккаби иқтисодӣ мебошад, ки тавасути он арзёбии тамоми нишондиҳандаҳои иқтисодӣ мутамарказ карда мешаванд.

Ташкили муҳити рушд ва фароҳам овардани шароит яке аз механизмҳои асосии рушди иқтисодӣ миллий дар заминаи захираҳои арзони пулӣ ва дастрасӣ ба онҳо мебошад. Рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нигоҳ доштани мувозинати сатҳи монетизатсияи самаранок, коҳиш додани сатҳи таварруми шадид, афзоиши буҷети давлат, асосан баъд аз солҳои 1996-2001 оғоз гардид. Дар шароити имрӯза, яке аз масъалаҳои асосие, ки рушди устувори иқтисодиро баҳо медиҳад, ин ММД ва махсусан ММД ба ҳар сари аҳоли мебошад. Дар таҷрибаи давлатҳои пешрафта яке аз механизмҳои асосии баҳодихии рушди иқтисодӣ, ин ҳиссаи ММД ба ҳар сари аҳоли мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки бо фароҳам овардани шароит рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи ММД ва афзоиши буҷети давлатӣ тамоили зиёдшавӣ дорад, ки натиҷаи онро дар дигараммаи 3 мушоҳида кардан мумкин аст.

Диаграммаи 3. Динамикаи тағйирёбии таркиби рушди ММД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2022

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305).

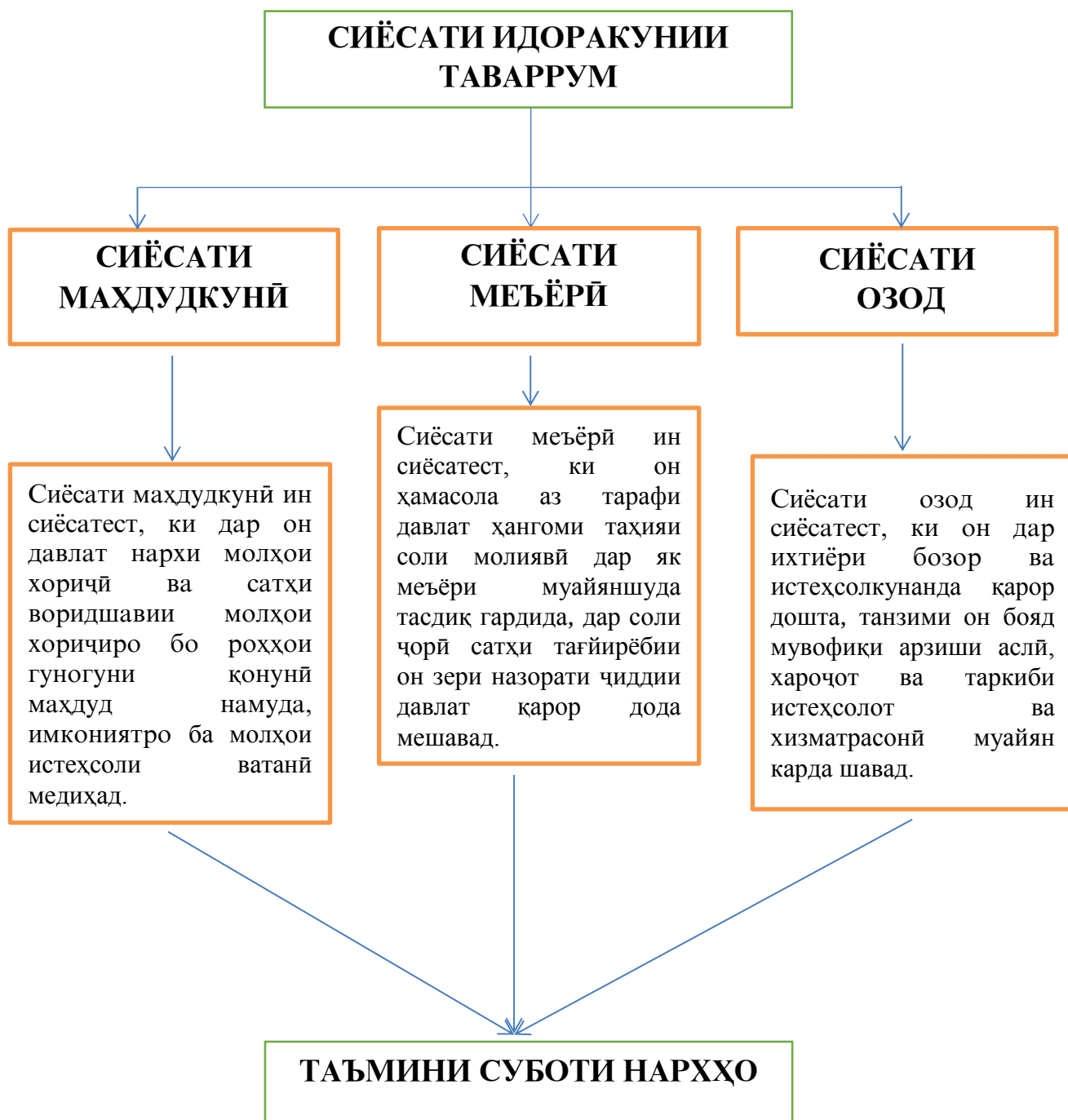
Бо дарназардошти он ки баҳодиҳии мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои иқтисоди хориҷӣ (ҳолати тавозуни савдою хизматрасонӣ, ҳисоби амалиёти қорӣ ва ғ.) дар таҳия намудани сиёсати иқтисодии давлатӣ, сиёсати дурусти пулию қарзӣ, аз ҷумла сиёсати асзор нақши калон мебозад, соли 1998 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №203 «Дар бораи тартиби таҳия ва пешниҳоди тавозуни пардохти Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид, ки ин масъала тавонист барои суботи нархҳо ва иқтисодиёт мусоидати ҳаматарафа намуд.

Илова бар ин, қайд кардан зарур аст, ки дар таркиби тавозуни пардохти давлат ҳиссаи ММД ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ низ мавқеи калидӣ доранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди воқеии ММД ҳамасола ба ҳисоби миёна, 9,8% афзоиш меёбад. Аз таҳлили диаграммаи мазкур бармеояд, ки агар ММД ба ҳар сари аҳоли дар соли 2017 5662,7 ҳазор сомони ро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2022 11551,5 сомони баробар гардидааст, ки дар таносуб ба соли 2017 103,9% афзоиш ёфтааст ва рушди ММД дар муқоиса ба соли 2017 89,6% ро ташкил медиҳад.

Қайд кардан зарур аст, ки сатҳи баҳодиҳии нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва беҳтар сохтани сифати зиндагии аҳоли асосан аз рӯйи ММД ба ҳар сари аҳоли мувофиқи мақсад мебошад ва ин нишондиҳанда моро метавонад ба масъалаҳои дигари макроиқтисодӣ наздик созад, то дар он самту соҳа тағйироти ҷиддиро ба миён орам.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи ба муомилот баровардани пули милли сатҳи таваррум ҳисоб карда намешуд. Бинобар ин, мо хусусияти таваррумро дар кишварамон баъд аз ба муомилот баровардани пули милли дида мебароем, зеро ба мо муяссар гардид, ки баъд аз ба муомилот баровардани пули милли мустақилона сатҳи таваррумро ҳисоб кунем. Новобаста аз мушкилоти нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, вазъияти низоми бонкӣ низ ноустувор буда, шумораи бонкҳои тасодуфӣ низ бамаротиб афзоиш меёфт. Дар шароити имрӯза, агар болоравии нархҳо дар давраи қорӣ барои истехсолкунанда муваққатан таъсири мусбат дода бошад, дар оянда он метавонад боиси барзиёдии мол ва бемайлони хоҳишҳои нархҳо гардад, ки, аз як тараф, ба истехсолкунанда, аз дигар тараф, ба буҷети давлат таъсири манфӣ мерасонад.

Дар Тоҷикистон идораи таваррум дар таркиби сиёсати пулию қарзӣ тавассути фишангҳои мустақили иқтисодию пулӣ танзим гардида, ба он аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳанд. Бо ин мақсад, ба андешаи мо, дар шароити имрӯза як қатор сиёсатҳои идоракунии таваррум мавриди қарор гиранд ва, ба андешаи мо, чунин сиёсатҳои идоракунӣ дар ҳама ҳолат метавонад шиддати таъсири манфии таваррумро ё СЗТ – ро коҳиш диҳад (нигар расми 6).

Расми 6. Модели сиёсати идоракунии таваррум вобаста ба нигоҳ доштани мувозинати рушди иқтисодӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Вобаста ба маълумотҳои расми мазкур, қайд кардан зарур аст, ки дар ҳама шароит масоили танзими таваррум ва нигоҳ доштани мувозинати ҳадди имкони он дар иқтисодиёт аз роҳи воситаҳои гуногун дар доираи сиёсатҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Сиёсати танзими таваррум СТТ ё зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якчанд меъёру роҳҳоро дар бар гирифта, он вобаста ба вазъи иқтисодии кишвар дар ҳар шакл сурат гирифта, танзим карда мешавад.

Илова бар гуфтаҳои боло, қайд кардан зарур аст, ки занҷираи сиёсати меъёрӣ таркиби амиқи масъалаи таваррумро бо дарназардошти талаботҳои

иқтисодӣ ва таркиби иқтисодӣ муайян намуда, он ҳамеша зери назорати Бонки миллии Тоҷикистон қарор дорад. Дар айнӣ замон, сиёсати меъёрии таваррум ба сиёсати қурбӣ (речаи шиноқунанда) ва як қатор меъёрҳои дигари ба ин баробар танзим карда мешавад, ки натиҷаи онро ба таври тағйирёбанда дар расми 11 мушоҳида кардан мумкин аст. Бояд ёдовар шуд, ки дар соли 2023 ва давраи миёнамуҳлат (солҳои 2024-2025) ҳадафи таваррум дар доираи 6,0 Ҷоиз (+/- 2 банди Ҷоизӣ) пешбинӣ карда мешавад. Сатҳи тағйирёбии меъёри мазкурро дар диаграммаи 4 мушоҳида кардан мумкин аст.

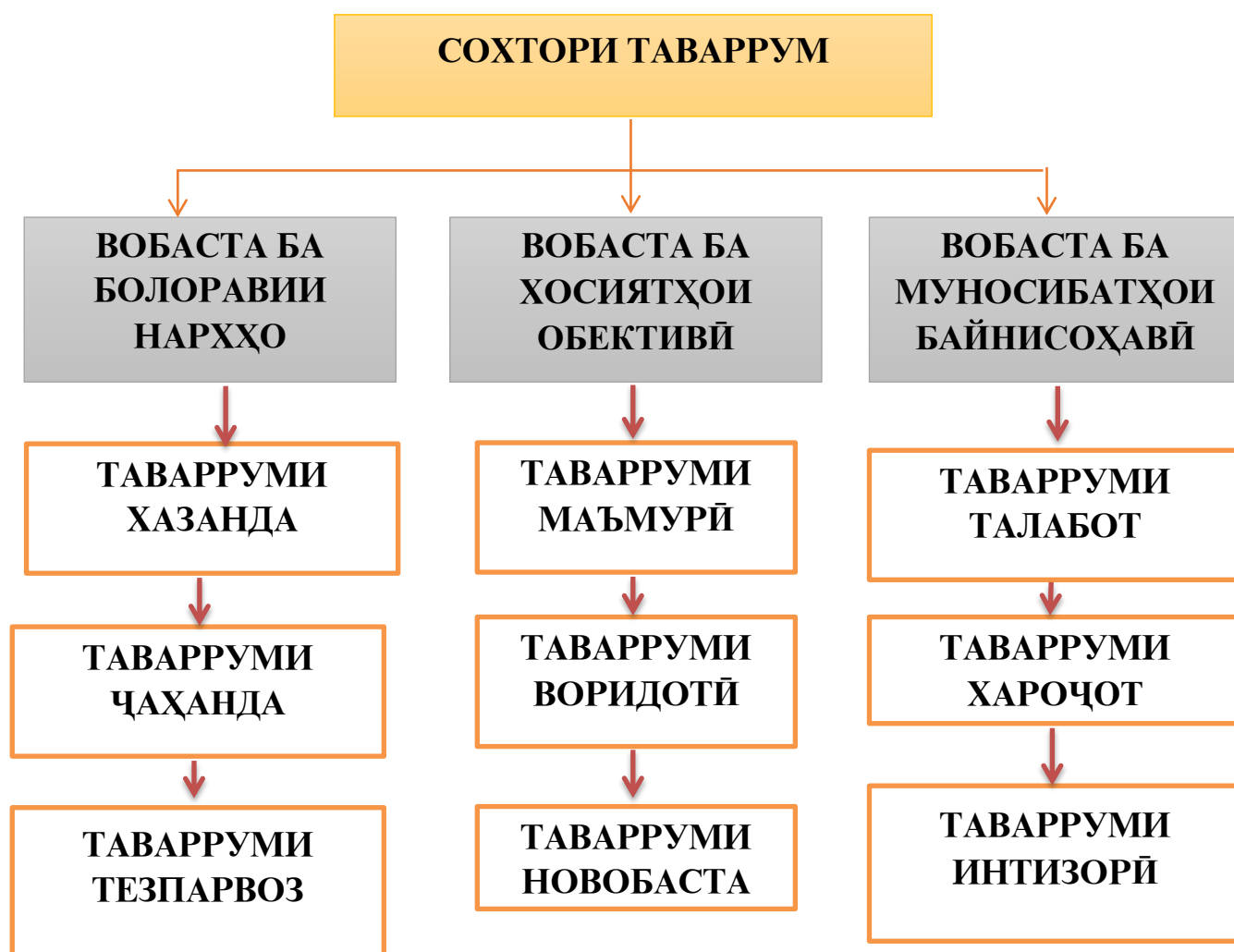
Диаграммаи 4. Сатҳи таваррум ва ҳадафи он дар давраи миёнамуҳлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: аз дурнамои сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2023 ва давраи миёнамуҳлат сохта шудааст.

Аз рӯи маълумотҳо ва тамоюлҳои дар расми мазкур овардашуда, қайд кардан зарур аст, ки бо дарназардошти таъсири хавфҳои эҳтимолии ҷойдошта ва бетағйир мондани дигар омилҳо дурнамои сатҳи таваррум барои соли 2023 аз рӯи сценарияҳои оптимистӣ ва базавӣ дар доираи ҳадафи муқарраршуда дар ҷанд соли охир ба таври мутавозин вобаста ба ҳолати воқеӣ, меъёри ҳадаф ва ҳудудҳои поёнию болоӣ дар соли 2023 ба ҷои меъёри максималии сатҳи поён ва боло тамоили баръаксро касб намуда, -2 Ҷоиз қоғиш ёфтааст.

Сиёсати идоракунии таваррум ва стратегияи идора кардани он дар шароити имрӯза аз рӯи сохтори он ба роҳ монда мешавад, ки мувофиқ ба шакл ва намудҳои он пеш бурда мешавад. Сохтори идоракунии таваррум васеъ ва фарогир буда он дар шакли расм ба таври зерин пешниҳод гардидааст (нигар расми 7).

Расми 7. Хислатҳои асосӣ ва таркибии таваррум дар сатҳи иқтисодиёт
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Қайд кардан зарур аст, ки занҷираи бавучудоии таваррум васеъ ва беохир буда, дар доираи он муносибатҳо ва таркиби иқтисодиёт дигаргун мегардад. Аз ин хотир идоракунии таваррум ва гирифтани пеши роҳи таъсири манфии он ҳамчун чараёни мураккаб метавонад суботи иқтисодиро халалдор намояд. Тағйирёбии сатҳи таваррум вобаста ба меъёрҳои эҳтимолии таваррум гувоҳи он мебошад, ки сатҳи минималӣ ва максималии таваррум муайян ва дар давоми соли ҷорӣ иҷроиши он таъмин карда шавад. Бо шарофати таъмини рушди иқтисодӣ ва ҳамасола фароҳам овардани шароит ба истехсолкунандагони дохилӣ ва бартараф кардани як қатор мушкилотҳои ҷойдошта дар самти таъмини талаботи рузафзуни аҳоли мувозинати сатҳи нархҳои истеъмолий нигоҳ дошта шуда, ҳамзамон бо ин, мувозинати сатҳи таваррум аз меёри пешбинишуда дар аксар маврид кам гардидааст, ки нишондиҳандаи мазкурро ҳамчун тамоили мусбат дар ҷадвали 4 мушоҳида кардан мумкин аст.

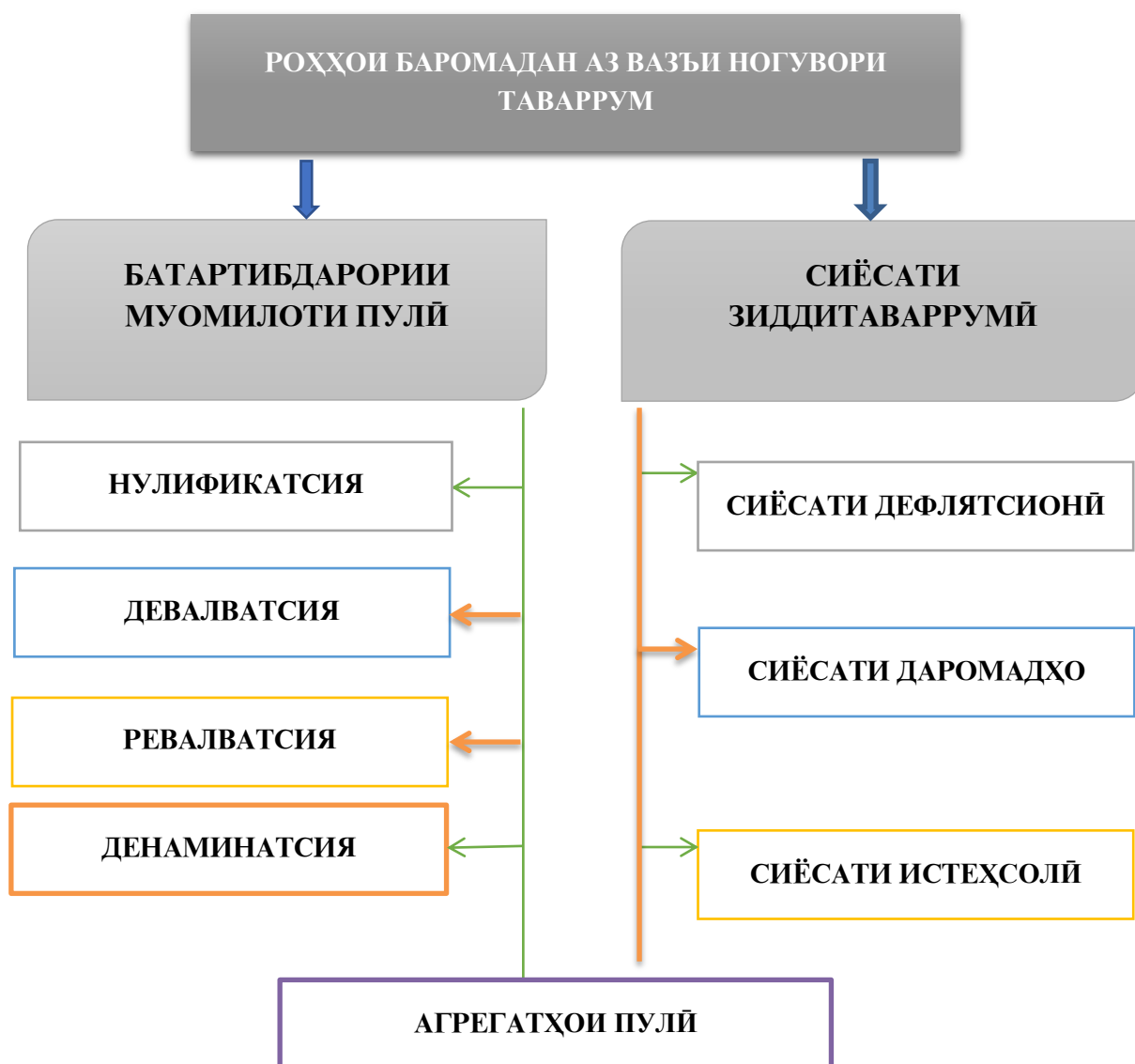
Чадвали 4. Динамикаи тағйирёбии меъёрҳои муқаррарӣ ва муайяншудаи таркиби таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2023

Солҳо	Номгӯи нишондиҳандаҳои таваррум					
	Воқеӣ	Ҳадаф	Ҳудуди поёни	Ҳудуди воқеӣ	Ҳудуди болоӣ	Ҳудуди воқеӣ
2015	7,8%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+0,8%
2016	6,0%	7,0%	+/- 2	-1,0 %	+/- 2	
2017	6,7%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+3%
2018	5,4%	7,0%	+/- 2	-1,6%	+/- 2	
2019	8,0%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+1,0%
2020	9,4%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+2,4%
2021	8,0%	6,0%	+/- 2		+/- 2	+2,0%
2022	4,2%	6,0%	+/- 2	-1,8%	+/- 2	
2023	3,4%	6,0%	+/- 2	- 2,6%	+/- 2	

Сарчашма: дар асоси маълумотҳои дурнамои сиёсати пулиро қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020, 2021, 2022, 2023 ва давраи миёнамуҳлат

Ёдовар шудан ба маврид аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва мустақилона пеш бурдани чараҳои истеҳсолот сатҳи таваррум ҳолати мутавозин дошта дар аксар маврид аз нишондиҳандаи ҳудуди болоии банақшагирифташуда дар ҳаҷми 2 банди фоизӣ кам мебошад. Маълумотҳои чадвали мазкур нишон медиҳанд, ки аз соли 2015 инҷониб нишондиҳандаи сатҳи таваррум вобаста ба ҳадаф дар 8 соли охир бетағйир буда, ҳолати воқеии он низ қариб ба нишондиҳандаи пешбинишуда баробар мебошад. Яъне, нишондиҳандаи пешбинишуда агар дар соли 2015 7%-ро ташкил намуда бошад, пас, ин нишондиҳанда дар соли 2023 6%-ро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилшаванда 1 банди фоизӣ кам мебошад. Ҳамзамон бо ин, қайд кардан зарур аст, ки, ба андешаи мо, бо шарофати додани имконият ба бахши воқеии иқтисодиёт ва таъҷил ба ин бахш сатҳи воқеии таваррум қариб бетағйир буда, аз сатҳи болоии банақшагирифташудаи он тамоили баръакс дорад.

Моро зарур аст, ки новобаста аз вазъи имрӯзаи таваррум, ки он дар сатҳи мутавозин ё нисбатан пасту баланд буданаш, вобаста ба омилҳои пулӣ ва ғайрипулӣ роҳҳои баромадан аз вазъи ногувори таваррумро дошта бошем. Ба андешаи мо, дар сурати ҷой доштани таваррум ё нисбатан коҳиш додани он ҳамеша тибқи стратегияи муайян роҳҳои баромадан аз вазъи ногувори таваррумро дошта бошем (нигар. ба расми 8).

Расми 8. Механизм ва роҳҳои баромадан аз вазъи ногувори таваррум ва паст кардани шиддати он.

Сарчашма: аз тарафи муаллиф таҳия шудааст.

Таркибан коҳиш ёфтани сатҳи истеҳсолот ё нобаробар рушд кардани он ба тағйирёбии нархҳо ва фондҳои истеҳсолӣ боис мегардад ва ин ба мо имконияти маҳдуд кардани баъзе мувозинатҳоро ба миён меоварад. Дар навбати аввал, танзими муомилоти пулӣ ва ҳаҷми самараноки он яке аз воситаҳои асосии танзим ва идоракунии таваррум аз ҳисоби омилҳои пулӣ ва муносибатҳои пулӣ мебошад. Дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба андешаи мо, роҳҳои асосӣ ва ғирирасони баромадан аз вазъи ногувори таваррумӣ дар ду сатҳ ҷой дорад, ки яке аз онҳо омилҳои пулӣ ва дигаре омилҳои ғайрипулӣ мебошад, ки алоқамандии онҳо бо вазъи рушди макориқтисодии кишвар дар доираи омилҳо ва унсурҳои пулӣ бисёр вобаста мебошад.

Омӯзиши сарсашмаҳои муомилоти пулӣ нишон медиҳад, ки вобаста ба пайдоиш ва ташаккули муносибатҳои пулӣ таваррум таърихи қадима дошта, онро ҳамчун падидаи номатлуби ҷомеа мешиносанд ва дар аксар маврид ба он

аҳаммияти аввалиндарача медиҳанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикстон низ таъсири манфии таваррум ҳамчун ҳодисаи номатлуб баъд аз соҳибистиклолӣ дар маркази диққати роҳбарияти олии кишвар қарор гирифта, ба он аҳаммияти аввалиндарача дода мешавад. Дар ҳулоса, қайд кардан зарур аст, ки барои ташкили дурусти сиёсати пулию қарзӣ, танзим ва назорати таварруми пул ва баромадан аз вазъи ногувори он бояд ба масъалаҳои зерин аҳаммияти аввалиндарача дода шавад:

1. Риояи меъёрҳои сиёсати пулию қарзӣ ва назорати доимии онҳо дар шароити тағйирёбанда будани вазъияти молиявии ҷаҳон бо таъмини сатҳи самаранокии меъёрҳои пешбинигардида;

2. Баланд бардоштани иқтидори молиявии ташкилотҳои қарзӣ ва таъмини баробари талаботҳои пулӣ, бо дарназардошти додани қарзҳои арзон ва имтиёзнок ба бахшҳои воқеии иқтисодиёт;

3. Назорат аз рӯйи амалиётҳои хавфноки низоми бонкӣ, ки дар оянда онҳо метавонанд ба сатҳи рушди иқтисодиёти мамлакат таъсири манфӣ расонанд;

4. Зиёд намудани ҳиссаи содиротии кишвар ва дар заминаи ин додани имконият ба истеҳсолкунандагони ватанӣ дар минтақаҳои дорои афзалияти иқтисодӣ;

5. Тақвияти ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва дар заминаи ин маҳдуд кардани амалиётҳои нақдӣ ва дигар масъалаҳои ба ин баробар;

6. Таҳияи стратегияҳои дахлдори давлатӣ дар самти татбиқи саноатикунории босуръати кишвар ва роҳҳои расидан ба сценарияҳои асосии он;

7. Аз байн бурдани бӯҳрони эътимод ва дар заминаи ин баланд кардани қобилияти пардохтпазирии низоми бонкӣ бо роҳи қонеъ намудани талаботи аҳоли;

8. Таснифи занҷираи бавучудоии таваррум ва дар заминаи ин заҷира таҳияи механизмҳои самараноки расидан ба ҳадафи стратегияи идораи ин масъала;

9. Пурзӯр намудани механизмҳои назоратӣ аз тарафи мақомотҳои дахлдори соҳавӣ, ки имконияти мустақилона назорат ва танзими масъаларо дар доираи меъёрҳои қонунӣ доро мебошанд.

ҲУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ яке аз масъалаҳои асосии таҳкими суботи молиявии кишвар ва нигоҳ доштани мувозинатҳои рушди иқтисодӣ, ки ба муносибатҳои пулӣ таъсир мерасонад, ин сиёсати пулию қарзӣ, сатҳи таваррум ва сиёсати зиддитаваррумӣ мебошад, ки дар доираи он таҳқиқоти илмӣ сурат гирифта, ҳулосаҳои мушаххас бароварда шудааст. Қисмати ҳулосаи диссертатсияи моро ҷамъбасти арзёбиҳо ва таҳлилҳои мушаххас дар бар гирифта, тавассути онҳо ҳулосабарориҳои амиқи санҷидашуда ба роҳ монда шудааст. Дар ҷамъбасти ҳулоса арзёбии натиҷавии ҳулосаҳои параграфҳои алоҳидаи зербобҳо ва ҳулосаҳои бобҳо идомаи мантиқии ҳулосаи ҷамъбасти диссертатсия мебошад.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Дар ошкорсозии таҳқиқоти илмӣ вобаста ба заминаҳои бавучудоии таваррум ҳамчун ҳодисаи иқтисодӣ, яқ қатор сарчашмаҳои илмӣ таҳлилу

баррасӣ гардида аксаран вобаста ба равандҳои ягонагӣ ва маҳдудиятҳои даври пайдоиш ва густариши таваррум хусусияти ягона дошта, тафсири он бидуни ба назар гирифтани як қатор эҳтимолиятҳои, ки дар ҷаҳони муосир ба вучуд омадаанд, тафсир гардидааст. Ба ин хотир, дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ мо муайян гардид, ки баҳодиҳии мавқеи фароғии таваррум дар шароити имрӯза аз нуқтаи назари тамоюлҳои раванди ҷаҳонишавӣ ва дигар элементҳои дар сатҳи иқтисодиёт бавучудомада, ки хусусияти умумииктисодӣ доранд, ба роҳ монда шавад. Ҳамчунин, дар таҷзияи тафсири пайдоиш ва густариши таваррум ва таъсири манфии он дар шакли нав ва фароғир коркардҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд[1-М].

2. Ҷараёнҳои иқтисодӣ ва печида будани равандҳои ба ҳам алоқаманди онҳо дар сатҳи муносибатҳои пулӣ як занҷираи беохирро ба вучуд оварда, дар сатҳи пайвастагӣ ҷараёнҳои таваррумиро ба вучуд меоваранд. Қайд кардан зарур аст, ки ҳангоми таҳлили таркиби таваррум маълум гардид, ки таваррум хосияти тағйирпазирӣ дошта, дар ҳар гуна вазъият метавонад шакли худро тағйир дода, мувофиқи вазъи иҷтимоӣ иқтисодӣ таъсири худро дар ҳаҷм ва сатҳи гуногун расонад. Илова бар ин, қайд кардан зарур аст, ки вобаста ба вазъиятҳои баамаломада, шаклҳо ва намудҳои таваррум муайян гардида, механизмҳои идоракунии усулҳои зиддитаваррумӣ дар ҳамоҳангӣ бо таҷрибаи хориҷӣ пешниҳод шудааст[3-М].

3. Вобаста ба таҳлили вазъи сиёсати пулиро қарзӣ ва сиёсати иқтисодии давлат, ки дар таркиби он механизмҳои таваррум аз рӯи нишондиҳандаҳои таркибӣ муайян ва пешниҳод гардидааст, сатҳи тағйирёбии ММД, тамоили тағйирёбии нишондиҳандаҳои васеи маҷмӯӣ пулҳо ва пулҳои берун аз бонкҳо қарордошта, дигаршавии суръати афзоиши массаи пулҳои нақдӣ ва дигар омилҳои пулӣ ва ғайрипулие, ки ба ҷараёнҳои таваррумӣ метавонанд дар ҳар замон ва вақт таъсири манфӣ ё мусбат расонан, таҳлил гардида, дараҷа ва ҳаҷми таъсиррасонии онҳо муайян гардида, идора ва танзими таваррум аз таварфи мо вобаста ба арзёбиҳо ва хулосабароариҳои илмӣ мушаххас карда шудааст[3-М].

4. Дар сатҳи зарурӣ дуруст муайян намудани ҷараёнҳо ва оқибатҳои иҷтимоӣ иқтисодии таваррум, ки он метавонад ба сатҳи рушди иқтисодиёт ва костаҳои истеҳсолот аз рӯи таъсири омилӣ зарар ворид намояд ва ҳамзамон бо ин метавонад як қатор мушкилотҳои умумичамъиятиро ба вучуд оварда таҳлилу барраси гардида мушаххасоти пешгирикунандаи ин вазъият муайян карда шудааст. Дар таҳлил масъалаи таваррум, ки имрӯз он дар доираи сиёсати пулиро қарзӣ омӯхта мешавад, зарурати мустақилона омӯختани он шартӣ зарурӣ буда, назорати пайвастаи он бисёр муҳим ва аввалиндараҷа мебошад[4-М].

5. Таҳлили таваррум аз нуқтаи назари таркибӣ муайян гардида, таъсири он вобаста ба нишондиҳандаҳои омилӣ, ки, дар навбати аввал, механизмҳои зоҳиршавии таваррумиро инъикос менамояд, муайян гардида, дар натиҷа таркиби иқтисодиёт вобаста ба ҳиссаи содирот ва воридот дар алоқамандӣ бо он пешбинӣ ва муайян гардад. Ҳамчунин, ҷораҳои алоқаманд бо нишондиҳандаҳои зикргардида дар сатҳи зарурӣ муайян ва татбиқ карда мешавад[2-М].

6. Ҳангоми таҳия ва дар амал татбиқ намудани чараёнҳои идоракунии таваррум ва дигар омилҳои пулӣ ва ғайрипулӣ сиёсати идоракунии таваррум ва дигар меъёрҳои дар таркиби ин сиёсат ҷойдошта коркард гардида, ҳамчун асос сатҳи поёнӣ, миёна ва болоии таваррум барои иҷрои нақшаҳои стратегӣ муайян гардидаанд. Аз ин лиҳоз, барои нигоҳ доштани чунин мувозинатҳо, ки сатҳи бехатарии иқтисодӣ дар он пешбинӣ шудааст, заруратеро ба вучуд меорад, ки сохтори таваррум аз рӯйи он муайян ва ҷораҳои таъсиррасон ва пешгирикунанда коркард гарданд[5-М].

7. Дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва ҳолати молиявии кишвар дар алоқамандӣ бо вазъу муқоисаи нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишвар, ки асоси онро мувозинатҳои таваррум бо меъёри мушаххасшуда мувофиқ ва бехатар пешбинӣ шудааст, зарурияти таркибии рушди ММД дохилиро барои баҳодиҳии вазъи дурусти кишвар ба миён меоварад. Дар айни замон, моро зарур аст, ки барои арзёбии дурусти таҳқиқи масъалаи мазкур, пеш аз ҳама, динамикаи тағйирёбии бучети давлат, даромад ва хароҷоти он, манбаъҳои пур шудани он аз ҳисоби омилҳои андозӣ ва ғайриандозӣ, ҳамвобастагии хароҷотҳои бучет бо сатҳи таваррум ва як қатор масъалаҳои дигар коркард ва пешниҳод гарданд[2-М].

8. Бо баназар гирифтани таъсири нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ба сатҳи таваррум иловатан дар шароити имрӯза масъалаи асёр ва талабот ба он низ дар мувозинатҳои таваррумӣ мавқеи меҳвари доранд. Дар доираи масъалаҳои меҳварӣ баназаргирӣ ва идоранамоии лаппишҳои қурбӣ вобаста ба барзиёдии талабот ба асёрҳои серталаби хориҷӣ дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим ва зарурӣ мебошад[4-М].

9. Масъалаҳои муҳимми зохиршавии таваррум ва занҷираи таъсири он ба бахшҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои асосӣ маҳсуб ёфта, тавассути идоракунии он, дар маҷмӯъ стратегияи татбиқи ҳадафгирии таваррум татбиқ ва сатҳи самаранокии рушди иқтисодӣ таъмин ва беҳтаршавии сифати зиндагии аҳоли хуб карда мешавад. Барои расидан ба чунин ҳадафҳо амалкардҳои якҷояи бахши институтсионалии бахши молиявӣ бо бонкӣ, бахшҳои воқеии иқтисодӣ дар айни замон муҳим ва зарурӣ мебошанд ва радифи ҳамаи ин таҳқиқ ва пешниҳодҳои асоснок вазифаи мо таҳқиқотчиён мебошад[4-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Вобаста ба густариш ва заминаҳои бавучудой, раванди таваррум бояд дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ гардида, вобаста ба омилҳои амиқ санҷидашуда, ки дарвоқеъ имконияти таъсиррасонӣ доранд, идора карда шаванд. Ҳамчунин, истифодаи омилҳои воқеӣ, ки мумкин дар оянда барои беҳтарсозии мувозинатҳои таваррумӣ метавонанд мусоидат намоянд, бояд дар шакли дурнамо пешниҳод гарданд[3-М].

2. Вобаста ба шаклгирӣ ва тағйирпазирии таваррум амсилаҳои зохиршавии он дар марҳалаи бавучудой коркард гардида, таъсири манфии он бояд пешгирӣ гардад. Ҳамчунин, қайд кардан зарур аст, ки чиҳати таъсири манфии таваррум дар шароити имрӯза сиёсати идораи босамари таваррум таҳия ва барои истифодаи амалӣ ба сохторҳои алоҳида ва дахлдор пешниҳод гардад[1-М].

3. Вобаста ба таҳлили нишондиҳандаҳо ва дигар нишондиҳандаҳои пулӣ, ки ба сатҳи таваррум таъсир мерасонад, сатҳи таъсиррасонии нишондиҳандаҳо муайян гардида, вобаста ба ин, бояд стратегияи соҳавии идоракунии таваррум таҳия ва барои амал пешниҳод гардад[5-М].

4. Зарур аст, ки вобаста ба таҳлили нишондиҳандаҳои ба ҳам алоқаманд бо таваррум сатҳи он на танҳо дар доираи сиёсати пулию қарзӣ, балки дар алоҳидагӣ, ба монанди сиёсати иқтисодӣ ва пулию қарзӣ дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ гардида, нисбати он вобаста ба усулҳои боздорандагӣ аҳаммияти доимӣ дода шавад[5-М].

5. Таҳлили таркиби таваррум ва ҳиссаи он дар номгӯи маҳсулоҳои дар дохили Тоҷикистон истеҳсолшуда ва берун аз он шароит медиҳад, ки вобаста ба таъсири мутавозини сатҳи таваррум як қатор чораҳои зарурӣ андешида шуда, сатҳи самаранокии идоракунии таваррум беҳтар ва таъсири манфии он камтар карда шавад[3-М].

6. Дар шароити ҷараён гирифтани муносибатҳои нави бозории гуногунсамта вобаста ба тағйирёбанда будани вазъияти иқтисодии давлат ва иқтидори нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ вобаста ба сатҳи мувофиқашудаи таваррум чораҳои зарурӣ коркард ва ҷиҳати татбиқи амалӣ ба сохторҳои дахлдор пешниҳод гарданд. Ҳамзамон бо ин, зарур аст, ки сатҳи тахминии болоравии таваррум 1% ва сатҳи минималии он то 3-4% ҳамчун асос муайян ва назорат гардида, ҷиҳати расидан ба меъёри дуҷуми пешбинишуда стратегия таҳия гардад[5-М].

7. Зарур аст, ки барои татбиқи дурусти ҳадафгирии таваррум дар доираи сиёсати пулию қарзии кишвар ва дигар масъалаҳои муҳиме, ки ба ҷараёни монетизатсияи иқтисодиёт алоқаманд аст, дигар нишондиҳандаҳои молиявии кишвар таҳлилу баррасӣ гардида, сатҳ ва ҷараёни тағйирёбӣ ва таъсиррасонии омилҳои ба болоравии таваррум хос ё мусоидаткунанда зери назорати доимӣ қарор[2-М].

8. Таъсири омилҳои асбӯрӣ ба сатҳи таваррум дар алоқамандӣ бо лаппишҳои қурбӣ, ки метавонад як қатор мушкilotҳои дигарро ба миён оварад, назорат ва танзими он шартӣ зарурӣ буда, дар шароити имрӯза диверсификатсияи захираҳои асбӯриро тақозо менамояд, ки ташкили ин муҳит вазифаи аввалиндараҷаи мо мебошад[1-М].

9. Ҳадафгирии таваррум, ки ин як стратегияи мувофиқашуда бо сиёсати пулию қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, бояд дар доираи рушди соҳаҳои зерин ба таври мутавозин ва доимӣ нигоҳ дошта шавад;

- баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии кишвар ва зиёд намудани манбаҳои зиёд намудани захираҳои асбӯрӣ бо истифодаи усулҳои самаранок;

- татбиқи дурусти сатҳи монетизатсияи дурусти иқтисодиёт ва ҳамасола, ба ҳисоби миёна, дар ҳаҷми 8-10% зиёд намудани монетизатсияи иқтисодиёт;

- дуруст ба роҳ мондани тақрористеҳсол дар ҳама фаслҳои сол ва бо ин роҳ пайдо намудани харидорони хориҷӣ;

- назорат аз рӯйи маблағҳои бекорхобида ва дарёфти чораҳо ҷиҳати ба гардиши самаранок андохтани онҳо;

- баланд бардоштани сатҳи пардохтпазирии бонкҳо ва бо ин роҳ тақвият додани ҳисоббаробаркунӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ;

- ба даст овардани эътимоди аҳоли ба низоми пулию бонкии кишвар барои гирифтани пешии роҳи таконҳои пулӣ ва дигар хавфҳои ба ин вобаста[3-М].

10. Дар илова қайд кардан зарур аст, ки ҳамчун замина пешниҳодҳои дар ҳулоса овардашуда ба мо имконият медиҳад, ки чиҳати расидан ба речаи ҳадафгирии таваррум, ки аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, бо роҳҳои сода ноил гардем:

- тақвияти механизми трансмиссионии сиёсати пулию қарзӣ бо роҳи такмил ва таъсирбахш намудани сиёсати фоизӣ;

- таҳкими мустақилияти молиявӣ-амалиётии БМТ ва ҳамоҳангии сиёсати монетарӣ бо сиёсати фискалӣ;

- пешбурди сиёсати қурбии ба таври муътадил тағйирёбанда ва такмили минбаъдаи фаъолияти бозори дохилии асъор (речаи қурби асъори шинокуандаи танзимшаванда);

- таъмини устувории молиявии низоми бонкӣ;

- таҳкими иқтидори таҳлилӣ-тадқиқотӣ ва таҳияи дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ;

- тақвияти раванди пешниҳоди ахбор ба омма доир ба татбиқи сиёсати пулию қарзӣ ва баланд бардоштани шаффофияти он[1-М].

Феҳристи корҳои чопшудаи муаллиф доир ба мавзуи диссертатсия

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда

[1-М]. Қурбонов В.Н. Пули милли ва рушди иқтисодиёти мамлакат. Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Соли 2022. № 4/2 (34) Саҳ 167-173

[2-М]. Махшулов С.Қ., Қурбонов В.Н. Ҳадафгирии таваррум ва роҳҳои дар амал татбиқ намудани он дар Ҷумҳурии тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Соли 2022. № 4/3 (34). Саҳ 194-200

[3-М]. Қурбонов В.Н. Таҳлили вазъи сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Соли 2023. № 4/1 (38). Саҳ 176-184

[4-М]. Қурбонов В.Н. Механизмҳои танзими таваррум ва сиёсати зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Соли 2023. № 4/2 (33). Саҳ 313-319

[5-М]. Қурбонов В.Н. Танзими таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба иқтисодиёт. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ Соли 2024. № 7. Саҳ 113-120

[6-М]. Қурбонов В.Н. Оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таварурум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он. Паёми Донишгоҳи давлатии тичоратӣ Тоҷикистон. №1 (51). Соли 2024. Саҳ 134-142

Дар дигар нашрияҳо

[7-М]. Қурбонов В.Н. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии таварурум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзуи «Афзалиятҳои стратегии рушди

иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалию инноватсионӣ», бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026) (01.04.2024). Саҳ 374-381

[8-М]. Қурбонов В.Н. Ҳолат ва вазъияти сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои стратегии рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалию инноватсионӣ», бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026) (01.04.2024). Саҳ 374-381

[9-М]. Қурбонов В.Н. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва еҳанзимҳои паст қардани шиддати. Афзалиятҳои рушди бахши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ /Маҷмӯи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш.Душанбе 7-уми декабри соли 2023) - Душанбе, ДДМИТ. Саҳ – 317-320.

[10-М]. Қурбонов В.Н. Равандҳои таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низоми нави рақамикунории иқтисодиёт” (18, 19-уми апрели соли 2024). Саҳ 256-261

[11-М]. Қурбонов В.Н. Заминаҳои назариявӣ ва методологии пайдоиши таваррум дар иқтисодиёт. Маводи конференсияи илмӣ таҳти унвони «Занон ва рушди илми муосир» бахшида ба рӯзи умумиҷаҳонии занон дар соҳаи илм, (ш. Кӯлоб, 10 феввали соли 2023) Саҳ 250-253

[12-М]. Қурбонов В.Н. Таварруми ва таъсири он ба сатҳи иҷтимоию иқтисодӣ. Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо» (11-уми марти соли 2023). Саҳ-135-142

[13-М]. Қурбонов В.Н. Хусусиятҳо ва ҷараёнҳои тағйирпазирии таварруми ва таъсири он ба сатҳи иҷтимоию иқтисодӣ. Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Муаммоҳо ва дурнамои рушди бахши молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ» Бахшида ба 100-умин солгарди таъсисёбии мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (07-уми декабри соли 2024). Саҳ-335-1339

[14-М]. Қурбонов В.Н. Ҳолат ва вазъияти сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмию назариявии ҳайати устодону кормандон, магистрантону докторантон ва донишҷӯён бахшида ба «30-юмин солгарди қабули конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Соли маърифати ҳуқуқӣ». 22-27-уми апрелм соли 2024.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336+336,4+336,46+347,73 (575,3)

На правах рукописи

КУРБОНОВ ВАФО НАМОЗАЛИЕВИЧ

**ИНФЛЯЦИЯ И СПОСОБЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ЕЁ НЕГАТИВНОГО
ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии (PhD), доктора по специальности
6D050900 – Финансы
(6D050901 - Финансы, денежное обращение и кредит)**

ДУШАНБЕ-2025

Диссертация выполнена на кафедре финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета

Научный руководитель: **Махшулов Саидхуджа Джумъев** – кандидат экономических наук, и.о. доцента кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета

Официальные оппоненты: **Умаров Ходжамахмад** – доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела туристического исследования Научно-исследовательского института туризма и предпринимательства Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана;

Курбонова Фируза Алиджоновна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова».

Оппонирующая организация: **Кулябский государственный университет имени А. Рудаки**

Защита диссертации состоится «15» сентября 2025 года в 13:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в Научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2025 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В экономическом обществе инфляция как неблагоприятное денежно-кредитное явление носит исторический характер и проявляется в формировании денежно-кредитных отношений, вызывая ряд проблем. Великая эволюция денежных отношений в экономическом обществе привела к появлению новых форм денег, которые со временем стали появляться в результате неравномерного развития экономики и повышения уровня жизни одного класса населения, фальшивомонетчиков и других лиц, что привело к росту инфляции. История свидетельствует о том, что причины возникновения инфляции имеют различные обиходные, субъективные, социальные, экономические и политические свойства, и к ее возникновению может привести любой фактор. Хотя инфляция распространена повсеместно, её появление чаще всего связано с развитыми странами с древней цивилизацией. Независимо от того, на каком уровне находится экономика государства и связано ли это с внешней средой, влияние инфляции или возникновение инфляции в ней вполне возможно.

Если мы придаем значение истории инфляции или девальвации, то эти два понятия имеют много общего. Потому что девальвация может возникнуть как на уровне денежных отношений, так и на уровне финансовых отношений. На уровне денежных отношений избыток денег вызывает девальвацию, а на уровне товарных отношений, наоборот, убыток товаров вызывает инфляцию. Несмотря на то, что инфляция возникла, прежде всего, в развитых странах, но и затем она распространилось и в развивающихся странах. В связи с этим следует отметить, что Таджикистан также пережил интенсивный инфляционный опыт в первые годы независимости и до сих пор борется избежать негативных последствий инфляции. Важно отметить, что в современных условиях, на наш взгляд, инфляция полностью изменила свои свойства проявления, адаптировав способ своего воздействия к сегодняшним условиям как живой организм. В связи с этим, необходимо отметить, что в сегодняшних условиях движение инфляционных процессов через живые организмы проникает в экономику, в определенный период парализует важные экономические структуры и ставит экономику перед большими трудностями. Новый независимый Таджикистан на стадии достижения всеобщей стабильности пережил не только острые социальные кризисы, но и тупиковый экономический кризис, в котором инфляционные показатели достигли высокой степени неконтролируемости или, с нормативной точки зрения, полностью вышли за рамки.

Все это приводит к необходимости регулирования ценовых равновесий, которые заканчиваются высокой инфляцией, что побуждает нас, находит эффективные способы управления ею, уменьшая ее негативное влияние на экономику и общество в целом. Опыт показывает, что при инфляции существуют разные мнения и взгляды, и причины ее возникновения в каждом государстве различны. Конечно, данный вопрос на уровне научного исследования позволяет использовать такую имеющуюся базу в качестве эксперимента и реализовать подход к управлению инфляцией соответствующими методами в Республике Таджикистан. Упорядоченное

экономическое развитие и правильный уровень монетизации, обеспечивающие пропорциональное равновесие цен, побуждают нас проводить анализ для поддержания таких важных социально-экономических равновесий, выявлять и устранять существующие проблемы.

Степень исследования научной темы. На уровне научных исследований инфляция и цены относятся к числу тех вопросов, которые постоянно находятся в центре внимания государства, правительства, соответствующих структур и исследователей и придают постоянное значение контролю над ними. Проблема регулирования инфляции как неблагоприятного экономического явления считается центральной и фундаментальной не только в исследованиях зарубежных, но и в исследованиях отечественных ученых. Республика Таджикистан ведет постоянную борьбу с проблемами устойчивости курса национальной валюты посредством экономических рычагов и предотвращения повышения цен. Следует также отметить, что в связи с древней историей инфляции взгляды известных ученых-экономистов с древних времен и до наших дней многочисленны и имеют большое значение. Основные мнения принадлежат таким ученым как: К. Маркс, Дж.М. Кейнс, Й. Шумпетер, П. Самуэльсон, А.Н. Шарковский, И. Лаврушин, Г. Белоглазова.

Также этот вопрос в Республике Таджикистан после обретения полной независимости оказался в центре внимания ученых в области экономики. Такие ученые как Т. Назаров, Р.К. Рахимов, Ш. Рахимзода, Х. Умаров, Л.Х. Саидмуродов, Б.М. Шарифзода, У.С. Хикматов, И.Р. Иброхимзода, Г.Дж. Джурабоев, Н.Т. Шахриёри, С.Дж. Махшулов, К. Мукимов и другие таджикские экономисты провели формальные и серьезные исследования в этом направлении, и каждый из них выявили факторы усиления влияния и последствий инфляции в разных формах, а также предложили способы ее эффективного управления различными способами.

Связь исследований с программами (проектами) и научными темами. Проведенное нами исследование связано с рядом важных отраслевых стратегий и программ, значимость этой проблемы соответствует статьям и разделам настоящих документов: “Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года”, “Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы”, “Национальная стратегия финансового охвата Республики Таджикистан на 2022-2026 годы”, “Стратегия денежно-кредитной политики Республики Таджикистан на 2021-2025 годы”, Основы макропруденциальной политики Национального банка Таджикистана, утвержденное постановлением Правления Национального банка Таджикистана от 12 июля 2016 года №95, ежегодные Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИССЕРТАЦИИ

Цель исследования. Целью нашего диссертационного исследования в сегодняшних экономических условиях является углубленное изучение важнейших проблем инфляции и других макроэкономических показателей,

тесно связанных с инфляцией. Также анализ экономических показателей, повлияющие на баланс уровня цен и стимулирование производителей, уровень экспорта и импорта товаров и другие аналогичные вопросы, составляют еще одну часть нашего научного исследования.

Задачи исследования. На уровне научных оценок и обзоров, ведущих к решению ряда вопросов общеэкономического значения, возникает необходимость рассмотреть их на реальном уровне, выявить имеющиеся проблемы и предложить эффективное решение по свойствам, близким к настоящим. В связи с этим, чтобы определить правильные аспекты направления исследования, выявить и предложить решение существующих проблем, мы поставили перед собой следующие задачи:

1. Анализ теоретических и методических аспектов предпосылок возникновения инфляции и на основе этого определение факторов, влияющих на уровень цен, с учетом их взаимосвязи с макроэкономическими показателями и реальными секторами экономики, которые были исследованы на должном уровне. Также определены и представлены важные аспекты научных свойств инфляции и того, как она характеризуется как экономическое событие.

2. В связи с изменением состава экономики и нарушением экономического равновесия, а также влиянием внутренних и внешних факторов на инфляцию предложены способы ее доработки и нормативного регулирования. Следует отметить, что формирование и усиление инфляции также рассматривается и обрабатывается с учетом влияния макроэкономических показателей.

3. Всесторонне исследованы источники возникновения инфляции и процесс её эффективного управления в иностранных государствах и на этой базе определены особенности проявления инфляции в Республике Таджикистан. Кроме того, при правильном рассмотрении макроэкономических показателей и уровня их влияния можно определить уровень стабилизации цен и инфляции с учетом их наименьшего влияния на экономику.

4. Целесообразно в зависимости от необходимости правильно провести анализ и оценку денежно-кредитной политики во взаимосвязи с макроэкономическими показателями и динамикой широкомасштабных колебаний денежной массы, в результате чего определить темпы роста денежной массы и ее положительные и отрицательные эффекты, в составе которых уровень инфляции и тенденция к росту занимают центральное место. Конкретно определить способы её эффективного управления и воздействия ее социально-экономических последствий на необходимом уровне.

5. Анализируются и разрабатываются точные механизмы инфляционной политики и другие совместимые нормы, в результате чего определяется и предлагается согласованная норма инфляционного равновесия и ее конечная цель - средний, нормальный и верхний уровень. В дополнение к вышеприведенным спецификациям и мнениям, необходимо определить правильный и тщательно проверенный сравнительный уровень инфляции в ряде стран мира с учетом сохранения показателей экономической безопасности

и ее современной структуры в Республике Таджикистан, которое имеет различные вероятности проявления.

6. В сегодняшних экономических условиях и экономических возможностях государства определены и представлены основные вопросы управления инфляцией и правильная денежно-кредитная политика, предлагаются пути ее реализации с помощью ряда конкретных ставок и планов. Также провести оценку экономических последствий колебаний обменного курса, уровень инфляции и определить меры по её управлению, а также другие схожие действия.

Объектом исследования являются теоретические и практические вопросы инфляции и ее взаимосвязи с рядом макроэкономических показателей в сегодняшних условиях Республики Таджикистан.

Предмет исследования включает историю формирования инфляции, ее влияние и социально-экономические последствия в сегодняшних условиях Республики Таджикистан, современные способы управления, порядок ее проявления, воздействия, разработку современных мер регулирования и другие механизмы, зависящие от инфляции. Кроме того, анализ и оценка уровня инфляции и других нормативных показателей, влияющих на нее, а также ее контроль и регулирование являются еще одной частью нашего исследования.

Исследовательская гипотеза в современных экономических условиях включает социально-экономические последствия инфляции и ее влияние на макроэкономические показатели, в этом вопросе она включает максимальное управление инфляцией и ее регулирование в условиях изменчивости национальной экономики в контексте процессов глобализации и ее влияния на уровень инфляции. В зависимости от анализа и изучения макроэкономических показателей и поддержания баланса инфляции и широкого применения используемых показателей можно ожидать таких результатов:

1. Повышение мотивации отечественных производителей и в определенный период ограничение ввоза товаров и продукции в Республику Таджикистан;

2. Поддержание нормативного и согласованного баланса инфляции в сбалансированном состоянии при минимальном уровне инфляции 4% и максимальном уровне 5%;

3. Увеличения уровня монетизации экономики Республики Таджикистан в среднем на 5-10%.

Теоретические основы исследований включают в себя теоретические и методические разработки и исследования отечественных и зарубежных ученых, и на этой базе анализируются и оцениваются предпосылки возникновения инфляции и другие эквивалентные понятия, в результате определяется и предлагается теоретическое раскрытие предпосылок возникновения и других эффективных способов управления инфляцией. Кроме того, конкретно анализируются работы отечественных и зарубежных ученых и другие аналогичные источники.

Практические основы исследования включают в себя итоговые разработки предпосылок возникновения инфляции и других эквивалентных

показателей, реальность которых формируется рядом основных влияющих факторов. Следует отметить, что практическую основу нашего исследования составляют и другие официальные данные Национального банка Таджикистана, бюллетени банковской статистики, официальные сайты банков и других небанковских кредитных организаций.

База исследования. Диссертационное исследование было проведено на кафедре финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета в 2021-2024 годах.

Научная новизна диссертации. Все вопросы и предложения, необходимые для эффективного управления инфляцией при соблюдении всех норм стимулирования реального сектора экономики и населения и которые были сформулированы и представлены нами, составляют научную новизну нашей диссертации. В то же время важно отметить, что в нашем разделе научной новизны проведен углубленный анализ макроэкономических показателей, широких показателей денежной массы, объема обращающихся денежных средств, уровня монетизации, процентных ставок по кредитам и других инфляционных показателей, являющиеся ключевыми вопросами и научная новизна состоит из следующих пунктов:

1. В связи с предыдущей и нынешней эволюции были проанализированы теоретические и методические аспекты возникновения инфляции в зависимости от научных источников по трудам отечественных и зарубежных ученых, в рамках которых были рассмотрены интерпретация, формирование, свойства проявления, влияющие факторы и ряд других вопросов, связанных с инфляцией, и предложены ряд взаимосвязей, влияющих подходов инфляции в современных условиях и в соответствии с сегодняшним состоянием. Кроме того, была конкретно предложена и обоснована с точки зрения ученых факторная структура инфляции.

2. В условиях изменчивости экономического состава и запутанности процесса глобализации, который зачастую приводит к нарушению экономического равновесия, исследовано, разработано и выявлено влияние совокупных факторов, влияющих на ситуацию с инфляцией, на взаимосвязь экономики. В исследовании формы и интенсивности инфляции были обнаружены и представлены эффекты макроэкономических показателей и эффективное управление ими.

3. По особенностям проявления инфляции в развитых странах выявлены предпосылки ее возникновения, рассмотрен и на должном уровне исследован порядок управления ею в зависимости от экономического потенциала и имеющихся возможностей, предложены возможные способы использования этого опыта в Таджикистане. Также с помощью макроэкономических показателей выявлено определение стабильного уровня цен и инфляции на уровне экономики.

4. Что касается экономических возможностей Таджикистана с первых лет независимости после последовательных денежно-кредитных реформ, проанализирована и оценена денежно-кредитная политика в сочетании с макроэкономическими показателями и другими вспомогательными

структурами, влияющими на развитии экономики и уровня инфляции, а также исследованы широкие колебания денежной массы, темпы роста денежной массы, темпы роста цен и другие влияющие факторы.

5. В зависимости от социально-экономических возможностей государства разработаны и предложены практические направления политики управления инфляцией, связанные с поддержанием баланса экономического развития экономики Таджикистана, которые в условиях изменчивости состояния мировой экономики используют различные политики сдерживания инфляции и снижения ее негативного воздействия на экономику. При этом степень изменения инфляции определяется и предлагается на прогнозируемом и вероятном уровне ставок, на основании чего становятся возможными сбалансированные возможности поддержания инфляции. Также предложены способы реализации политики управления инфляцией в рамках имеющихся и допустимых возможностей.

6. С увеличением имеющихся возможностей страны, которые составляют основу ее успехов во всех случаях экономического потенциала государства и других имеющихся возможностей, был определен процесс управления инфляционной политикой в связи с денежно-кредитной политикой и обоснован рядом авторских разработок. Также в рамках этого вопроса был предложен анализ курсовых колебаний и других мер, связанных с деньгами.

Положения, выносимые на защиту. Основные системы, выражающие теоретические и практические аспекты нашего исследования в реальной степени являются положения, выносимые на защиту. В этом вопросе были обоснованно проанализированы научные разработки, рассмотрение вопросов инфляции, денежно-кредитная политика и другие макроэкономические показатели, и получены значительные результаты. С этой целью в нашем исследовании на защиту предлагаются следующие пункты:

1. Исследование предпосылок возникновения, формирования и гибкости инфляции в экономической системе рассматривается и обосновывается трудами отечественных и зарубежных ученых и рядом методических разработок.

2. В связи с нарастанием негативных тенденций процессов глобализации при переплетении экономических течений, в которых также присутствует проблема инфляции, механизмы регулирования инфляции разрабатываются в зависимости от необходимости выявления влияющих факторов и методики управления ими, представленной в вероятностной форме.

3. Опыт инфляции был исследован в ряде государств мира, и в нем был предложен баланс инфляции в зависимости от экономического потенциала рассчитанных государств.

4. В первые годы независимости страны были выявлены и представлены макроэкономические и другие денежно-кредитные показатели, влияющие на рост инфляции в исследуемые периоды.

5. Для поддержания баланса инфляции и использования антиинфляционной политики, независимо от изменчивости экономической ситуации государства, были использованы современные методы и политика регулирования инфляции в сегодняшних условиях.

6. В современных условиях для предотвращения негативных последствий инфляции была выявлена ряд взаимосвязей, таких как денежно-кредитная политика, объем денежных средств и несколько разработанных нормативных вопросов.

Степень достоверности результатов исследования. В отношении исследуемой темы диссертации результаты, полученные в ходе анализа, в первую очередь, состоят из реального опыта Таджикистана в период независимости, структурных реформ, денежно-кредитных и банковских реформ, а также результатов полученных из статистических данных и соответствующих отраслевых структур. Кроме того, проанализированные данные и полученные результаты были обоснованы научной, массовой, статистической и отчетной литературой.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта реестра специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 6D050900 – Финансы (6D050901 - Финансы, денежное обращение и кредит): 8.4. Механизм денежных и безналичных денежных потоков; 8.6. Организация и регулирование денежных потоков в экономике; 8.7. Эмиссия и Антимонопольная политика в рыночной экономике; 8.10. Проблемы инфляции (дефляции) и девальвации национальной валюты; 8.11. Формирование спроса на деньги и предложения денег; тенденции и перспективы обеспечения баланса для обеспечения равновесия; 8.12. Теоретические основы исследования инфляционных процессов в экономике, роста реальных и денежных доходов, сбережений и других социально-экономических факторов; 11.9. Стратегия и тактика использования преимуществ денежно-кредитного регулирования. Система банковского контроля и ее элементы.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. При разработке и реализации мер по правильному рассмотрению и исследованию диссертации автором был соблюден ряд научно обоснованных критериев: разработка и рассмотрение научной темы, анализ и оценка уровня актуальности темы исследования, постановка цели и задач в правильном процессе исследования, а также подготовка публикаций и других предложений. Ряд разработок автора эффективно использованы для решения актуальных вопросов инфляции.

Апробация и реализация результатов диссертации. Что касается аспектов оценки и конкретизации, то обоснование диссертационного исследования, отражающее в полной мере охват рассматриваемой темы, в результате обсуждалось на научных конференциях и семинарах республиканского, вузовского и международного уровней в 2021-2024 годах. Результаты научного исследования и разработки могут широко использоваться в учебном процессе и других научных исследованиях. При этом следует отметить, что эти результаты могут быть использованы не только в Таджикском государственном финансово-экономическом университете, но и в других вузах и отраслевых предприятиях.

Публикации по теме диссертации. Для конкретизации процесса последовательности научного исследования и периодизации исследований, связанных с публикацией научных материалов по тематике диссертации автором опубликована 14 научных статей, в том числе 6 научных статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. По требованию стандартов подготовки научной диссертации включает в себе: научная диссертация состоит из списка сокращений, введения, трех глав, 9 параграфов, заключения, 11 рисунков, 9 диаграмм, 16 таблиц, перечня использованной литературы в объеме 151 наименований и компьютерного текста объемом 171 страницы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации приведены теоретические, методические вопросы и уровень актуальности темы исследования с обработкой работ отечественных и зарубежных ученых, научных источников, учебной литературы, официальных отчетов и других подобных отчетов, относящихся к тематике исследования. В введении ключевыми пунктами являются цель исследования, задачи исследования, объект исследования, тема исследования, степень достоверности результатов, соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени, характеристика и реализация результатов диссертации, публикации по теме диссертации.

В первой главе диссертации - «Теоретические и методологические основы этапов возникновения инфляции» рассмотрены и исследованы следующие вопросы, такие как теоретические и методологические основы возникновения инфляции в экономике, характеристики и течения инфляционной изменчивости и её влияния на социально-экономический уровень, механизмы регулирования инфляции и антиинфляционная политика в Республике Таджикистан.

Экономика — это широкая институциональная среда, как циклическая система, включающая в себя множество элементов, которые постоянно меняются. В этом контексте деньги и денежные отношения сопряжены с большим количеством рисков и все время подвержены инфляционным или девальвационным процессам. Инфляция как событие общеэкономического значения имеет древнюю историю, она возникла вместе с появлением денег и денежных отношений в обществе, главной основой которых является торговля. Согласно историческим наблюдениям, прежде всего, инфляционным рискам, подвержены те государства, которые на экономическом пространстве в настоящее время считаются ведущими государствами мира и сверхдержавами. В связи с этим следует отметить, что подходы к управлению и регулированию инфляции также различались и передавались как опыт от этих государств другим государствам. В Республике Таджикистан управление инфляцией как практика приобрело значение после 1991 года и регулируется различными путями и подходами. Независимо от того, является ли вопрос регулирования уровня цен задачей центральных банков, он всегда регулируется наряду с

денежными ставками, уравнивающими инфляцию в экономике (см. рисунок 1).

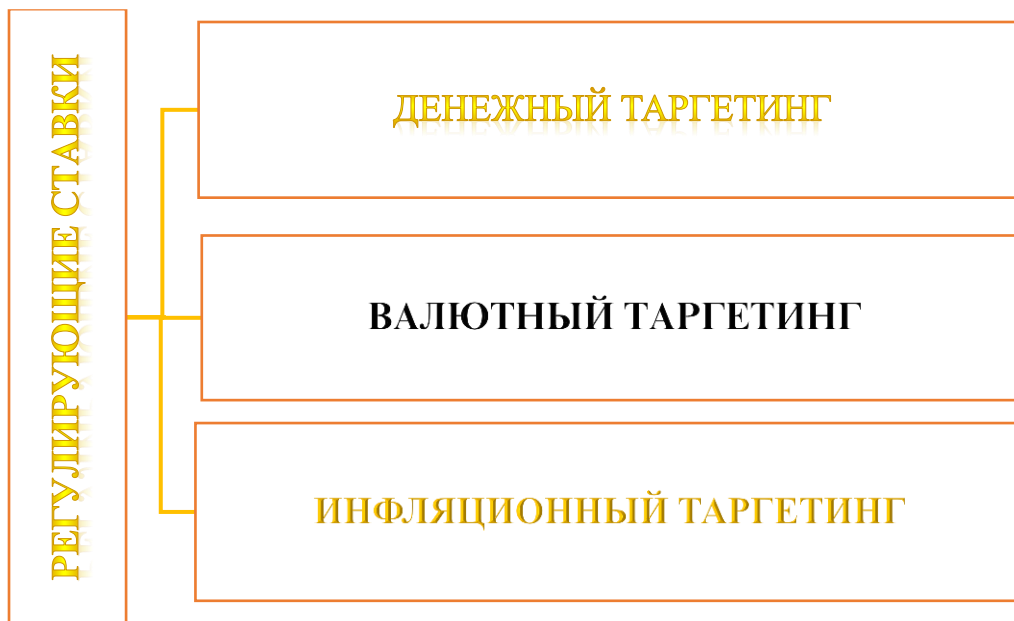

Рисунок 1. Рычаги регулирования денежно-кредитной политики и инфляции

Источник: составлено автором

На уровне экономики каждого государства движение денег и их выпуск в обращение регулируются центральными банками, а их объем регулируется с учетом минимального уровня инфляции. В дополнение к вышесказанному, существуют следующие механизмы регулирования инфляции и снижения интенсивности ее негативных последствий (см. рисунок 2).

Рисунок 2. Основные вопросы регулирования инфляции в Республике Таджикистан

Источник: составлено автором

Взаимосвязь цепочки процессов влияние инфляции на экономику, производство и бюджеты отдельных лиц зависит от правильного регулирования денежной массы и других вопросов, связанных с деньгами.

В каждой стране правительства пытаются через свои соответствующие органы и структуры различными способами регулировать уровень инфляции, снижая интенсивность ее негативного воздействия на экономику. Этим вопросом в Республике Таджикистан непосредственно занимается НБТ, который различными способами и средствами, опираясь на зарубежный опыт, поддерживает инфляцию на определенном уровне.

Расчет уровня изменения инфляции означает применение эффективных способов регулирования инфляции, на основе которых используются имеющиеся возможности для снижения интенсивности и цепочки инфляции соответствующих государств и органов власти. Также каждое государство максимально использует механизмы регулирования инфляции, снижая ее негативное воздействие на уровень общества.

В сегодняшних условиях и при постоянно меняющихся экономических тенденциях проведение правильной денежно-кредитной политики является одним из основных механизмов регулирования инфляции и поддержания ее равновесия на целостном уровне. Другие факторы, присущие регулированию инфляции, истекают из правильной денежно-кредитной политики. В зависимости от ответственности за этот вопрос Центральный банк и соответствующие правительственные структуры в рамках экономической политики регулируют объем денежной массы и ее структуру. Согласно анализу и процессам, влияющим на инфляцию, необходимо проводить правильную денежно-кредитную политику с учетом уровня монетизации. В связи с этим можно сказать, что в среднем денежная масса должна быть введена в обращение таким образом, чтобы не приводить к повышению уровня цен.

В условиях перехода к рыночным экономическим отношениям государство и подведомственные органы всегда стараются регулировать инфляционные процессы и минимизировать интенсивность их негативного воздействия на экономику. В связи с этим в вопросе регулирования и обеспечения влияния инфляции используются различные научно-методологические подходы, каждый из которых максимально зависит от экономических возможностей государства. Также явления инфляции и стратегии ее снижения регулируются соответствующими органами с использованием тщательно проверенных рычагов. С этой целью на экономическом уровне используются различные методы и тщательно проверенные политики, которые ставят своей задачей контроль за его выполнением. В рамках сказанного следует отметить, что механизмы регулирования инфляции и антимонопольная политика в Республике Таджикистан должны быть реализованы через следующие факторы:

1. Расширение экспорта и производства ориентированных на импорт товаров, имеющих международную стандарт и значение;

2. Увеличение производственных мощностей государства и на его основе сокращение того же вида и количества товаров, ввозимых в Таджикистан из-за рубежа;

3. Стратегически увеличивать источники импорта иностранной валюты с высоким спросом и, таким образом, поддерживать баланс и спрос на иностранную валюту;

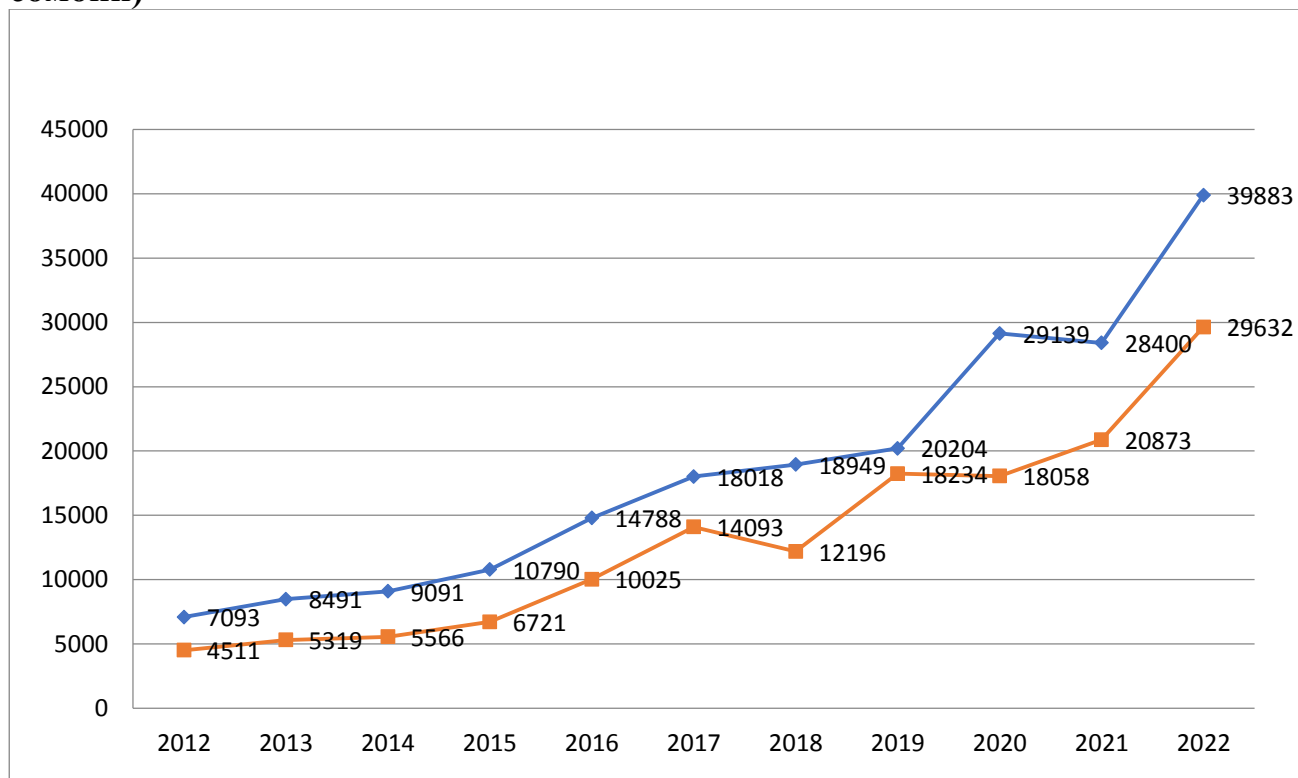
4. Диверсификация торговых отношений на валютной основе стратегических партнеров Республики Таджикистан и, таким образом, увеличение источников иностранной валюты.

Вторая глава диссертации – «Анализ инфляции и ее влияние на макроэкономические показатели» является аналитической частью диссертации, состоит из анализа ситуации с денежно-кредитной политикой и инфляцией в Республике Таджикистан, политических, экономических и социальных последствий инфляции и механизмов снижения интенсивности ее негативных последствий, таргетинга инфляции и способов его реализации на практике.

Нежелательные явления процессов глобализации имеют экономические особенности, они всегда влияют на экономику тех или иных государств. В экономических отношениях инфляция как экономическое явление имеет широкий охват, она в зависимости от состава экономики каждого государства может оказывать свое негативное влияние как сильно, так и незначительно. В связи с этим в большинстве развивающихся странах вопрос о поддержании баланса инфляции и поддержании определенного ее уровня в государственных программах сохраняется в рамках программы и перспектив денежно-кредитной политики. Экономическая программа поддержания уровня инфляции в макропруденциальной политике считается основной проблемой. В практике Республики Таджикистан негативное влияние инфляции после 1991 года приобрело особое значения, ее негативным аспектам уделяется больше внимания после обретения независимости.

В денежных отношениях количество денег в обращении и уровень монетизации экономики зависит от уровня инфляции, и поддержание ее баланса, что является задачей экономических регуляторов и связанных с ними денежно-кредитных структур. Низкий уровень монетизации экономики и увеличение количества наличных денег за пределами банков, которые не предназначены для использования, приводят к ряду проблем. Анализ показывает, что несмотря на активизацию различных отраслей производства с каждым годом, спрос на наличные деньги все равно увеличивается из-за нехватки ряда товаров первой необходимости.

Диаграмма 1. - Динамика изменения широких показателей денежной массы и внебанковских денежных показателей в 2012-2022 годах (млн. сомони)

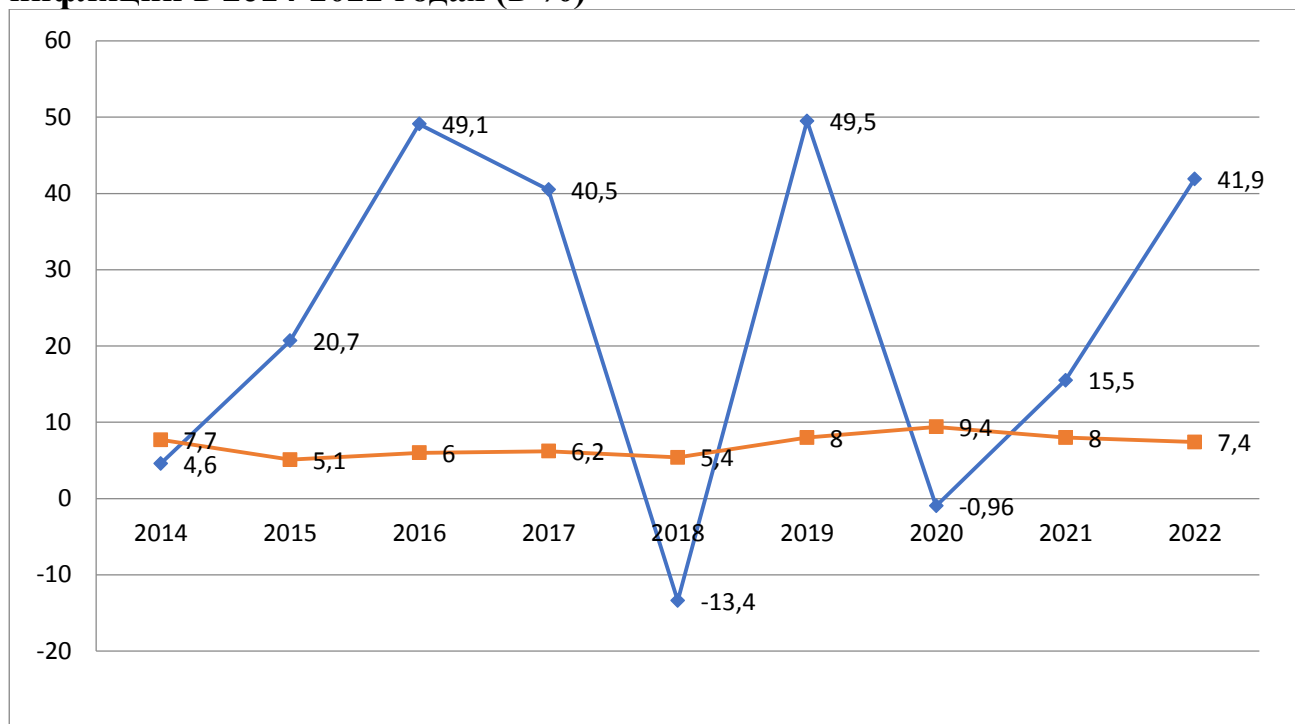

Источник: на основе данных статического банковского Бюллетеня 2014 г., №12 (233), 2016 г., №12 (257), 2018г., № 12 (281), 2020 г., №12 (305), 2021 г., №12 (316), 2022 г., №12 (329).

Анализ данных диаграммы 1 показывает, что несмотря на доступ населения к денежным ресурсам и изменение спроса на различные товары и продукты, объемы находящихся в обращении денежных средств, в том числе наличные деньги за пределами банков, где они находятся без обеспечения производства, способствуют инфляции и росту цен на товары и продукты. Из динамики данных диаграммы следует, что в связи с ограничением доли импорта товаров, производимых внутри Таджикистана, и активизацией различных отраслей экономической значимости и влиянием ряда других факторов объем торгуемой валюты резко возрос, что, с одной стороны, носит положительный характер, но также может вызвать ряд проблем.

Для поддержания баланса уровня инфляции в современных условиях наряду с правильными методами реализации денежно-кредитной политики также необходима активизация различных секторов экономики. Опыт периода независимости показывает, что в Республике Таджикистан наряду с резким увеличением объема денег в обращении наблюдалось нарушение баланса между спросом и предложением при падении ВВП. Анализ показывает, что в сегодняшних условиях экономики Республики Таджикистан влияние объема наличных денег за пределами банков на уровень инфляции оказывает незначительное влияние (см. диаграмма 2).

Диаграмма 2. - Изменение темпов роста денежных средств и уровня инфляции в 2014-2022 годах (в %)

Источник: на основе данных банковского статистического Бюллетеня за 2014 г., №12 (233), г. , №12 (257), 2018 г., № 12 (281), 2020 г., №12 (305), 2021г., №12 (316), 2022 г., №12 (329).

Анализ показывает, что не во всех случаях увеличения количества денег в обращении влияет на рост уровня инфляции, так как в постоянно меняющихся условиях экономики в большинстве случаев увеличение количества денег, связанное с психологическими аспектами жизни населения, на уровне экономики в большинстве случаев вызывает ожидаемую инфляцию, которая не связана с изменением состава производства и цен на товары и услуги внутри страны и за ее пределами. В связи с этим, данная диаграмма показывает, что в среднем объем наличных денег вне банков растет в среднем на 32,1%. Рост уровня инфляции в сегодняшней экономике Республики Таджикистан носит неденежный характер и в среднем за аналитический период составляет 6,7 %. Кроме того, из анализа данных следует, что если темпы роста объемов наличных денег вне банков в 2014 году составили 4,6%, то в 2022 году этот показатель составил 41,9%, что, соответственно, по сравнению с 2014 годом увеличилось на 37,3%.

Составное свойство инфляции является сложным в том смысле, что она состоит из перечня групп продуктов питания, непродовольственных товаров и услуг, и этот перечень учитывается в составе потребительской корзины каждой отдельной страны. Уровень инфляции в Республике Таджикистан в настоящее время исчисляется в составе потребительской корзины с более чем 340 наименований товаров первой необходимости. В Республике Таджикистан тенденция изменения уровня инфляции зависит от 3 основных направлений или отраслей и в рамках этих направлений принимаются необходимые меры (см. таблицу 1.).

Таблица 1. - Динамика изменения уровня инфляции в зависимости от отрасли и структур в 2017-2022 годах в %

Тенденция изменения инфляции в зависимости от ассортимента товаров	Годы					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	6,7%	5,4%	8,0%	9,4%	8,0%	4,2%
Продовольствие	7,5	5,0	10,9	13,0	7,3	5,1
Непродовольственные товары	4,4	6,0	4,2	5,8	7,5	3,2
Услуги	7,7	4,9	5,5	4,0	11,3	2,0

Источник: расчеты автора на основании официальных данных Национального банка Таджикистана. Сайт: <https://www.nbt.tj>, обзор инфляции, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022.

Анализ показывает, что уровень инфляции в Республике Таджикистан из перечня предлагаемых продуктов в большей степени относится к продуктам питания, и в этом направлении уровень инфляции выше, чем в других направлениях и отраслях. Тщательный анализ уровня инфляции в Республике Таджикистан показывает, что доля внешних факторов также велика, и это в некоторой степени может негативно сказаться на ценах отечественной продукции (см. таблицу 2).

Что касается снижения доли инфляции за счет импортируемой продукции, то, на наш взгляд, в настоящее время целесообразно принять следующие меры:

- ограничить их долю за счет отечественных источников, отдавая предпочтение наиболее востребованным иностранным продуктам внутри страны;
- предоставление преимуществ импортозамещающим продуктам в перечне продуктов, имеющих в потребительской корзине;
- введение ограничительных факторов на импортируемую продукцию с использованием рычагов, находящихся в компетенции государства;
- создание кредитного окна для сельскохозяйственной отрасли и предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции в Республике Таджикистан.

Таблица 2. Уровень инфляции за счет отдельных факторов на 2017-2022 годы в процентах (%)

Показатели	Годы					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Импортные товары	1,7	3,2	1,0	2,2	8	1,8
Отечественные товары	3,8	2,2	2,8	2,0	2,5	2,4

Источник: расчеты автора на основе данных банковского статистического бюллетеня, веб-сайт Национального банка Таджикистана <https://www.nbt.tj>, Обзор инфляции за 2017-2022 годы.

Несмотря на то, что инфляция возникает на фоне повышения уровня спроса из-за нехватки производственных ресурсов, в этом контексте влияние

внешних факторов, связанных с импортом продовольственных и непродовольственных товаров извне, также является значительным. В то же время целесообразно изучить факторы, в рамках которых существуют и другие влияющие факторы.

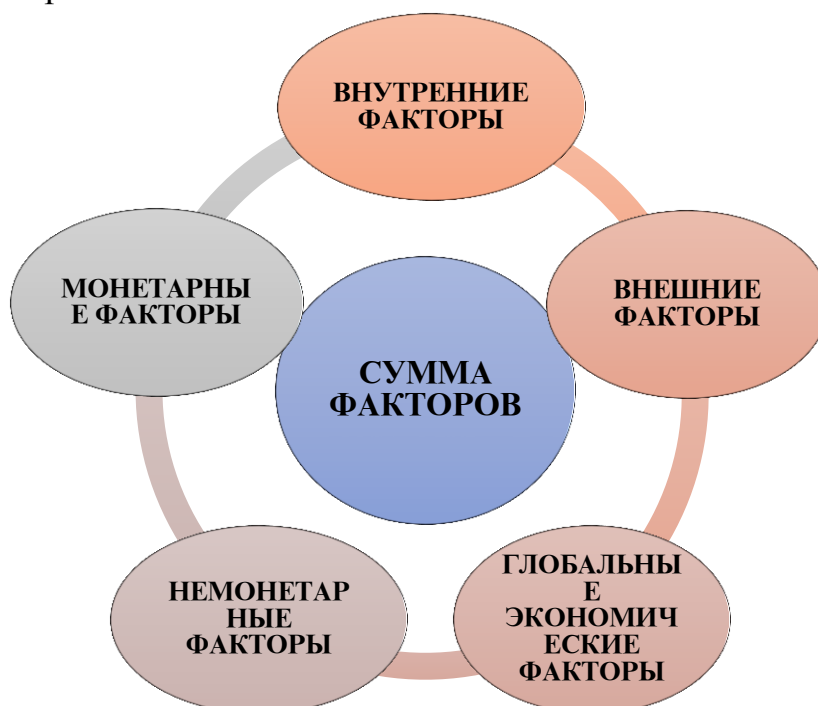

Рисунок 3. Факторы, влияющие на инфляцию

Источник: составлено автором

Взаимосвязь факторов в сегодняшних условиях приводит к раннему или позднему возникновению инфляции, и по своему характеру уровни управления различаются в зависимости от свойств их возникновения. Следует отметить, что в сегодняшних условиях Республики Таджикистан по отношению инфляции обычно существуют две противоположные политики, одна из которых обладает большими преимуществами перед другой. В дополнение к этому следует отметить, что в регулировании взлетов и падений цен и инфляции также существуют две противоположные политики: экономическая политика и денежно-кредитная политика. На наш взгляд, в денежно-кредитной политике, основную часть которой составляет регулирование инфляции, используется дефляционная политика, применяющиеся в качестве вакцины против инфляции.

В практике эффективного управления инфляцией и ценами дефляционная политика по разным причинам используется соответствующими и уполномоченными органами для снижения уровня цен на товары и услуги, что в экономической науке в другой форме называется денежной дефляцией. Для реализации временной дефляционной политики желательно принять следующие меры:

1. Усиление контроля цен во внутренней торговле временно до стабилизации ситуации с производством и удовлетворения избыточного спроса;

2. Благодаря всем внутренним источникам, находящиеся в распоряжении производителей и государства, обеспечение рыночного спроса на товары первой необходимости;

3. Контроль над равенством производства внутри государства через отечественных производителей;

4. Целевое привлечение реального сектора экономики к увеличению льготных кредитов на необходимом уровне и т. д.

В связи с этим, в настоящее время, в зависимости от текущей ситуации, наряду с применением дефляционной политики, которая носит более экономический характер, для уравнивания цен и инфляции необходимо использовать ряд других мер (см. рисунок 4).

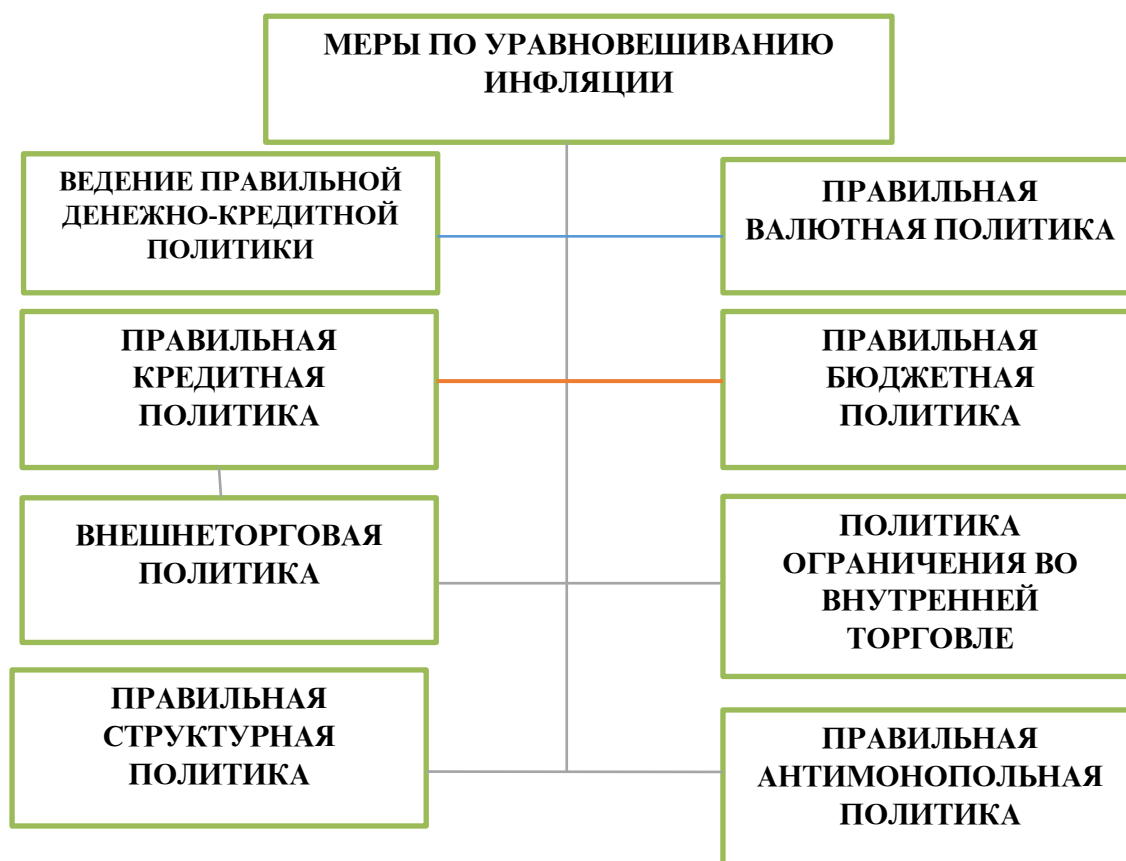

Рисунок 4. Факторы, обеспечивающие уравновешенность инфляции в нынешних условиях

Источник: составлено автором

На наш взгляд, если проанализировать состав экономической политики государства и нашей инфляционной политики, то становится очевидным, что целью этих двух политик является поддержание баланса инфляции. В экономической политике поддерживается уравновешенность инфляции путем обеспечения растущего спроса общества на рынке товаров и услуг.

Уместно сравнить нынешнюю реальность инфляции с кровеносными сосудами, соединяющими все органы человеческого тела на экономическом и социальном уровне. Так как денежная инфляция в экономике начинается с процесса проявления с учетом ценовых факторов, со временем социальные

последствия инфляции в составе денежных отношений приводят к изменению экономической ситуации в государстве, что приводит к возникновению кризисных и других проблем, связанных с деньгами, в этом контексте имеют место и инфляционные проблемы.

Это высказывание больше похоже на стремительно растущую инфляцию, и ее блокирование является важным и необходимым с точки зрения всех государственных возможностей, поскольку в случае недостаточного ускорения таких темпов роста возникает ряд других проблем (рис.5).

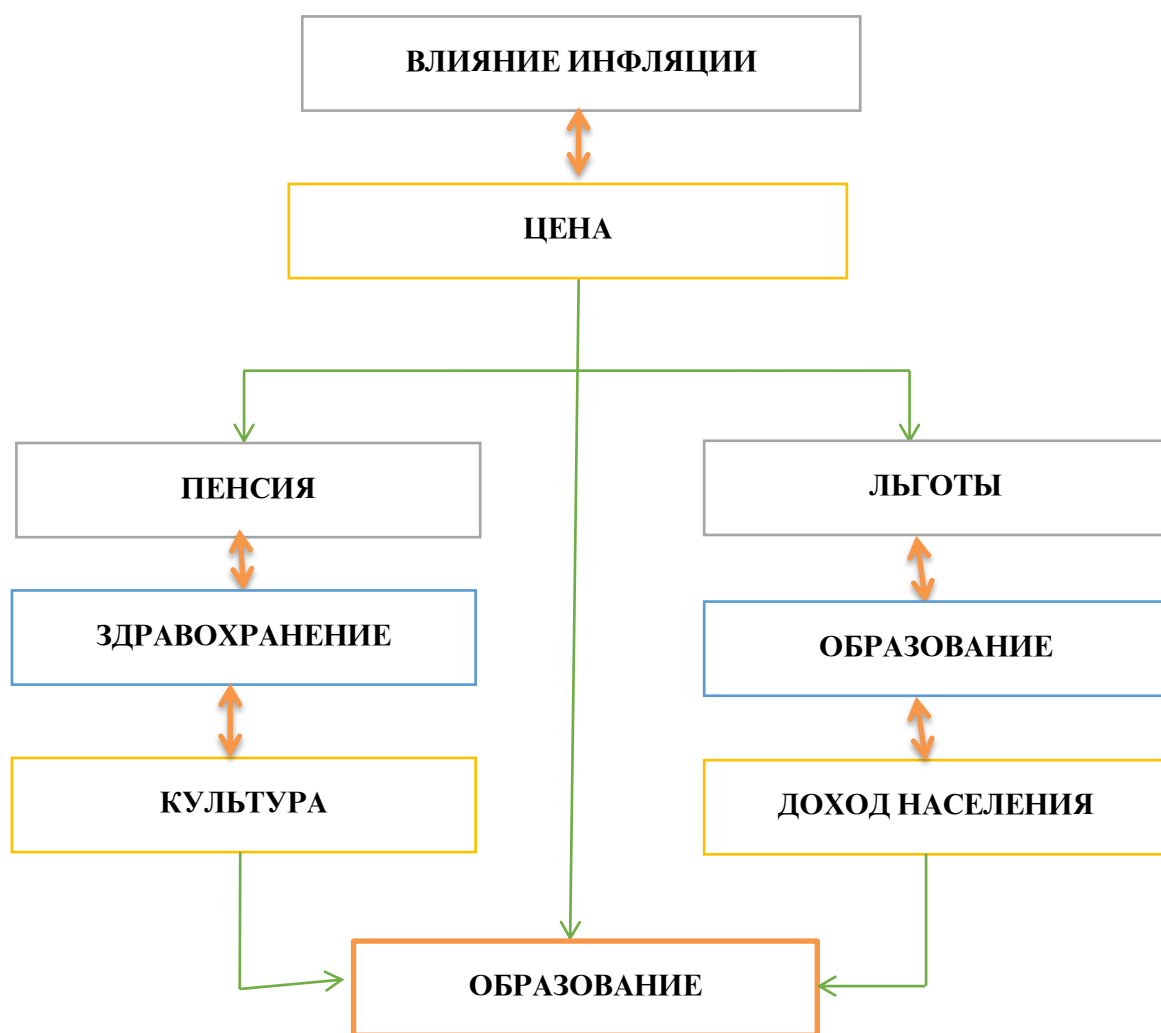

Рисунок 5. Социально-экономические последствия инфляции в Республике Таджикистан

Источник: составлено автором.

Инфляция в ценовом составе создает неравномерность потребительских расходов отдельных отраслей, что отрицательно сказывается на всех сферах жизни общества.

Взаимосвязь инфляции и ее взаимосвязь в сложных и все более сложных условиях ухудшения состояния мировой экономики в таких странах, как Таджикистан, которые продвигаются по пути устойчивого экономического развития с созданием новых условий, может стать проблематичной. Следует отметить, что актуальные вопросы управления инфляцией в Таджикистане

важны и необходимы, поскольку наша экономика по-прежнему зависит от внешней экономической конъюнктуры, в частности от иностранных товаров, и поэтому негативное влияние инфляции ощущается быстрее. Инфляция, конечно, снижает покупательную способность населения, отрицательно влияя на направление пенсий, пособий и других вопросов общесоциального значения.

Согласно современной экономической литературе, приводится в качестве причин возникновения и углубления инфляции такие как, факторы производства, обращения, денежные и неденежные факторы, темпы роста цен, объем производства, спрос, валюта, расходы, импорт и экспорт и др.

В третьей главе диссертации – «Основные проблемы управления инфляцией посредством правильной денежно-кредитной политики в Таджикистане», составляющей заключительную часть научной диссертации, рассматриваются современные проблемы денежно-кредитной политики и ее связь с инфляцией, пути выхода из сложившейся инфляционной ситуации в условиях дисбаланса спроса и предложения, важные вопросы проявления инфляции, цепочка ее воздействия на социально-экономические сектора Республики Таджикистан.

Часто меняющиеся события и тенденции последних лет привели к ряду фундаментальных изменений во всех странах мира, сформулировав мировую политическую, экономическую и социальную ситуацию. В практике административных и экономических процессов страны по всему миру прошли через ряд сложных экономических, политических и финансовых этапов, которые в определенной степени создали трудности для одних стран и предоставили другим странам механизмы для прогресса. В практике экономического развития страны мира в основном переживали политические, экономические и финансовые кризисы, эти проблемы играют важную и необходимую роль в поддержании стабильного баланса в обществе. В связи с этим отдельные государства постоянно стремятся придавать первостепенное значение этим важнейшим вопросам жизни общества и поддерживать баланс своего всестороннего развития на благо стабильности общества.

Очевидно, что в каждом отдельном государстве доминирует одно или несколько преимуществ различного характера, и это государство стремится управлять как своей собственной деятельностью, так и деятельностью своих союзников в рамках своих возможностей. С этой точки зрения, в каждом отдельном государстве можно увидеть одно преимущество и несколько преимуществ, и в некоторых случаях эти преимущества могут оказаться не в его пользу в ускоряющихся процессах глобализации или не вывести его из всеобъемлющих проблем. Последние проблемы планеты доказали, что в случае разворота глобальных тенденций даже развитые страны не смогут выйти из пучины негативных последствий этих запутанных тенденций и примут на себя ряд потерь и потрясений. Хотя определить влияние факторов на уровень экономики сложно и запутанно, можно проследить эту тенденцию и влияние через показатели экономического развития развитых и развивающихся стран (см. таблица 3).

Таблица 3. - Рост мировой экономики в 2017-2022 гг. %

Показатели	Годы					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Мировая экономика	3,8	3,5	2,4	-4,3	5,5	2,9
Развитые государства	2,4	1,5	1,6	-5,4	5,0	3,0
Развивающиеся государства	1,4	3,4	3,5	-2,6	6,3	3,4
Республика Таджикистан	7,1	7,3	7,5	4,6	9,2	8

Источник: расчеты автора на основе данных инфляционной политики Республики Таджикистан, 2017-2022 гг.

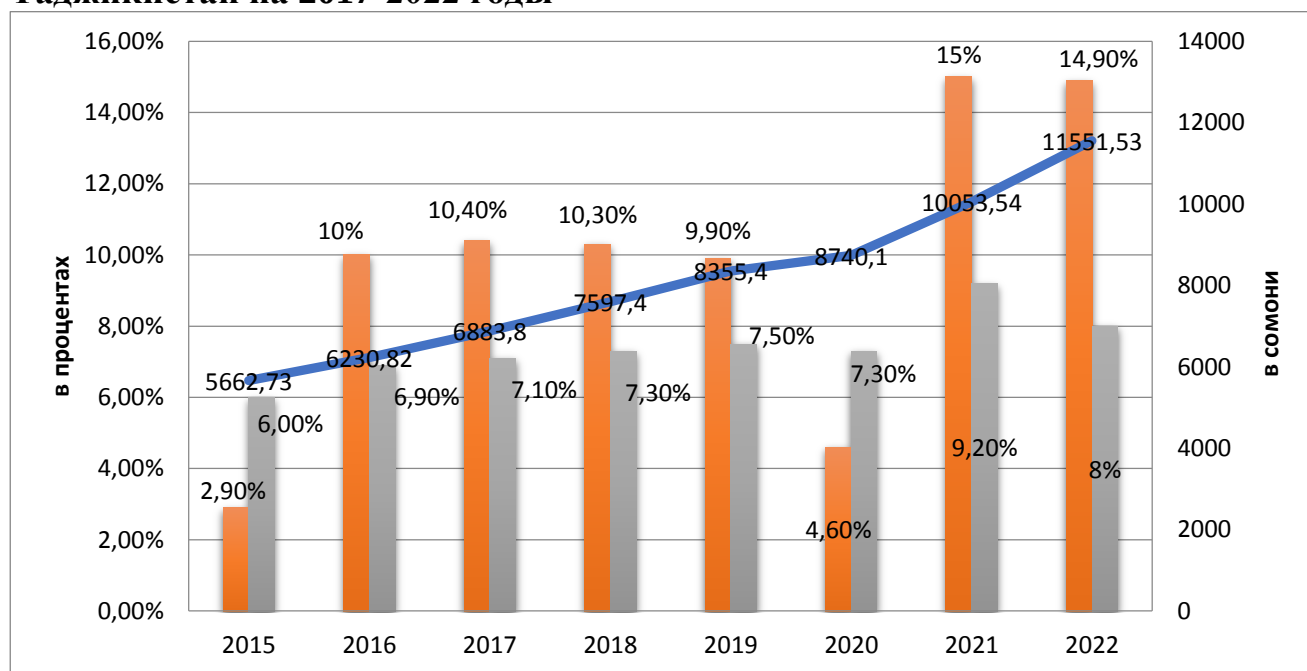
Из анализа данных таблицы следует, что уровень развития экономики в развитых и развивающихся странах различен, а преобладающая доля развития наиболее выражена в развивающихся странах. Как показывают данные, если рост мировой экономики в 2017 году составил 3,8%, то в 2022 году этот показатель составил 2,9%. Между развитыми странами и развивающимися странами соотношение роста и развития в большей степени совпадает с ростом развивающихся государств. Согласно данным таблицы, экономический рост в развивающихся странах в 2017 году составил 1,4%, а в 2022 году - 3,4%. Эта доля в развитых странах в 2017 году составила 2,4%, а в 2022 году - 3,0%. В то время как этот показатель в 2020 году снизился, рост мировой экономики – на 4,3%, развитых стран – на 5,4% и развивающихся стран - на 2,6%.

Такая тенденция к снижению имела значительный результат в постсоветских государствах, в том числе в Республике Таджикистан, которая сохранялась на уровне 4,6%. Кроме того, важно отметить, что в современных условиях эффективная экономическая политика, направленная на обеспечение устойчивого развития экономики, налаживание ее управления на основе долгосрочных национальных стратегий, принятие законов и решений, отвечающих требованиям времени, создание благоприятных условий для развития производства, предпринимательства и инвестиций, является основой развития экономики любого государства. В контексте экономического развития любой страны основным вопросом при определении экономического роста всегда является соотношение уровня цен и доступа населения к предметам первой необходимости. Потому что поддержание баланса уровня инфляции в структуре роста экономики означает перепроизводство и ориентацию на экспорт. Анализ показывает, что рост ВВП - сложная экономическая составляющая, с помощью которой централизована оценка всех экономических показателей.

Создание среды развития и условий является одним из основных механизмов развития национальной экономики на основе дешевых финансовых ресурсов и доступа к ним. Развитие экономики Республики Таджикистан и поддержание баланса уровней эффективной монетизации, снижение уровня

острой инфляции, увеличение государственного бюджета начались в основном после 1996-2001 годов. В сегодняшних условиях одним из основных вопросов, определяющих устойчивый экономический рост, является ВВП, и особенно ВВП на душу населения. В практике развитых стран одним из основных механизмов оценки экономического роста является доля ВВП на душу населения. Анализ показывает, что с созданием условий развития экономики Республики Таджикистан на уровне ВВП и рост государственного бюджета имеет тенденцию к увеличению, результат которого можно наблюдать на диаграмме 3.

Диаграмма 3. - Динамика изменения состава роста ВВП Республики Таджикистан на 2017-2022 годы

Источник: расчеты на основе Банковского статистического бюллетеня за 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305) годы.

Принимая во внимание, что оценка позиции Республики Таджикистан во внешнеэкономических отношениях (состояние торгово-сервисного баланса, счета текущих операций и т.д.) является одной из важнейших задач, стоящих перед мировыми державами, большую роль в разработке государственной экономической политики играет правильная денежно-кредитная политика, в том числе валютная политика. В 1998 году было принято Постановление Правительства Республики Таджикистан №203 «О Порядке разработки и представления платежного баланса Республики Таджикистан», которое смогло всесторонне способствовать стабильности цен и экономики.

Также важно отметить, что в составе платежного баланса государства ключевую позицию занимают также доля ВВП и другие макроэкономические показатели. Анализ показывает, что реальный рост ВВП ежегодно увеличивается в среднем на 9,8%. Из анализа данной диаграммы следует, что если ВВП на душу населения в 2017 году составил 5662,7 тыс. сомони, то в 2022 году этот показатель составил 11551,5 сомони, что в сравнении с 2017

годом увеличилось на 103,9%, а рост ВВП по сравнению с 2017 годом составил 89,6%.

Важно отметить, что уровень оценки макроэкономических показателей и улучшения качества жизни населения в основном обусловлен ВВП на душу населения, и этот показатель может приблизить нас к другим макроэкономическим вопросам, чтобы вызвать серьезные изменения в этом направлении и отрасли.

В сегодняшних условиях, если рост цен в текущем периоде временно оказал положительное влияние на производителя, то в будущем он может привести к избытку товаров и неуклонному снижению цен, что, с одной стороны, негативно скажется на производителе, с другой - на государственном бюджете. В Таджикистане управление инфляцией в составе денежно-кредитной политики регулируется независимыми экономическими и денежно-кредитными рычагами и придает им первостепенное значение. С этой целью, по нашему мнению, в сегодняшних условиях может быть выработан ряд механизмов правления инфляцией, и, по нашему мнению, такая политика управления в любом случае может снизить серьезность негативных последствий инфляции или АИП (см. рисунок 6).

Рисунок 6. Модель политики управления инфляцией, связанная с поддержанием стабильности экономического роста

Источник: составлено автором

В Республике Таджикистан до введения в обращение национальной валюты уровень инфляции не учитывалось. Поэтому мы рассмотрели характер инфляции в нашей стране после введения в обращение национальной валюты, поскольку нам удалось самостоятельно рассчитать уровень инфляции после введения в обращение национальной валюты. Несмотря на проблемы с макроэкономическими показателями, ситуация в банковской системе также была нестабильной, и количество случайных банков также росло в геометрической прогрессии.

Что касается данных этого рисунка, следует отметить, что в любых условиях вопросы регулирования инфляции и поддержания её максимально возможного равновесия в экономике решаются различными способами и средствами в рамках различных политик. Политика регулирования инфляции ПРИ или антиинфляционная в Республике Таджикистан включает в себя несколько мер и подходов, она осуществляется в зависимости от экономической ситуации в стране в любой форме.

В дополнение к вышесказанному, необходимо отметить, что цепочка нормативной политики определяет глубинный состав вопроса инфляции с учетом экономических требований и экономического состава и всегда находится под контролем Национального банка Таджикистана. В настоящее время политика ставок инфляции корректируется на политику обменного курса (плавающий режим) и ряд других эквивалентных ставок, результат которых можно наблюдать переменным образом на рисунке 1. Следует отметить, что в 2023 году и в среднесрочной перспективе (2024-2025 годы) целевой показатель инфляции прогнозируется в пределах 6,0 процента (+/- 2 процентных пункта). Скорость изменения указанной нормы можно наблюдать на диаграмме 4.

Диаграмма 4. - Уровень инфляции и его целевые показатели на среднесрочный период в Республике Таджикистан

Источник: разработано на основе прогноза денежно-кредитной политики Республики Таджикистан на 2023 год и среднесрочный период.

Исходя из данных и тенденций, представленных на диаграмме, следует отметить, что с учетом влияния существующих потенциальных рисков и без изменений других факторов прогноз уровня инфляции на 2023 год по оптимистичным и базовым сценариям в рамках установленной цели за последние несколько лет сбалансированно в зависимости от реальной ситуации, целевая ставка и нижние и верхние пределы в 2023 году вместо максимальной ставки нижнего и верхнего уровней имеют обратную тенденцию снижаясь до -2 п\п.

Политика и стратегия управления инфляцией в сегодняшних условиях определяются ее структурой, которая ведется в соответствии с ее формами и видами. Структура управления инфляцией обширная и всеохватывающая, она представлена в виде рисунка следующим образом (см. рисунок 7).

Рисунок 7. Основные и составные особенности инфляции на уровне экономики

Источник: составлено автором

Следует отметить, что цепь инфляции обширна и бесконечна, и в ее рамках меняются отношения и состав экономики. Таким образом, управление инфляцией и предотвращение ее негативного воздействия как сложного процесса может подорвать экономическую стабильность. Изменение уровня

инфляции в зависимости от вероятных ставок инфляции является показателем того, что минимальный и максимальный уровни инфляции должны быть определены и обеспечены в течение текущего года. Благодаря обеспечению экономического роста и ежегодному созданию условий для отечественных производителей и преодолению ряда существующих проблем в области обеспечения растущего спроса населения сохраняется равновесие уровня потребительских цен, при этом равновесие уровня инфляции по сравнению с прогнозируемым уровнем в большинстве случаев снижается, что можно наблюдать как положительную тенденцию в таблице 4.

Таблица 4. - Динамика изменения нормальных и установленных ставок состава инфляции в Республике Таджикистан на 2015-2023 годы

Годы	Наименование инфляционных показателей					
	Реальный	Целевой	Нижний предел	Реальный предел	Верхние границы	Реальные границы
2015	7,8%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+0,8%
2016	6,0%	7,0%	+/- 2	-1,0 %	+/- 2	
2017	6,7%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+3%
2018	5,4%	7,0%	+/- 2	-1,6%	+/- 2	
2019	8,0%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+1,0%
2020	9,4%	7,0%	+/- 2		+/- 2	+2,4%
2021	8,0%	6,0%	+/- 2		+/- 2	+2,0%
2022	4,2%	6,0%	+/- 2	-1,8%	+/- 2	
2023	3,4%	6,0%	+/- 2	- 2,6%	+/- 2	

Источник: составлено автором на основе данных прогноза денежно-кредитной политики Республики Таджикистан на 2020, 2021, 2022, 2023 годы и среднесрочный период.

Следует отметить, что в Республике Таджикистан после обретения государственной независимости и самостоятельного ведения производственных процессов уровень инфляции находится в сбалансированном состоянии и в большинстве случаев ниже показателя верхних плановых пределов на 2 процентных пункта. Данные таблицы показывают, что с 2015 года показатель уровня инфляции, связанный с целевым показателем, не изменился за последние 8 лет, а его реальное состояние практически равна прогнозируемому показателю. То есть, если прогнозируемый показатель в 2015 году составил 7%, то в 2023 году этот показатель составил 6%, что на 1 процентный пункт меньше по сравнению с анализируемым годом. При этом необходимо отметить, что, на наш взгляд, благодаря предоставлению возможностей реальному сектору экономики и опоре на этот сектор реальный уровень инфляции практически не меняется и имеет тенденцию к обратному отклонению от запланированного верхнего индекса потребительских цен.

Нам необходимо найти выход из сложившейся инфляционной ситуации независимо от того, находится ли она на сбалансированном уровне или относительно низком или высоком, в зависимости от денежных и неденежных факторов. На наш взгляд, если инфляция сохраняется или относительно

снижается, у нас всегда есть способы выйти из неблагоприятной инфляционной ситуации в соответствии с определенной стратегией (см. рис. 8).

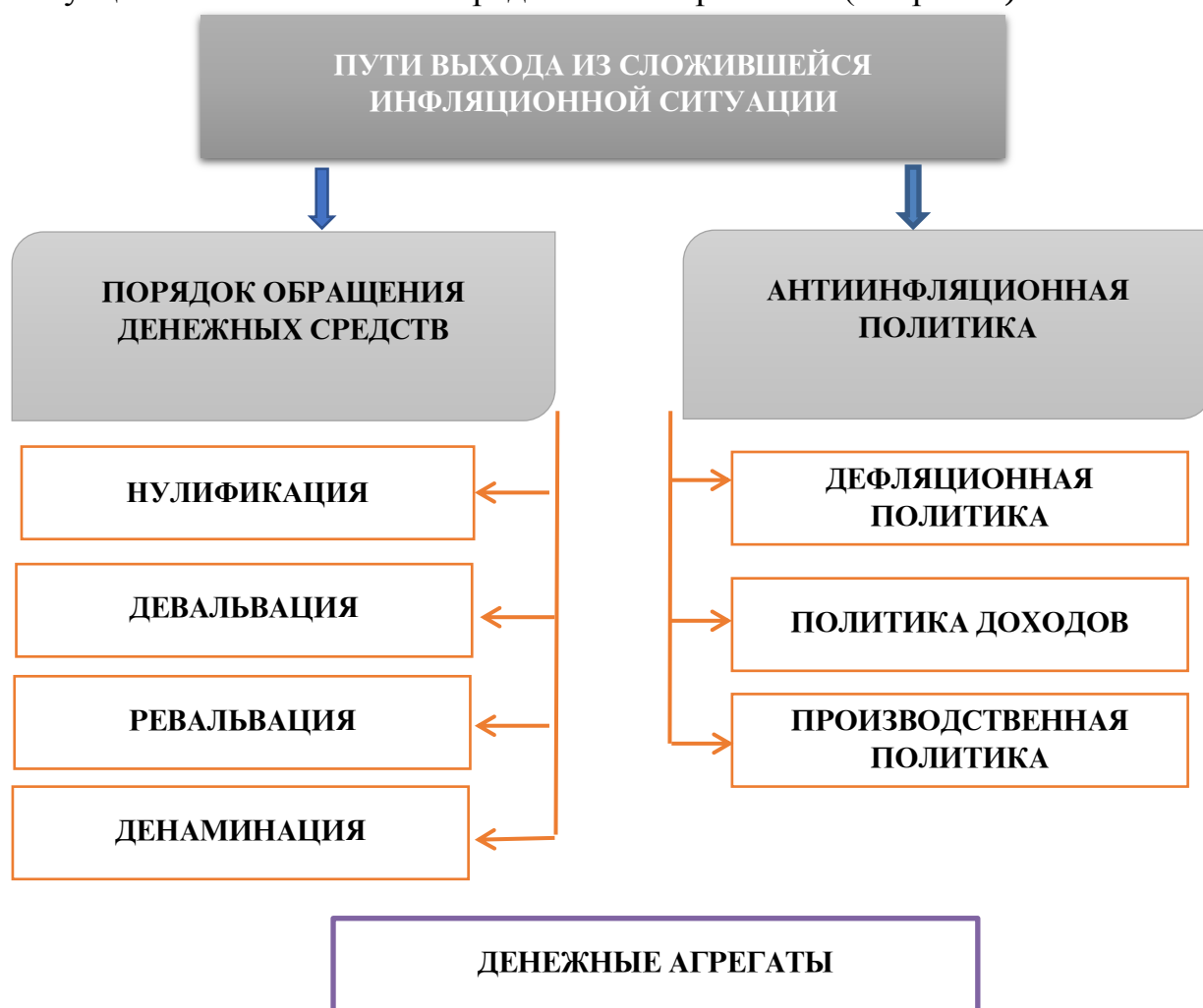

Рисунок 8. Механизм и пути выхода из неблагоприятной инфляционной ситуации и снижения ее интенсивности

Источник: составлено автором.

Постепенное снижение уровня производства или его неравномерное развитие приводит к колебаниям цен и производственных фондов, что дает нам возможность ограничить некоторые равновесия. Во-первых, регулирование денежного обращения и его эффективного объема является одним из основных инструментов регулирования и управления инфляцией за счет денежных факторов и денежных отношений. В сегодняшних экономических условиях в Республике Таджикистан, на наш взгляд, основные и вспомогательные пути выхода из сложной инфляционной ситуации лежат на двух уровнях, один из которых связан с денежными факторами, а другой с неденежными факторами, связь которых во многом зависит от состояния макроэкономического развития страны в рамках денежных факторов и элементов.

Изучение закономерностей денежного обращения показывает, что в связи с возникновением и формированием денежных отношений инфляция имеет давнюю историю, ее признают нежелательным явлением общества и зачастую

придают ей первостепенное значение. В Республике Таджикистан отрицательное влияние инфляции как нежелательного явления после обретения независимости находится в центре внимания высшего руководства страны, которому придается первостепенное значение.

В заключение следует отметить, что для правильной организации денежно-кредитной политики, регулирования и контроля денежной инфляции и выхода из ее неблагоприятного положения первостепенное значение должны придаваться следующие вопросы:

1. Соблюдение норм денежно-кредитной политики и постоянный контроль над ними в условиях меняющейся финансовой ситуации в мире с обеспечением уровня эффективности прогнозируемых ставок;

2. Повышение финансового потенциала кредитных организаций и обеспечение равного спроса на денежные средства за счет предоставления недорогих и льготных кредитов реальным секторам экономики;

3. Контроль над рискованными операциями банковской системы, которые в дальнейшем могут негативно сказаться на уровне развития экономики страны;

4. Увеличение доли экспорта страны и на основе этого предоставление возможностей отечественным производителям в регионах с экономическими преимуществами;

5. Усиление доли безналичных расчетов и, исходя из этого, ограничение денежных операций и других аналогичных вопросов;

6. Разработка соответствующих государственных стратегий реализации ускоренной индустриализации страны и путей достижения ее ключевых сценариев;

7. Устранение кризиса доверия и на основе этого повышение платежеспособности банковской системы за счет удовлетворения потребностей населения;

8. Классификация цепочки инфляции и на ее основе разработка эффективных механизмов достижения стратегической цели управления этим вопросом;

9. Усиление механизмов контроля со стороны соответствующих отраслевых органов, которые имеют возможность самостоятельно контролировать и регулировать проблему в рамках правовых норм.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В сегодняшних экономических условиях одним из основных вопросов укрепления финансовой стабильности страны и поддержания равновесия экономического роста, влияющего на денежно-кредитные отношения, является денежно-кредитная политика, инфляция и антиинфляционная политика, в рамках которых были проведены научные исследования и сделаны конкретные выводы. Итоговая часть нашей диссертации включает в себя обобщение конкретных оценок и анализов, с помощью которых были сделаны тщательно проверенные выводы. В заключении завершающая оценка выводов отдельных абзацев подразделов и выводов глав является логическим продолжением итогового заключения диссертации.

Основные научные результаты диссертации

1. В раскрытии научных исследований, касающихся предпосылок возникновения инфляции как экономического явления, анализируются и рассматриваются ряд научных источников, в основном связанных с процессами единства и ограничениями цикла возникновения и распространения инфляции единого характера, ее интерпретация без учета ряда вероятностей, возникших в современном мире. В связи с этим на уровне нашего научного исследования было установлено, что оценку позиции инфляционного охвата в сегодняшних условиях следует проводить с учетом тенденций процесса глобализации и других элементов, возникающих на уровне экономики и имеющие общеэкономический характер. Также в интерпретации возникновения и распространения инфляции и ее негативных последствий были представлены в новой и всеобъемлющей форме научные разработки [1-А].

2. Экономические потоки и запутанность их взаимосвязанных процессов образуют на уровне денежных отношений бесконечную цепочку, а на уровне взаимосвязи порождают инфляционные потоки. Следует отметить, что при анализе состава инфляции выяснилось, что инфляция обладает свойством эластичности, в любой ситуации может менять свою форму, оказывать свое воздействие в различных размерах и уровнях в зависимости от социально-экономического положения. Кроме того, необходимо отметить, что в зависимости от сложившихся обстоятельств были определены формы и виды инфляции, предложены механизмы управления или методы борьбы с инфляцией в соответствии с зарубежным опытом [3-А].

3. В зависимости от анализа состояния денежно-кредитной политики и экономической политики государства, в составе которого определены и представлены механизмы инфляции по составным показателям, проанализированы темпы изменения ВВП, тенденции изменения широких совокупных показателей валют и денег, находящихся вне банков, изменения темпов роста массы наличных денег и других денежных и неденежных факторов, которые могут в любое время оказать негативное или положительное влияние на инфляционные потоки. Определены степень и объем их влияния а также в зависимости от научных оценок и выводов нами было конкретизировано управление и регулирование инфляции [3-А].

4. На должном уровне правильно определить течения и социально-экономические последствия инфляции, которые могут нанести ущерб уровню развития экономики и спаду производства из-за факторного воздействия, а вместе с тем могут вызвать ряд общесоциальных проблем, проанализированы и определены предотвращающие особенности этой ситуации. В анализе вопроса инфляции, который сегодня изучается в рамках денежно-кредитной политики, необходимость самостоятельного ее изучения является необходимым условием, а ее постоянный контроль является очень важным и первостепенным [4-А].

5. Анализ инфляции определяется со структурной точки зрения, а ее влияние определяется в зависимости от факторных показателей, которые, в первую очередь, отражают механизмы проявления инфляции, в результате чего прогнозируется и определяется состав экономики в зависимости от доли

экспорта и импорта, связанных с ней. Кроме того, меры, связанные с указанными показателями, определяются и применяются на должном уровне [2-А].

6. При разработке и внедрении процессов управления инфляцией и другими монетарными и немонетарными факторами разработаны политика управления инфляцией и другие критерии, включенные в эту политику, а также определены нижний, средний и верхний уровни инфляции как основа для реализации стратегических планов. В связи с этим, для поддержания таких равновесий, при которых предполагается безопасный уровень экономики, возникает необходимость определить структуру инфляции и выработать эффективных и предупреждающих мер [5-А].

7. На основе анализа макроэкономических показателей и финансового состояния страны в связи с сопоставлением макроэкономических показателей страны, на основе которых прогнозируется адекватное и безопасное равновесие инфляции с указанной ставкой, возникает необходимость в комплексном структурном развитии ВВП для оценки правильной ситуации в стране. В настоящее время нам необходимо разработать и представить правильную оценку исследования данного вопроса, в первую очередь, динамики изменения государственного бюджета, его доходов и расходов, источников его пополнения за счет налоговых и неналоговых факторов, взаимосвязи бюджетных расходов с уровнем инфляции и целого ряда других вопросов [2-А].

8. Учитывая влияние макроэкономических показателей на уровень инфляции в сегодняшних условиях валютный вопрос и спрос на него занимают ключевое положение в инфляционном равновесии. В рамках основных вопросов важным и необходимым является мониторинг и управление колебаниями валютного курса в связи с избыточным спросом на востребованные иностранные валюты в текущих условиях Республики Таджикистан [4-М].

9. В Таджикистане одной из основных проблем, связанных с проявлением инфляции и цепочкой ее воздействия на социально-экономические секторы, является управление ею, в целом реализация стратегии таргетинга инфляции и уровень эффективности экономического развития обеспечивают и улучшают качество жизни населения. Для достижения таких целей совместные действия институционального сектора финансово-банковской отрасли, реальных секторов экономики в настоящее время важны и необходимы и наша задача, как исследователей, возглавить все эти исследования и обоснованные предложения [4-А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования

1. Что касается предпосылок расширения и возникновения, то процесс инфляции должен оцениваться на должном уровне и управляться в зависимости от тщательно проверенных факторов, которые действительно могут оказать возможное воздействие. Использование реальных факторов, которые могут способствовать улучшению инфляционного баланса в будущем, должно быть представлено в виде долгосрочной перспективы [3-А].

2. В зависимости от формы и гибкости инфляции, модели проявления инфляции в фазе ее возникновения разработаны с целью предотвращения негативных последствий. Необходимо отметить, что с точки зрения негативного воздействия инфляции в сегодняшних условиях политика эффективного управления инфляцией должна быть разработана и представлена отдельным и соответствующим структурам для практического использования [1-М].

3. В зависимости от анализа показателей и других денежных показателей, влияющих на уровень инфляции, определяются уровни влияния показателей, в связи с чем должна быть разработана отраслевая стратегия управления инфляцией и представлена к реализации [5-А].

4. В связи с анализом взаимосвязанных показателей инфляции ее уровень необходимо исследовать не только в рамках денежно-кредитной политики, но и в отдельности, например на уровне экономической и денежно-кредитной политики, а методам сдерживания придавать должное значение [5-А].

5. Анализ состава инфляции и ее доли в перечне продуктов, производимых внутри Таджикистана и за его пределами, дать возможность для принятия ряда необходимых мер в связи со сбалансированным влиянием уровня инфляции, повышения уровня эффективности управления инфляцией и минимизации ее негативных последствий [3-А].

6. В условиях развития новых многосторонних рыночных отношений в связи с изменчивостью экономической ситуации в государстве и потенциалом макроэкономических показателей в зависимости от согласованного уровня инфляции нужно разработать необходимые меры и представить их соответствующим структурам для практического применения. В то же время необходимо определить и контролировать ориентировочный уровень инфляции в 1% и его минимальный уровень до 3-4% в качестве основы и разработать стратегию достижения второго предвиденного уровня [5-А].

7. Для правильной реализации таргетинга инфляции в рамках денежно-кредитной политики страны и других важных вопросов, связанных с ходом монетизации экономики, необходимо проанализировать и рассмотреть другие финансовые показатели страны, постоянно контролировать уровень и ход колебаний и влияние факторов, характеризующих или способствующих росту инфляции [2-А].

8. Влияние валютных факторов на уровень инфляции в связи с курсовыми колебаниями могут вызвать ряд других проблем, контроль и регулирование которых является необходимым условием и в сегодняшних условиях требует диверсификации валютных резервов, создание этой среды является нашей первоочередной задачей [1-А].

9. Таргетинг на инфляцию, который является стратегией, согласованной с денежно-кредитной политикой Республики Таджикистан, должен поддерживаться сбалансированным и постоянным образом в рамках развития следующих отраслей;

- увеличение производственных мощностей страны и источников увеличения валютных резервов с использованием эффективных методов;

- правильная реализация точного уровня монетизации экономики и ежегодное, в среднем, увеличение монетизации экономики на 8-10% ;
- правильная настройка воспроизводства в любое время года и, таким образом, поиск зарубежных покупателей;
- контроль над бездействующими денежными средствами и поиск мер по их эффективному обращению;
- повышение уровня ликвидности банков и, таким образом, усиление безналичных расчетов и платежей;
- завоевание доверия населения к денежно-банковской системе страны, во избежание денежных потрясений и других связанных с этим рисков [3-А].

10. Следует отметить, что в качестве основы приведенные в заключении предложения позволят нам достичь режима таргетинга инфляции, предусмотренного Национальным банком Таджикистана, такими простыми способами:

- укрепление трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики путем улучшения и повышения эффективности процентной политики;
- укрепление финансово-операционной независимости НБТ и согласование денежно-кредитной политики с фискальной политикой;
- проведение политики стабильно колеблющихся обменных курсов и дальнейшее улучшение работы внутреннего валютного рынка (режим регулируемого плавающего обменного курса);
- обеспечение финансовой стабильности банковской системы;
- укрепление аналитического потенциала - исследования и разработки перспектив макроэкономических показателей;
- усилить процесс представления общественности информации о реализации денежно-кредитной политики и повысить ее прозрачность [1-А].

Список опубликованных работ автора по теме диссертации

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Курбонов, В.Н. Пули миллӣ ва рушди иқтисодиёти мамлакат [Матн] / В.Н. Курбонов // Паёми молия ва иқтисод. - 2022. - № 4/2 (34). – С. 167-171. ISSN2663-0389

[2-А]. Курбонов, В.Н. Ҳадафгирии таваррум ва роҳҳои дар амал татбиқ намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Курбонов, С.Ҷ. Махшуров // Паёми молия ва иқтисод. - 2022. - № 2/1.S (31). – С. 143-154. ISSN2663-0389

[3-А]. Курбонов, В.Н. Таҳлили вазъи сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Курбонов // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - № 4/1 (38). – С. 177-185. ISSN2663-0389

[4-А]. Курбонов, В.Н. Механизмҳои танзими таваррум ва сиёсати зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Курбонов // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - № 4/2 (39). – С. 313-320. ISSN2663-0389

[5-А]. Курбонов, В.Н. Танзими таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба иқтисодиёт [Матн] / В.Н. Курбонов // Паёми Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2024. - № 6. Қисми 2 – С. 66-73. ISSN2413-5151

[6-А]. Қурбонов, В.Н. Оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он [Матн] / В.Н. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - 2024. - №1 (51). – С. 134-142. ISSN 2308-054X

В других изданиях:

[7-А]. Қурбонов, В.Н. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои стратегии рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалию инноватсионӣ» бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026), 01.04.2024. – Душанбе, 2024. – С. 374-381.

[8-А]. Қурбонов, В.Н. Ҳолат ва вазъияти сиёсати пулиро қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои стратегии рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалию инноватсионӣ» бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026), 01.04.2024. – Душанбе, 2024. – С. 374-381.

[9-А]. Қурбонов, В.Н. Ҷанбаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва механизмҳои паст кардани шиддати он [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маҷмуи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Афзалиятҳои рушди бахши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ”, ш. Душанбе, 7-уми декабри соли 2023. – Душанбе: ДДМИТ, 2024. -. С. 317-320.

[10-А]. Қурбонов, В.Н. Равандҳои таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низоми нави рақамикунонии иқтисодиёт”, 18-19-уми апрели соли 2024. – Душанбе, 2024. –С. 256-261.

[11-А]. Қурбонов, В.Н. Заминаҳои назариявӣ ва методологии пайдоиши таваррум дар иқтисодиёт [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Занон ва рушди илми муосир» бахшида ба рӯзи умумиҷаҳонии занон дар соҳаи илм, ш. Кӯлоб, 10 феввали соли 2023. – Кӯлоб, 2023. – С. 250-253.

[12-А]. Қурбонов, В.Н. Таваррум ва таъсири он ба сатҳи иҷтимоӣю иқтисодӣ [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо», 11-уми марти соли 2023. – Душанбе, 2023. – С.135-142.

[13-А]. Қурбонов, В.Н. Хусусиятҳо ва ҷараёнҳои тағйирпазирии таваррум ва таъсири он ба сатҳи иҷтимоӣю иқтисодӣ [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Муаммоҳо ва дурнамои рушди бахши молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ» бахшида ба 100-умин солгарди таъсисёбии мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 07-уми декабри соли 2024. – С.335-1339

[14-А]. Қурбонов, В.Н. Ҳолат ва вазъияти сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / В.Н. Қурбонов // Маводҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмию назариявии ҳайати устодону кормандон, магистрантону докторантон ва донишҷӯён бахшида ба «30-юмин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Соли маърифати ҳуқуқӣ». 22-27-уми апрели соли 2024. – С.96-102

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Қурбонов Вафо Намозалиевич дар мавзуи “Таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба рушди иқтисодиёт” аз рӯи ихтисоси доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D050900 – Молия (6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз)

Калидвожаҳо: таварруми пул, болоравии нархҳо, зоҳиршавии таваррум, сатҳи иҷтимоию иқтисодӣ, идоракунии равандҳои таваррумӣ, механизми танзимнамоӣ, сиёсати иқтисодии давлат, сиёсати пулию қарзӣ, қурби пули миллӣ, устувории пули миллӣ.

Дар ҷомеаи иқтисодӣ таваррум ҳамчун ҳодисаи номатлуби пулӣ хусусияти таърихӣ дошта, дар ташаккули муносибатҳои пулӣ зоҳир гардида, як қатор мушкилотро ба миён меоварад. Таҳаввулоти бузурги муносибатҳои пулӣ дар ҷомеаи иқтисодӣ боиси ба миён омадани шаклҳои нави пул гардида, бо мурури замон дар натиҷаи нобаробар рушд кардани иқтисодиёт ва душвор гардидани сатҳи зиндагии як табақаи аҳоли, нобаҳрасозон ва дигар ашхосе пайдо гардид, ки ба болоравии таваррум боис гардиданд.

Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионии моро дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ таҳқиқи амиқи масъалаҳои муҳимтарини таваррум ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ки бо таваррум ҳамбастагии зиёд доранд ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, таҳлили нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, ки ба мувозинати сатҳи нархҳо ва ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагон, сатҳи содироту воридоти молҳо ва дигар масъалаҳои ба ин баробар метавонад таъсир расонад, қисмати дигари таҳқиқоти илмии моро ташкил медиҳад.

Ҳангоми иҷрои таҳқиқот усулҳои таҳлили маҷмӯӣ ва диалектикӣ, ки усулҳои иқтисодӣ-риёзӣ, таҳлили муқоисавӣ, усули баҳодиҳии экспертӣ, пешгӯӣ, усулҳои индуксия ва дедуксия истифода шудаанд.

Таҳқиқи заминаи бавучудой, шаклгирӣ ва тағйирпазирии таваррум дар низоми иқтисодӣ маҳсуб ёфта, он тавассути асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва як қатор коркардҳои методӣ асоснок карда шудааст. Вобаста ба зиёд шудани тамоюлҳои манфии раванҳои ҷаҳонишавӣ ҳангоми ба ҳам омезиш ёфтани ҷараёнҳои иқтисодӣ, ки дар онҳо масъалаи таваррум низ шомил мебошад механизмҳои танзими таваррум коркард гардида вобаста ба зарурият омилҳои таъсиррасон ошкор ва методикаи идоракунии он пешниҳод дар шакли эҳтимолӣ. Таҷрибаи таваррум дар як қатор давлатҳои ҷаҳон таҳқиқ шуда, дар он мувозинати таваррум вобаста ба иқтисодии давлатҳои ҳисобшуда пешниҳод гардидааст. Дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дигар нишондиҳандаҳои пулие, ки ба болоравии таваррум дар муддатҳои таҳқиқшуда таъсир мерасонанд, ошкору пешниҳод гардидаанд.

Илова ба ин, қайд кардан зарур аст, ки асосҳои амалии таҳқиқоти моро дар сатҳи дигар маълумотҳои расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, Бюллетенҳои омили бонкӣ, сомонаҳои расмӣ бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ташкил медиҳад.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Курбонова Вафо Намозалиевича на тему «Инфляция и пути предотвращения ее негативного влияния на экономическое развитие» на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D050900 - Финансы (6D050901 - Финансы, денежное обращение и кредит)

Ключевые слова: денежная инфляция, рост цен, проявления инфляции, социально-экономический уровень, управление инфляционными процессами, механизм регулирования, государственная экономическая политика, денежно-кредитная политика, обменный курс национальной валюты, устойчивость национальной валюты.

В экономическом обществе инфляция как неблагоприятное денежно-кредитное явление носит исторический характер и проявляется в формировании денежно-кредитных отношений, вызывая ряд проблем. Великая эволюция денежных отношений в экономическом обществе привела к появлению новых форм денег, которые со временем стали появляться в результате неравномерного развития экономики и повышения уровня жизни одного класса населения, фальшивомонетчиков и других лиц, что привело к росту инфляции.

Целью нашего диссертационного исследования в сегодняшних экономических условиях является углубленное изучение важнейших проблем инфляции и других макроэкономических показателей, тесно связанных с инфляцией. Также анализ экономических показателей, повлияющие на баланс уровня цен и стимулирование производителей, уровень экспорта и импорта товаров и другие аналогичные вопросы, составляют еще одну часть нашего научного исследования.

При подготовки диссертации использовались комплексные и диалектические методы анализа, которые включают экономико-математические методы, сравнительный анализ, метод экспертной оценки, прогнозирование, индукционные и дедукционные методы.

1. Исследование предпосылок возникновения, формирования и гибкости инфляции в экономической системе рассматривается и обосновывается трудами отечественных и зарубежных ученых и рядом методических разработок.

2. В связи с нарастанием негативных тенденций процессов глобализации при переплетении экономических течений, в которых также присутствует проблема инфляции, механизмы регулирования инфляции разрабатываются в зависимости от необходимости выявления влияющих факторов и методики управления ими, представленной в вероятностной форме.

3. Опыт инфляции был исследован в ряде государств мира, и в нем был предложен баланс инфляции в зависимости от экономического потенциала рассчитанных государств.

4. В первые годы независимости страны были выявлены и представлены макроэкономические и другие денежно-кредитные показатели, влияющие на рост инфляции в исследуемые периоды.

Кроме того, следует отметить, что практическую основу нашего исследования составляют и другие официальные данные Национального банка Таджикистана, бюллетени банковской статистики, официальные сайты банков и других небанковских кредитных организаций.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Vafo Namozalievich Kurbonov on the topic "Inflation and ways to prevent its negative impact on economic development" for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor in the specialty 6D050900 - Finance (6D050901 - Finance, money circulation and credit)

Key words: Monetary inflation, price growth, manifestations of inflation, socio-economic level, management of inflation processes, regulatory mechanism, state economic policy, monetary policy, manifestations of inflation, exchange rate of the national currency, stability of the national currency.

In an economic society, inflation as an unfavorable monetary phenomenon is historical in nature and manifests itself in the formation of monetary relations, causing a number of problems. The great evolution of monetary relations in economic society led to the emergence of new forms of money, which eventually began to appear as a result of uneven economic development and an increase in the standard of living of one class of the population, counterfeiters and others, which led to an increase in inflation.

The purpose of our dissertation research in today's economic conditions is an in-depth study of the most important problems of inflation and other macroeconomic indicators closely related to inflation. Also, the analysis of economic indicators that affect the balance of price levels and incentives for producers, the level of exports and imports of goods, and other similar issues form another part of our scientific research.

During the preparation of the dissertation, complex and dialectical methods of analysis were used, which include economic and mathematical methods, comparative analysis, expert assessment, forecasting, induction and deduction methods.

1. The study of the prerequisites for the emergence, formation and flexibility of inflation in the economic system is considered and justified by the works of domestic and foreign scientists and a number of methodological developments.

2. Due to the increasing negative trends in the processes of globalization with the intertwining of economic trends, in which the problem of inflation is also present, mechanisms for regulating inflation are being developed depending on the need to identify influencing factors and methods of managing them, presented in a probabilistic form.

3. The experience of inflation has been studied in a number of countries around the world, and it has proposed a balance of inflation depending on the economic potential of the calculated states.

4. In the early years of the country's independence, macroeconomic and other monetary indicators affecting the growth of inflation in the studied periods were identified and presented.

In addition, it should be noted that other official data of the National Bank of Tajikistan, bank statistics bulletins, official websites of banks and other non-bank credit organizations form the practical basis of our research.

Ба чопаш 07.07.2025 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 07.07.2025. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак